

Дорогі друзі!

Відійшов в історію 2011 рік.

Ця традиційна й дещо стерта фраза цього разу цілком доречна. За значимістю й масштабністю подій рік, що минув, був справді історичним.

Розпочавшись у Тунісі, Арабська весна блискавично охопила Північну Африку та Близький Схід і змінила обличчя регіону. Світ побачив, що демократія і свобода дедалі міцніше утверджуються як універсальні загальнолюдські цінності.

Катастрофічне цунамі та аварія на атомній станції у Фукусімі, фінансово-економічна криза єврозони зайвий раз нагадали нам про те, що доба глобалізації ставить міжнародну спільноту перед викликами, на які ми можемо дати відповідь тільки об'єднавши зусилля.

Незважаючи на всі складнощі, для зовнішньої політики України 2011 рік був успішним. Уперше наша держава голоувала у Комітеті міністрів Ради Європи. Практично завершено тривалі і напружені переговори з узгодження тексту Угоди про асоціацію з Євросоюзом включно зі створенням поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі.

Динамічно розвивалися відносини з нашими традиційними ключовими партнерами — Росією, США та Польщею. На стратегічний рівень виведено взаємини з такими світовими центрами впливу, як Китай і Туреччина.

Україна успішно розбудовувала взаємовигідну співпрацю з сусідами та країнами регіону. Укладення Договору про зону вільної торгівлі заклало підвалини для інтенсифікації економічних контактів з державами-учасниками СНД. Продовжувалося нагромадження практичного співробітництва з новими торгово-економічними партнерами на всіх континентах.

2012 рік обіцяє бути не менш багатим на важливі події. Україна прийматиме саміт глав держав Центральної Європи та головуватиме в Центральноєвропейській ініціативі. З 1 січня наша держава увійшла до Трійки ОБСЄ з тим, щоб у 2013 році стати до керма цієї поважної організації. І, звичайно ж, попереду на нас чекає масштабна міжнародна футбольна подія — Євро-2012.

Переконалий, що всі перелічені й інші численні завдання ми з честю виконаємо.

З нагоди новорічних і різдвяних свят хочу подякувати редакції «Зовнішніх справ», авторам і читачькій аудиторії журналу за професійний інтерес до зовнішньої політики України та інтелектуальну підтримку вітчизняної дипломатії.

Бажаю всім здоров'я, щастя і благополуччя, великого натхнення і нових творчих злетів на обраних трудових шляхах.

Щиро

Редакційна колегія:

БІЛОУСОВ М.М.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу всесвітньої історії та міжнародних відносин Інституту історії НАН України;
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,
доктор економічних наук, професор;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, ректор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
КОПШЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОПИЛЕНКО О.Л.,
доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України, член-кореспондент НАН України, директор Інституту законодавства Верховної Ради України;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, директор Інституту європейських досліджень НАН України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, зав. відділом Інституту історії України НАН України;
ЛЕЩЕНКО Л.О.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
МИКИТЕНКО Є.О.,
Спеціальний Представник України з питань Близького Сходу та Африки;
ПАЗЕНОК В.С.,
доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік Української академії політичних наук;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ЦВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ШКЛЯР Л.Є.,
доктор політичних наук, професор, заступник голови ВАК.

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України протокол № 4 від 27.12.2011 р.

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Володимир Семенов, Леся Савчин, Галина Яворська, Валерій Гришаков.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції. Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на "Зовнішні справи" не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

"Зовнішні справи", науковий журнал 2012, № 1. Виходить щомісяця.

Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство "Журнал Міністерства закордонних справ України "Політика і час".

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.

Телефон/факс: 38 044 279 39 18

Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua

www.uaforeignaffairs.com

Видавець: ДП "Політика і час"

Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.

Друк: ТОВ "Вістка".

Тираж 1000 примірників.

Відпускна ціна редакції – 20 гривень.

Передплатний індекс: 74402.

"Зовнішні справи", 2010.

На наших обкладинках:

1 стор. – малюнок Михайла Шлафера (міжнародний конкурс

карикатуристів "Карлюка", Полтава)

2 стор. – репродукція картини Галини Москвітної "Вгору"

8

20

ПОЛІТИКА

5 Європейська інтеграція починається в Україні

8 20 років разом: історія та сучасний стан українсько-британських відносин

11 Україна і світ – 20 років взаємного відкриття

ІНТЕГРАЦІЯ

15 Від слів до справи: здобутки та проблеми європейської інтеграції України

20 Досвід політики європейської інтеграції: уроки та очікування

25 Митний союз, або Чим обкладається дружба?

КОНФЛІКТОЛОГІЯ

28 Лівійські уроки нового світового порядку

ДОСЛІДЖЕННЯ

32 Від глобалізації до багатополосного світу через регіоналізм

36 Військово-технічне співробітництво України – регіональний вимір

40 Історичні, дипломатичні, культурні та релігійні традиції коптів у Єгипті: інституційно-цивілізаційний вимір

СУСПІЛЬСТВО

44 Виклики міграції: досвід Європи

49 Історія нереалізованого плану

52 Від національної пам'ятки – до світового визнання

54 Літопис трагедії холмсько-підляських українців

5 o'clock

57 Усе побачене вразило...

58 Літопис історії української дипломатії

60 Український сувенір

КУЛЬТУРА

62 Світанги – спілкування мовою Всесвіту

44

58

Європейська інтеграція починається в Україні

Андрій ВЕСЕЛОВСЬКИЙ,
Посол, Національний
координатор України
в Центральноєвропейській
Ініціативі

Українське суспільство, обраний ним керівництво держави, уряд, депутати Верховної Ради в абсолютній більшості вважають європейську інтеграцію стратегічним курсом розвитку нації. Європейська інтеграція як процес реформ в усіх сферах нашого життя, як поєднання економічного розвитку з високим соціальним захистом, особистою безпекою і демократичними свободами – ось той ідеал, до якого хочуть рухатися громадяни України в місті та селі, молоді й старі, можливі й не дуже.

Саме тому курс на європейську інтеграцію закріплений в національному законодавстві, бюджеті, планах роботи всіх органів влади. Міністерство закордонних справ України разом з економічним та юридичним відомствами є провідним партнером Європейського Союзу в його реалізації. Переговорні процеси між Києвом і Брюсселем

(а їх ведеться одночасно чимало і в багатьох сферах) – осердя євроінтеграційних зусиль, але вони не вичерпують усього різноманіття зв'язків, покликаних зближувати Західну й Центральну Європу зі Східною, країни ЄС з Україною. Велику частину роботи виконують численні регіональні організації, в рамках яких співробітничать і країни-члени ЄС, і кандидати, і аспіранти, такі, як наша держава.

Найбільш яскравим прикладом і, водночас, успішним інструментом інтеграції є, безперечно, найстаріша регіональна структура – Центральноєвропейська Ініціатива (ЦЕІ). Той факт, що про цю організацію знають в нашій країні небагато, і навіть фахівці-міжнародники, спонукує до подання додаткової інформації. Тим більше, що протягом 2012 р. Україна головує в Центральноєвропейській Ініціативі, отже, організовуватиме її поточну діяльність, забезпечуватиме регулярні заходи і, значною мірою, ви-

значатиме поточні пріоритети.

У гаслі ЦЕІ – «Через регіональне співробітництво – до Європейської інтеграції» – у концентрованому вигляді викладено всю філософію цього об'єднання. До складу Ініціативи входять 18 держав¹, з яких рівно половина є членами Європейського Союзу, а решта – кандидати або такі, що проголосили членство своєю метою². Рівне співвідношення – величина непостійна. З року в рік кількість членів зростає, і, як це не дивно на перший погляд, їхня увага до тих, хто хоче їх наслідувати, при цьому не зменшується. Це відбувається тому, що в статутних документах ЦЕІ чітко зазначена мета – члени ЄС допомагають бажаним приєднатися, реформуватися, використовують для цього свої ресурси та знання. Але є у країн ЄС-учасників Ініціативи і власний інтерес. Сприяючи інтеграційним процесам у Центральній і Східній Європі, вони поширюють спільне

правове поле, спільні суспільні цінності, спільний діловий клімат, спільні інтереси, щоб залишатися конкурентними в глобалізованому світі.

Центральноєвропейська Ініціатива за понад 20 років свого існування пережила, як і більшість міждержавних утворень у Європі, складну еволюцію. На відміну від деяких, що занепали або навіть зникли (приміром, Західноєвропейський Союз), ЦЕІ зростала чисельно, зміцнювалася статутно та вдосконалювалася організаційно.

Організація виникла 11 листопада 1989 р. і називалася Квадрагонале, або Чотирикутник, бо складалася з Італії, Австрії, Угорщини й тодішньої Югославії. Останні дві держави ще задовго до закономірного краху так званої соціалістичної системи обережно перелаштовували свої суспільства на ринкові засади, відкривали шлях громадянам до прав і свобод. Члени Євросоюзу запропонували в рамках Чо-

Белградський форум ЦЕІ 4 листопада 2011 р.

тирикутника ділитися досвідом, надавати фінансову підтримку своїм східним сусідам, з якими їх пов'язала географія, історія та спільне бажання жити в новій Європі без кордонів і холодної війни.

Італо-угорська ініціатива виявилася привабливою, і невдовзі все нові й нові центрально- і східноєвропейські держави подавали заяви про приєднання. Чотирикутник став П'ятикутником (приєдналася Чехословаччина), потім Шестикутником (Польща), а потім врешті – колом однодумців. У 1996 р. серед них виявилася й Україна. Згодом, після закінчення кривавих війн на Балканах, опинилися в організації всі тутешні країни.

Паралельно з чисельністю зросло розуміння необхідності організаційного та кадрового зміцнення ЦЄІ. Інформаційний центр перетворився на Виконавчий секретаріат, очолюваний Генеральним Секретарем, державні учасники ухвалили документи статутного характеру – *Правила процедури* та *Керівні принципи*³, визначили формати взаємодії та відповідальність учасників і призначених ними органів. Бажаючи можуть ознайомитися з ними на сайті ЦЄІ – WWW.CEINET.ORG.

Ініціатива – об'єднання відкрите. На сайті ви побачите її історію, принципи прийняття рішень, звіти про основні події, на яких такі рішення приймаються. Лінк до цього сайту ви знайдете також на сайті Міністерства закордонних справ України. І це не випадково – ми головуємо, отже, зацікавлені не лише надати максимальну інформацію громадянам про нашу роботу, а й залучити

громадські організації, установи до участі в проектах ЦЄІ, виконання яких, власне, становить суть її існування.

ЦЄІ в дійсності є своєрідним банком збирання ідей і грошей для виконання проектів, покликаних сприяти інтеграційним програмам у країнах-аспірантах. Одним із безсумнівних способів переймати досвід інтеграції експерти визнають виконання багатосторонніх проектів. Причому чим більше учасників – тим краще. У широкому колі кожен має брати до уваги інтереси інших. Істина проста й очевидна. Саме тому такий підхід, як тендер з єдиним учасником, в Ініціативі неможливий. Ідеальна кількість – половина країн ЦЄІ, тобто на сьогодні – дев'ять. Обов'язкова умова – присутність не членів Євросоюзу серед реципієнтів.⁴ Щодо членів ЄС, то вони мають передавати свій досвід.

Проекти подають громадські організації, урядові інституції, органи місцевого самоврядування. Як має виглядати проект за формою та змістом, можна дізнатися на сайті в деталях. Які з цих проектів отримають фінансову підтримку – визначають анонімні експерти країн Ініціативи. Вони керуються спільно погодженими критеріями. Чи трапляються відмови? Так, і чимало. Інколи відмова технічна – щось не так оформлено. Зазвичай у такому разі експерти порадять як саме відкоригувати пропозицію. Інколи відмовляють зовсім. Якщо у авторів проекту виникають заперечення, вони можуть детально дізнатися, що стало причиною негативного висновку. Для того, щоб «банк для

проектів» працював не у вакуумі, він має орієнтуватися в усіх сферах життєдіяльності своїх країн-членів. Тому до початкового міжурядового рівня додалися діловий, парламентський, молодіжний формати, а останнім часом – ще громадянський форум та мережа неурядових організацій. І все це реально функціонує!

Як саме? Комбінованими зусиллями урядів, бізнесу та громадян.

Настанови учасникам ЦЄІ суспільства вісімнадцятих почують під час самітів глав урядів, що відбуваються щорічно пізньої осені (у пам'ять про першу зустріч у 1989 р., коли виникла Квадрагонале). Саміти є водночас чудовою нагодою для дво- і багатосторонніх зустрічей прем'єр-міністрів, під час яких можна проконтролювати виконання рішень, погоджених у ході візитів, домовитися про розвиток співробітництва, знайти розв'язання спірних питань. Так, під час останнього Белградського саміту 4 листопада 2011 р. український прем'єр зустрівся з чотирма іншими колегами, з двома віце-прем'єрами та президентом Європейського банку реконструкції та розвитку.

Рішення обов'язкового характеру щодо стратегії діяльності ЦЄІ приймають, від імені своїх держав, міністри закордонних справ, які зустрічаються влітку. Спільні дії 18 держав Європи є важливим фактором у життєдіяльності всього континенту, уважно вивчаються в Євросоюзі, НАТО, Раді Європи, ОБСЄ. Як відомо, Центральна-Східна Європа, за висловом Меттерніха, починається одразу за поро-

гом його віденського будинку – очевидно, на всі боки від цього порогу – а отже, за подіями в країнах ЦЄІ уважно спостерігає весь великий Старий Континент. Міністри відповідають за події, на які вони намагаються впливати, і за їхні наслідки, які завжди важко передбачити.

Поточну роботу проводять Національні координатори. Керуючись рішеннями міністрів, вони формують пул проектів, приймають остаточне рішення про їхнє схвалення. Вони відповідають за інформацію про діяльність Ініціативи у своїх країнах, залучають міністерства та відомства, неурядові організації до взаємодії.

Українські урядові інституції, на жаль, не завжди повноцінно беруть участь у проектах ЦЄІ, фінансова допомога в яких незначна. Проекти у сфері передачі досвіду, так звані Know-How Projects, що фінансуються країнами ЄС, передбачають бюджет допомоги не більше 40 тис. євро. Ще менші, до 25 тис. євро, Проекти співробітництва. До того ж, вимагається внесення і власних коштів заявника. Для вітчизняних міністерств, що оперують мільярдами, укладати непересті заявочні форми й очікувати на схвалення кілька місяців або й рік, а потім ще звітувати, не виглядає привабливим.

Досвід низки країн ЦЄІ показує, що варто діяти інакше, оскільки вони усвідомили, що тактика малих, послідовних і всеохоплюючих кроків приносить конкретні результати. Нехай відправили лише двох, а не сотню студентів на навчання за стипендією ЦЄІ – все одно це крок для конкретних молодих

людей, їхніх родин і економіки майбутнього. Електрифікували вулиці районного центру з частковим фінансуванням ЦЕІ – стало світліше, безпечніше та впевненіше. Не треба їхати «в Європу» – ось вона, Європа, на нашій вулиці. Провели міжнародну сертифікацію елеваторів за допомогою ЦЕІ – зерно з них швидше куплять і більше заплатять іноземні покупці. Таких прикладів багато: сотню проектів щорічно випускає ЦЕІ в життя спільно з банками, іншими регіональними організаціями, Європейським Союзом і його органами, урядами країн-членів ЄС. Це і є європейська інтеграція по суті. Вона невід’ємна від інтеграції по формі, тобто змін у законодавстві, укладанні міжнародних договорів, створенні прозорих, фінансово забезпечених і ринково орієнтованих урядових програм тощо. Але не законодавство, не угоди та програми інтегрують Україну в європейський простір, а реальні й послідовні зміни в побуті, повсякденній життєдіяльності. Цьому намагається сприяти Центральноевропейська Ініціатива.

Україна розглядає своє головування в ЦЕІ як засіб у просуванні євроінтеграційних прагнень та набуття повноправного членства в ЄС у майбутньому,

механізм сприяння розвитку інфраструктурних процесів та удосконалення інституційних систем з метою їх синхронізації з європейськими моделями господарювання.

Україна реалізує своє головування через активну участь у діяльності робочих органів, структур, мереж і програм усіх трьох вимірів Ініціативи – у рамках політичного, парламентського, економічного та науково-технологічного співробітництва. Вагому роль у плані практичної реалізації згаданих напрямів відіграє співпраця в рамках спільних проектів ЦЕІ. Усталені пріоритети України становлять основу для проведення в державі системних тематичних міжнародних заходів під егідою ЦЕІ, що сприяють активізації участі нашої країни в загальноєвропейському процесі та підвищенню економічної віддачі від цього співробітництва.

У концептуальному плані пріоритетні напрями нашого головування в ЦЕІ відповідають Порядку денному асоціації України з ЄС і підтримують його практичними заходами.

З цією метою наша країна спирається на затверджені на державному рівні національні пріоритети, що відповідають згаданим сферам дії ЦЕІ. На основі визначених пріоритетних

Прем'єр-міністр України Микола Азаров та Прем'єр-міністр Сербії Мірко Цветкович під час Белградського форуму ЦЕІ 4 листопада 2011 р.

напрямів розвитку співробітництва відповідні установи й організації України на регулярній основі готують і представляють власні проекти для фінансової та технічної підтримки з боку Ініціативи. Значним позитивом з точки зору ЦЕІ є розроблення та реалізація проектів, що фінансуються спільно з ЄС у рамках відповідних програм для країн Східної Європи, у тому числі України.

Під час свого головування Україна прагне до підвищення економічної віддачі ЦЕІ. У цьому зв'язку надзвичайно важливим є проведення заходів і реалізація на території нашої країни проектів ЦЕІ в галузі транскордонного співробітництва, транспорту, сільського господарства, енергетики, особливо з урахуванням останньої хвилі розширення ЄС. Такі заходи є нагодою привернути увагу до деяких нагальних проблем у регіоні та забезпечити їх вирішення в потрібному для нашої держави ракурсі: залучення іноземного та національного капіталів, генерування нових спільних проектів та пошуки шляхів їх фінансування, популяризація потенціалу нашої країни тощо. Присутність на від-

повідних тематичних форумах представників провідних світових фінансових інституцій надає реального наповнення ідеям і домовленостям, що виникають у ході зазначених заходів.

Україна використовуватиме своє головування в ЦЕІ у 2012 р. для налагодження кращого діалогу з представниками країн-учасниць, посилення свого впливу й авторитету в Ініціативі та регіоні в цілому.

...У своєму завершальному слові на Белградському форумі ЦЕІ головуєчий Прем'єр-міністр Сербії побажав українському главі уряду успішного головування та просування до її стратегічної мети. Побажання Сербії підтримали всі присутні. На Україну дивляться з надією та очікуванням. У регіоні належно оцінюють наш потенціал, почули виголошені нами плани. Головування в Центральноевропейській Ініціативі впродовж 2012 р., особливо після головування у Раді Європи у 2010 р. і напередодні головування в ОБСЄ у 2013 р., – чудова можливість довести, що вміємо не лише оголосити, а й реалізувати. Хочеться вірити, що так і станеться.

¹ Австрія, Албанія, Білорусь, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Італія, Македонія, Молдова, Польща, Румунія, Сербія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Україна, Хорватія, Чеська Республіка та Чорногорія.

² Винятком на сьогодні є Білорусь.

³ Rules of Procedure and Guidelines

⁴ Проекти мають стосуватися таких сфер: клімат, навколишнє середовище та відновлювана енергія, економічний розвиток, включаючи туризм, розвиток людських ресурсів, інформаційне суспільство і ЗМІ, міжкультурне співробітництво, включно з меншинами, мультимодальний транспорт, наука і технології, відновлюване сільське господарство, міжрегіональне та транскордонне співробітництво.

20 років разом: історія та сучасний стан українсько-британських відносин

**Володимир ХАНДОГІЙ,
Надзвичайний
і Повноважний Посол
України у Сполученому
Королівстві Великої
Британії та Північної
Ірландії**

Уперше за свою багатовікову історію Україна відсвяткувала 20-річний ювілей державності. Виросло покоління українців, які народилися в незалежній Україні і яким випав історичний шанс розбудовувати свою державу не в жорстокій боротьбі, а в повсякденній мирній праці, власноруч творити свою нинішню та майбутню долю.

Після оголошення результатів всеукраїнського референдуму, 20 років тому, світ підтримав і офіційно визнав здобуття незалежності молодого Українською державою. Велика Британія була однією з перших країн, що започаткували міждержавні контакти та практичне співробітництво з Україною. Відтак, сьогодні маємо гарну нагоду, щоб підбити деякі підсумки нашої співпраці та двосторонніх від-

носин, особливо враховуючи те, що вони мають тисячолітню історію.

Зокрема, в англосаксонських джерелах X ст. є згадки про Русь. Водночас, Нестор Літописець у «Повісті минулих літ» описував події, що відбувалися у «землі Англійській». Тогочасні європейські правителі активно використовували для розвитку міждержавних відносин «шлюбну дипломатію». За даними авторитетних джерел, дружиною Володимира Мономаха та, відповідно, Великою княгинею Київською була Гіта Уссекська – донька останнього англосаксонського короля Гарольда II. Деякі відомі історики стверджують, що дружина англійського короля Едварда-вигнанця Агата була донькою київського князя Ярослава Мудрого.

Найявні історичні відомості про існування у XII ст. в Києві шотландських монастиря та церкви. У пізньому середньовіччі низка українських учених здобувала освіту в університетах Оксфорда та Кембриджа. Українське козацтво розглядалося Британією як можливий союзник у її конфлікті з європейськими католицькими державами. Науковцям відомо, що у 1656 р. Олівер Кромвель намагався встановити дипломатичні відносини з Україною шляхом листування з Б. Хмельницьким. У XIX ст. британські бізнес-

мени розпочинають активно інвестувати в українську промисловість і аграрний сектор. Найбільш відомим із них був Джон Х'юз – засновник одного з найбільш потужних промислових центрів України в Донецьку. Усі згадані факти однозначно свідчать, наскільки багато спільного мала історія двох країн, відомих сьогодні як Україна та Велика Британія.

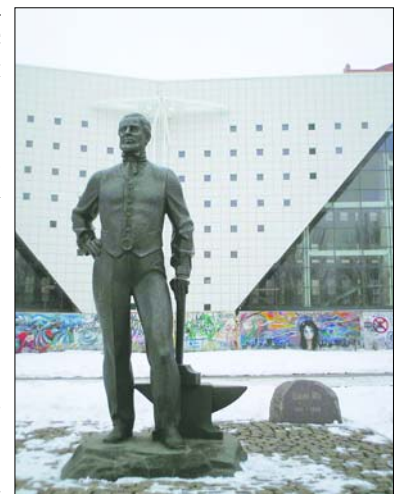
Повертаючись до сьогодення, слід зазначити, що вже у листопаді 1991 р. розпочало свою роботу Генеральне Консульство Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії в Києві. Спільне комюніке щодо встановлення консульських відносин було підписане 14 грудня, у ньому сторони висловили впевненість, що встановлення консульських відносин між Україною та Великою Британією сприятиме розвитку дружніх взаємовідносин, а також висловили своє прагнення розвивати всебічне співробітництво у політичній, економічній, торговельній, науково-технічній і культурно-гуманітарній сферах.

Британський Прем'єр-міністр Дж. Мейджор 31 грудня 1991 р. надіслав листа Президентові Л. Кравчуку, в якому йшлося про визнання Сполученим Королівством України як незалежної держави.

Саме цей історичний момент ми вважаємо початком офіційних двосторонніх відносин між нашими країнами.

У свою чергу, Міністр закордонних справ України А. Зленко 8 січня 1992 р. отримав листа від свого британського колеги, Державного секретаря у закордонних справах і справах Співдружності Д. Херда з пропозицією встановити з 10 січня 1992 р. дипломатичні відносини між Україною та Сполученим Королівством, а також надати Генеральному консульству Великої Британії в Києві статус Посольства. Уже наступного дня, 9 січня, А. Зленко поінформував британську сторону про прийняття пропозиції щодо встановлення двосторонніх дипломатичних відносин між нашими країнами.

На початку 1992 р. також розпочалася робота зі створення постійних диплома-

Пам'ятник Джону Х'юзу в Донецьку

Перший візит Президента України Л. Кравчука до Великої Британії. Прийняття у лорд-мера Лондона, лютий 1993 р.

тичних представництв. Зокрема, 19 січня було відкрито Посольство Сполученого Королівства в Києві. Дещо пізніше, у жовтні 1992 р., перший Надзвичайний і Повноважний Посол України в Сполученому Королівстві С. Комісаренко вручив вірчі грамоти Її Величності Королеві Великої Британії Єлизаветі II. При цьому, приміщення, в яких сьогодні працює Посольство були люб'язно надані представниками українських громад у Великій Британії.

У 1995 р. було підписано угоду про передачу Сполученим Королівством Україні наукової антарктичної станції «Фарадей», відомої сьогодні як «Академік Вернадський», що дало змогу нашій державі приєднатися до ексклюзивного клубу країн, які мають можливість проводити наукові дослідження в Антарктиці.

Таким чином, протягом 2012 р. ми відзначаємо 20-річний ювілей цілої низки важливих подій у двосторонніх українсько-британських відносинах. У цьому контексті в Лондоні та інших містах Великої Британії відбудеться низка заходів за участю представників Форін Офісу, депутатів британського та ук-

раїнського парламентів, неурядових організацій, політологічних центрів та ЗМІ. Завершується підготовка необхідного пакета документів для встановлення меморіальної дошки на честь однієї з перших дипломатичних місій УНР, що працювала в Лондоні у період з 1919 по 1923 рік.

Нинішнім двостороннім відносинам між Україною та Великою Британією притаманні високий рівень взаємної довіри, конструктивність і багатогранність. Цьому сприяли, зокрема, налагодження діалогу на найвищому рівні та проведення регулярних двосторонніх експертних консультацій у різних сферах.

У травні 2008 р. за підсумками візиту Президента України до Великої Британії було ухвалено Спільну заяву, в якій офіційно задекларовано стратегічний характер українсько-британських відносин.

Сполучене Королівство є також вагомим економічним партнером України, насамперед, у таких галузях, як: торгівля та інвестиційне співробітництво, розвиток банківсько-фінансової сфери.

Вважаю, що подібний рівень відносин є гідним досягненням української дипломатії, особливо з урахуванням того, що після здобуття незалежності на початку дев'яностих атмосфера наших відносин була дещо іншою. Маю на увазі, передусім, той факт, що тоді переважна кіль-

кість британців небагато знала про Україну. У силу історичних і політичних особливостей, для них існувала або Радянська Росія або просто Росія. Навіть керівництво Великої Британії у ті часи надавало пріоритет розвитку відносин із РФ, розглядаючи проблематику стосунків з іншими пострадянськими країнами «крізь російські окуляри».

З часом ситуацію вдалося змінити. Сьогодні Сполучене Королівство є послідовним союзником України в Західній Європі, прихильником європейської інтеграції нашої держави, а також її співробітництва з євроатлантичними структурами. При цьому, така позиція має підтримку всіх партій, представлених у британському парламенті. Вона також неодноразово підтверджувалася представниками британського уряду.

Зокрема, офіційний Лондон вважає, що Україна як Європейська держава має отримати можливість приєднатися до Європейського Союзу, коли досягне критеріїв членства. Британія продовжуватиме наполягати на тому, щоб двері ЄС були відкриті для тих європейських країн, які поділяють принципи та цінності, притаманні європейській спільноті.

Важливим чинником, який також обумовлює підтримку Сполученим Королівством України у переговорах із Євросоюзом, стала позиція Великої Британії щодо сприяння розвитку вільної торгівлі та поширення принципів дії спільного ринку ЄС на країни, що прагнуть набути членства в Євросоюзі.

Британське керівництво вважає, що можливим ви-

Надзвичайний і Повноважний Посол України у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії В.Д. Хандогій із Державним секретарем у закордонних справах і справах Співдружності В. Хейгум

ходом із нинішньої економічної рецесії в Європі є консолідація економічних і політичних зусиль держав-членів та партнерів ЄС, поєднана з формуванням єдиного європейського ринку, який охопить 500 млн. споживачів і генеруватиме щорічно 12 трлн. євро.

З цією метою ЄС має створити необхідне правове підґрунтя, підтримавши амбітні угоди про асоціацію. Моделлю для них має слугувати саме українська

10–26 лютого 1996 р. на антарктичній станції «Академік Вернадський» спускається британський і піднімається український прапор

угода, яка передбачає також створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Такий підхід дасть змогу всім учасникам скористатися перевагами єдиного європейського ринку.

Ця позиція була чітко висловлена під час Варшавського саміту Східного партнерства заступником Прем'єр-міністра Сполученого Королівства Ніком Клеггом, який, до речі, має українське коріння. По батьківській лінії він походить із відомої родини Енгельгардів-Закревських. Родинний маєток предків Н. Клегга у селі Березова Рудка Полтавської області

ємо збільшення обсягу двосторонньої торгівлі між нашими країнами, який у поточному році збільшився майже на 20%.

Сполучене Королівство традиційно є одним із найбільших інвесторів у економіку України і на сучасному етапі посідає сьоме місце за обсягами інвестицій. Зокрема, з початку цього року обсяг британських інвестицій становив 2,3 млрд. дол. США.

Одним із пріоритетних напрямів роботи посольства нині є проведення системної роботи серед бізнесових кіл Великої Британії, урядових структур, відповідальних за проведення зовнішньоекономічного курсу країни, корпораціями Лондонського Сіті, міжнародними фінансовими установами щодо напрямів співпраці з Україною на всіх рівнях, вирішення поточних питань та сприяння у вирішенні проблем, з якими стикаються британські компанії в Україні.

У 2011 р. було підписано Меморандум про співробітництво дочірньої компанії «Укргазвидобування» НАК «Нафтогаз України» із британсько-голландською компанією

Royal Dutch Shell, де задекларовано залучення іноземних інвестицій на загальну суму 800 млн. дол. США.

Окремо хотів би відзначити успішний розвиток співпраці з Європейським банком реконструкції та розвитку, штаб-квартира якого знаходиться в Лондоні. Обсяги інвестицій цієї потужної фінансової інституції в економіку України у 2011 р. оцінюються в майже 1,1 млрд. євро. Особливо важливим є те, що більшість із цих коштів є системними інвестиціями, які вкладаються в інфраструктурні, енергетичні, аграрні та інші проекти.

Тільки в рамках проекту реабілітації гідроелектростанцій для України ЄБРР виділив 200 млн. євро, Європейський інвестиційний банк – 200 млн. євро.

З метою наповнення коштами Чорнобильського фонду Укриття (ЧФУ) та Рахунку ядерної безпеки (РЯБ) ЄБРР ми провели ефективну роботу щодо узгодження позиції з Урядом Великої Британії, а також ЄБРР. Результатом стало збільшення з боку Великої Британії суми виділених коштів з 12 до 32 млн. євро. Частка ЄБРР у збільшенні

внесків до ЧФУ та РЯБ становить 190 млн. євро.

У жовтні 2011 р. в Лондоні спільно з ЄБРР було проведено «роуд-шоу» Національних проектів України, яке мало позитивний резонанс у британських

Надзвичайний і Повноважний Посол України у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії В.Д. Хандогій із заступником Прем'єр-міністра Сполученого Королівства Н. Клеггом

бізнесових колах. Активна робота посольства дала змогу ефективно репрезентувати перспективні економічні й інвестиційні можливості України та сприяла налагодженню діалогу між бізнес-структурами на двосторонньому рівні.

Безперечно, зміцнюються двосторонні зв'язки і в інших важливих, цікавих сферах українсько-британського співробітництва. Можна відзначити високий рівень нашої взаємодії у військово-політичній та військово-технічній сфері, у питаннях захисту інтересів громадян України в Сполученому Королівстві, на культурно-гуманітарному напрямі.

Підсумовуючи цей стислий огляд відносин зі Сполученим Королівством, хотілося б зазначити, що, спираючись на позитивний 20-річний досвід українсько-британського співробітництва та досягнуті результати у різних сферах, ми можемо з оптимізмом дивитися в майбутнє та із задоволенням констатувати, що динамічна й різнопланова співпраця між Україною та Великою Британією відповідає інтересам наших народів, а також інтересам Європи в цілому.

«Роуд-шоу» Національних проектів України в штаб-квартирі Європейського банку реконструкції та розвитку, організоване Посольством України у співробітництві з ЄБРР

зберігся донині.

У контексті євроінтеграційних прагнень України надзвичайно важливого значення набуває розвиток торговельно-економічних відносин між Україною та Великою Британією. Сьогодні на українському ринку працюють близько 80 компаній, які зареєстровані у Великій Британії, мають британських менеджерів або частину капіталу.

Із задоволенням констату-

Український інвестиційний саміт у рамках 7-ї щорічної конференції Інституту Адама Сміта

Україна і світ – 20 років взаємного відкриття

Японія 28 грудня 1991 р. визнала Україну як незалежну державу, і менше ніж за місяць – 26 січня 1992 року між нашими країнами було встановлено дип-

ломатичні відносини. Саме на цей ювілейний період припала каденція новопризначеного Надзвичайного і Повноважного Посла Японії в Україні Тоїчі Сакати,

сьогоднішнього співрозмовника «З.С.», який 16 листопада 2011 р. разом з колегами вручив вірчі грамоти Президентові України Віктору Януковичу.

«З.С.»: Ваша Високоповажносте, яким, на Ваш погляд, є підсумок двадцятирічної співпраці наших країн і які він відкриває перспективи на майбутнє?

Пан Тоїчі Саката: За ці 20 років ми встановили дружні відносини між нашими країнами, послідовно їх розвивали, результатом чого стала спільна заява Прем'єр-міністра Японії Наото Кана та Президента України Віктора Януковича про глобальне партнерство, яку було підписано в січні 2011 року. Документ підсумовує зроблене та визначає пріоритети розвитку в різних сферах життєдіяльності, у двосторонніх і міжнародних відносинах. Сьогодні необхідно працювати над поступовою реалізацією завдань, визначених спільною заявою, що має назву «Глобальне партнерство», оскільки ми повинні спільно вирішувати на основі двосторонніх відносин та участі в міжнародних організаціях такі глобальні проблеми, як: збереження довкілля, боротьба з тероризмом, подолання бідності, підвищення рівня охорони здоров'я на всій планеті та ін. Якщо вдасться це зробити, то наші двосторонні відносини стануть ще кращими. У спільній заяві також ідеться про важливість дотримання принципів демократії, верховенства права, свобод і прав людини. Японія як демократична країна дотримується цих принципів, і, я переконаний, якщо Україна й надалі розвиватиметься в руслі демократії, то зможе використати свій максимальний потенціал.

«З.С.»: Яке місце на сьогодні займає Україна в зовнішній політиці Японії? Як Ви оцінюєте потенційні можливості нашої країни?

Пан Тоїчі Саката: Я вважаю, що Україна має величезний потенціал, по-перше, за кількістю населення – майже 46 млн.; по-друге, ваша країна одна з найбільших у Європі за територією. Ви маєте родючі землі, що є величезним потенціалом для забезпечення продовольством усього світу, а також високий рівень розвитку технологій та освіти. Проте, оплата праці у вас набагато нижча, ніж у країнах Євросоюзу. Японія приділяє велику увагу Україні в контексті розвитку економічних відносин з європейськими країнами. Ураховуючи ваші можливості, я вважаю, що Японія має проводити більш активну політику в регіоні Східної Європи.

Також хочу сказати декілька слів про двосторонню співпрацю в економічній сфері. У березні 2011 р. було проведено третє спільне економічне засідання за участю японської економічної федерації «Кейданрен», що є найбільшою групою підприємств. У ході засідання відбулась дуже серйозна дискусія стосовно шляхів розвитку економічних відносин між нашими країнами. Того ж місяця було розпочато переговори щодо угоди про інвестиції, яка передбачала б механізм захисту японських інвестицій в Україні, а українських – у Японії, сприяла б збільшенню інвестиційних потоків.

Хочу зазначити, що наразі проводиться реконструкція терміналу «D» аеропорту «Бориспіль» за японськими проектом і наша країна надала кредит у сумі 1 млрд. 900 млн. гривень. Сподіваюся, що реконструкцію буде завершено вже на початку 2012 р. – до старту Євро-2012.

Варто відзначити той факт, що нині активізується співпраця між нашими країнами на рівні регіонів, міст. Зокрема, у 2011 р. міста Київ та Кіото святкували сорокаріччя встановлення братерських відносин. У рамках урочистостей мер Кіото відвідав у березні Україну, а в листопаді голова КМДА пан Попов здійснив візит у відповідь.

Активізувалася співпраця за схемою зелених інвестицій. Зокрема, Японія інвестує близько 3 млрд. грн. на реалізацію проектів у сфері енергозбереження, захисту навколишнього середовища. Нині продовжується відбір проектів, що здійснюватимуться за допомогою японських технологій.

Я вважаю, що в Україні дуже хороші умови для вкладання інвестицій. Зараз японські інвестори виробляють певну продукцію у вашій країні для подальшого експорту до країн ЄС та Росії. Але з іншого боку – є низка проблем, що відлякує інвесторів. По-перше, на думку японських бізнесменів, український уряд не надто швидко реагує на їхні вимоги. Хотілося б більшої прозорості та прогнозованості українського інвестиційного клімату. Якщо такі зміни на краще відбуватимуться, зростатиме й потік інвестицій. Щоб продемонструвати великий інвестиційний потенціал України, потрібно успішно провести діючі інвестиційні програми японського уряду – будівництво терміналу «D» в аеропорту «Бориспіль»,

також проекти, що здійснюються за схемою зелених інвестицій. Успішність цих програм переконає японських підприємців, що в Україну можна вкладати ще більше коштів.

Окремо я хотів би відзначити роботу спільної українсько-японської комісії з питань науково-технічного співробітництва, зокрема обговорення можливостей співпраці в галузі ядерної енергетики, ліквідації наслідків аварій на атомних електростанціях, зокрема, на «Фукусіма-1». Ми повинні поділитися своїми знаннями в цій сфері. Японська сторона хоче використати досвід українського уряду в ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. Ми маємо зробити спільний внесок у цю справу.

Тобто можливостей для співпраці та завдань, які наші країни можуть спільно вирішити, дуже багато.

«З.С.»: На Вашу думку, чи вплине нинішня фінансова криза на торговельно-економічні відносини між нашими країнами. Чим Україна може привабити японських інвесторів?

Пан Тоїчі Саката: По-перше, економічна ситуація цього року характеризується поширенням негативної тенденції в країнах Євросоюзу, США. Японія теж має певні економічні проблеми, пов'язані з аварією на атомній електростанції, що не найкращим чином вплинуло на галузь туризму. Також цього року спостерігалось посилення японської валюти – єни, це також мало негативний вплив. Звичайно, наші двосторонні економічні відносини постраждали через цю економічну кризу, але поки що важко оцінити її негативні впливи повною мірою.

«З.С.»: У ЗМІ було поширено інформацію про те, що уряд Японії заохочуватиме іноземних туристів відвідати «Фукусіму», у тому числі, надаючи безкоштовні візи. Це відповідає дійсності?

Пан Тоїчі Саката: Так, японський уряд має намір здійснити таку програму, проте для її реалізації потрібне схвалення парламенту. Але я хотів би підкреслити, що саме така програма необхідна Японії. Коли відбувається аварія подібного рівня, починається евакуація населення, поширюється паніка на ринку продуктів і т. д. Як наслідок, формується хибна думка про реальний стан речей, оскільки вона базується на викривленій інформації. Тому ми й плануємо запросити громадян інших держав, щоб вони все побачили на власні очі.

«З.С.»: Японія – одна з найбільш розвинутих країн світу в економічній сфері, галузі нанотехнологій. У чому полягає секрет японської економічної дива?

Пан Тоїчі Саката: Японська економіка розвивалась у важких умовах – після завершення Другої світової війни. Особисто я вважаю, що немає жодного секрету розвитку нашої економіки. Зробімо екскурс в історію. Програвши війну, Японія повернула

державний суверенітет у 1951 році. І нація замислилася над тим, як захистити свою землю і розвинути економіку настільки, щоб поліпшити життя кожного громадянина. Я хотів би визначити 4 фактори зростання японської економіки у другій половині ХХ ст. По-перше, японці багато працювали, аби отримувати більшу зарплату; по-друге, намагалися вивчати європейський досвід розвитку економіки; по-третє, Японія використала американську модель системи освіти. Важливо навчати молодь, щоб мати кваліфікований персонал для всіх сфер народного господарства. Четверта причина успіху полягає в тому, що політики намагалися поширити рівність серед громадян, а не створювати соціальну нерівність. Яскравий приклад цього – проведення в Японії Олімпійських Ігор через 13 років після повернення суверенітету в 1951 році. Перед їх початком було відкрито перший у Японії маршрут швидкісного поїзда, і це все підштовхнуло розвиток економіки, додало народові впевненості в тому, що його життя покращується. На мою думку, для України Євро-2012 є хорошим імпульсом для розвитку економіки та держави в цілому.

«З.С.»: Пане Посол, поділіться своїми враженнями про нашу країну. Як Вас зустріла Україна?

Пан Тоїчі Саката: Я приїхав в Україну кілька місяців тому і встиг побувати тільки у Львові та Івано-Франківську. Це обмежений період часу. Київ, Львів, Івано-Франківськ – це міста, де поєднується минуле та сучасність. З одного боку, тут зберігаються культурні традиції, але водночас, принаймні у Києві, активно ведеться будівництво, у тому числі готелів, яке здійснюють європейські компанії, на вулицях – багато сучасних європейських автомобілів. Серед недоліків я назвав би низький рівень володіння англійською мовою населенням України, також недостатньо дорожніх знаків англійською мовою – тобто для туристів існують певні складнощі в пересуванні країною. Крім того, якість автошляхів між містами порівняно з європейськими залишається дуже низькою. Якщо інфраструктура поліпшуватиметься, то у виїзді будуть усі – і громадяни України, і туристи. Але основною перевагою вашої країни є люди. Мені дуже подобаються українці, дуже розумні, чесні і трохи сором'язливі – як японці. Тому я люблю спілкуватися з українцями. І дуже вдячний за те, що вони так позитивно оцінюють Японію.

«З.С.»: Пане Посол, Ваші новорічні побажання читачам журналу «Зовнішні справи»...

Пан Тоїчі Саката: У 2012 р. відзначається 20-річчя встановлення дипломатичних відносин між нашими країнами. Я бажаю розвитку нашої співпраці в усіх сферах на основі спільної заяви «Глобальне партнерство». Вашим читачам я бажаю зробити осо-

бистий внесок у сферу зовнішніх зносин, оскільки впевнений, що вони дотичні до міжнародної проблематики, можуть сприяти розвитку відносин між нашими країнами. Кожному українцеві хотів би побажати успіхів у проведенні Євро-2012, аби показати, що Україна – це відкрита країна для всього світу і що вона має великий по-

тенціал. Японія також провела у 2002 р. кубок світу з футболу разом із Південною Кореєю, і цей досвід може бути корисним для України. Це чудова нагода ще більше розвинути відносини з сусідніми країнами, особливо з Польщею, поліпшити рівень життя українських громадян.

Тож усім нам щасливого Нового 2012 року!

4 січня 2012 р. виповнюється 20 років встановлення дипломатичних відносин між Україною та Естонською Республікою. Естонія визнала незалежність нашої країни 9 грудня 1991 р., однією з перших держав у світі. Час, що минув після встановлення дипломатичних відносин між Україною та Естонією, позначений активним розвитком політичного й економічного співробітництва. Це пояснюється, зокрема, вигідним геополітичним положенням України, а також політичною й економічною зацікавленістю Естонії, яка бачить в Україні, з одного боку, надійного політичного партнера, з іншого – широкий ринок для своєї продукції.

Наші країни зближують схожі погляди на актуальні проблеми європейської та світової безпеки, спільні прагнення в політичній, економічній, соці-

альній та інших сферах. Це сприяло започаткуванню і розвитку плідного співробітництва в рамках міжнародних організацій, поглибленню ефективної взаємодії на рівні зовнішньополітичних відомств, міжвідомчих та міжрегіональних контактів. На урядовому та парламентському рівнях, у Міністерстві закордонних справ Естонської Республіки, у політичних документах з питань зовнішньої політики та міжнародного життя наголошується на важливій ролі, яку відіграє Україна в забезпеченні стабільності та безпеки в Європі. Офіційно проголошено, що Україна є і залишатиметься одним із пріоритетних напрямів зовнішньої політики Естонії, зокрема, у регіоні Центрально-Східної Європи. Особливий наголос естонська сторона робить на важливості участі нашої країни в ре-

алізації Європейської політики сусідства, демонструючи незмінне прагнення розвивати активні відносини як на двосторонній основі, так і в рамках ЄПС.

Естонія підтримує політичні та економічні реформи в Україні, у тому числі, шляхом надання фінансової допомоги в реалізації проектів технічної допомоги, а також послідовно й активно виступає за якнайшвидше завершення переговорів нашої держави з ЄС щодо створення зони вільної торгівлі та в майбутньому – приєднання до цього об'єднання. Про досвід Естонії на цьому шляху, впливи економічної кризи на інтеграційні процеси та перспективи України – в інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла Естонської Республіки в Україні Лаури Лепіка журналу «Зовнішні справи».

«З.С.»: Ваша Високоповажносте, на Вашу думку, чи позначаться не дуже сприятливі економічні прогнози щодо нового року на реалізації євроінтеграційних прагнень України?

Пан Лаурі Лепік: Думаю, треба чітко усвідомлювати, на якому етапі ми знаходимося зараз у процесі євроінтеграції України. Шлях Естонії до членства в ЄС тривав приблизно 10 років з часу підписання угоди про асоціацію. Ми дуже поспішали, і політична складова вийшла на перший план. Виконання всіх пунктів угоди про зону вільної торгівлі з моменту її ратифікації виявилось важким тягарем для нашої економіки та промисловості, адже ми вирішили відмовитись від будь-якого перехідного періоду для різних галузей економіки. Але ми очікували, що наступним кроком стане запрошення Естонії до підписання угоди про членство з ЄС. Наскільки я знаю, у випадку з Україною триває переговорний період як щодо угоди про зону вільної

торгівлі, так і щодо інших угод із ЄС.

«З.С.»: Економічна криза мала не такі потужні негативні впливи на Естонію, як на інші країни. У чому секрет успіху?

Пан Лаурі Лепік: Думаю, криза вдарила по всіх країнах у 2008-му однаково потужно. Уся європейська економіка, усі члени ЄС відчули одні й ті ж наслідки. Можливо, нам допомогла вийти з тієї кризи з меншими втратами фінансова дисципліна, яку запровадив уряд, і активна комунікація влади з населенням. Уряд тоді був максимально відкритим, описуючи наше становище і заходи, що вживатимуться для боротьби з кризою. Унікальність цієї ситуації в тому, що, незважаючи на жорсткі обмежувальні кроки, зроблені урядом, він був переобраний навіть більшою кількістю голосів. У принципі, я завжди говорю, що ми нація селян, у нас селянський менталітет. Ми не хотіли брати в борг багато грошей, бо знали, що їх потрібно повертати. Ми намагалися підтримувати свої рахунки і

фінансовий баланс. Удар фінансової кризи не змінив політичної мети Естонії – приєднання до єврозони. Тому уряд змушений був застосувати жорстку фінансову політику, не беручи грошей у борг, застосовуючи обмеження, аби втримати інфляцію та дефіцит на низькому рівні. Завдяки цьому ми змогли приєднатися до єврозони 1 січня 2011 року.

«З.С.»: Який Ваш прогноз щодо майбутнього єдиної європейської валюти, єдиних кордонів та ринків ЄС?

Пан Лаурі Лепік: З того часу, як я завершив роботу в Бельгії і став Послом тут, в Україні, мені доволі важко робити такі прогнози. Можу сказати єдине – ми підтримуємо кроки фінансової дисципліни. У нас зараз найнижчий рівень дефіциту в ЄС, і ми щасливі, що маємо євро як валюту, хочемо зберегти стабільність і передбачуваність в економічній сфері. Нагадаю, що Естонія нині є найбільш інтегрованою серед країн Північно-Східної Європи. Ми – члени НАТО, ЄС, єврозони, Шенгенської зони. Тому для нас є цілком природним підтримувати подальше розширення ЄС.

«З.С.»: Сьогодні лише 4% естонських інвестицій обрали українські підприємства. Як Ви оцінюєте економічну складову нашої співпраці, які бачите перспективи на наступний рік?

Пан Лаурі Лепік: Існує багато спільних інвестиційних проєктів, і є великий потенціал, який ми ще досі не використали. Україна для Естонії – цікавий ринок із величезним потенціалом. Але існує декілька стримуючих аспектів. Маємо надію, що угоду про зону вільної торгівлі буде підписано і це створить спільне юридичне середовище для співпраці наших підприємств. У свою чергу, це сприятиме ще більшій стабільності, процвітання та передбачуваності наших двосторонніх економічних відносин. Ми бачимо, що економічні та законодавчі реформи в Україні здійснюються в цілому в правильному напрямі. Але головна проблема – імплементація цих реформ, що викликає деяке занепокоєння, особливо серед бізнесменів, і впливає на інвестиційну привабливість України. Посольство та уряд Естонії завжди намагалися допомогти нашому бізнесові тут, в Україні. Міжурядова комісія, очолювана Віце-прем'єр-міністром України Сергієм Тігіпком і Міністром економіки та комунікацій Юханом Партсом – дієвий інструмент для вирішення проблем, що непокоять наших бізнесменів.

«З.С.»: Голова КМДА О. Попов зацікавився досвідом Таллінна у сфері реформування житлово-комунального господарства та запровадження енергозберігаючих програм. Коли йтиметься про спільні проєкти?

Пан Лаурі Лепік: Можливо, незабаром. Сподіваюся, найближчим часом ми обміняємося делегаціями міських адміністрацій і зможемо надати інформацію, що цікавить Київ. Звичайно, між нашими столицями є певна різниця. А саме в тому, що приватизація у нас розпочалася із повернення власності (землі, будинків) тим людям, які володіли нею в 1939 році. Потім розпочалася достатньо агресивна та серйозна приватизаційна програма всього наявного житлового простору. У нас немає так званого житлового фонду у вашому розумінні. І в цьому також полягає відмінність. Якщо у нас є багатоквартирні

будинки, де кожною квартирою володіють приватні власники, то вони формують спільноту, яка володіє будинком. Саме ця спільнота знаходить найкращий спосіб вирішення проблем енергозбереження, ремонту будинку, його опалення та ін. Тому ці питання вирішуються не міською владою, а самими власниками.

«З.С.»: Українці в Естонії – друга за чисельністю діаспора після російської. Чи є вони справді громадою?

Пан Лаурі Лепік: Як на мене, українська громада дуже активна в культурному плані, вона зберігає українські традиції, підтримує дружні та сімейні зв'язки з українцями, що живуть в Україні. Міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко під час свого візиту в Естонію відвідав український культурний центр у Таллінні. І я вважаю, що це було просто чудово, сподіваюся, він мав хороші враження, відчув дух української громади, яка зберігає рідну мову, релігію, традиції. Безперечно, її всіляко підтримує наш уряд.

«З.С.»: Ваша Високоповажносте, яким Ви хотіли б бачити 2012 рік?

Пан Лаурі Лепік: У 2012 р. ми відзначатимемо двадцятиріччя встановлення дипломатичних відносин між Естонією й Україною. Перекоаний, що весь рік буде присвячений цьому ювілею та іншим важливим датам. З естонської сторони є плани і бажання провести в Україні грандіозну програму культурних і дипломатичних заходів. Обіцяю культурно-мистецьке розмаїття, оскільки моя мета – показати сучасну Естонію якомога більшої кількості людей, які проживають в Україні – не лише в Києві. Маю надію, що наші мистецькі програми побачать Харків, Донецьк, Львів. Ми прагнемо показати українцям, що Естонія – це не тільки Таллінн. Намагатимось продемонструвати, чого досягла Естонія протягом останніх двадцяти років. Я, звичайно, бажаю читачам журналу «Зовнішні справи» і всьому українському народові щастя, добра, багатства, успіху в тому, чим вони займатимуться в новому році. Сподіваюся, що наші двосторонні відносини будуть поглиблюватися та процвітати – що і є моїм головним завданням.

З Новим роком!

Інтерв'ю підготував
Володимир ЛІВИНСЬКИЙ,
слухач Дипломатичної академії України при МЗС

Head lugejad, saavuti Teile
algaval muel aastal 1991,
tume ja hõrdumiseks kõiges
mida te ette võtate. Jõuval
aastal 1991. aastal Eesti Vabariik
võeti sõltumatu diplomaatiline
suhete võtmine 20. aastapäeva –
lootakse, et suhteid ka kavandatakse
tulevikus.

Lauri Lepik
Lauri Lepik

Від слів до справи:

здобутки та проблеми європейської інтеграції України

Олександра ШАПОВАЛОВА,
кандидат політичних наук,
викладач кафедри
зовнішньої політики та
дипломатії Дипломатичної
академії України при МЗС

Загострення суперечностей у відносинах Україна–ЄС у другій половині 2011 р. серйозно вплинуло на політичну атмосферу двостороннього діалогу. Хоча на саміті 19 грудня сторони оголосили про завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію, рух до остаточного підписання Угоди ще обумовлений прогресом у внутрішньополітичному розвитку держави. Однак, глибинні причини поточних проблем криються у концептуальних прогалинах діючої моделі східної політики ЄС, подолання яких не може відбуватися шляхом посилення одностороннього тиску на Україну. Натомість необхідний широкий політичний компроміс з усіх головних аспектів Угоди, у тому числі геополітичних.

Осінь 2011 р. виявилася періодом суттєвого прогресу і водночас серйозних випробувань для євроінтеграційного курсу України. З одного боку, було завершено переговорний процес щодо узгодження тексту Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. З іншого, загострення суперечностей навколо питань дотримання нашою державою європейських цінностей та фіксації в майбутній Угоді європейської перспективи України істотно вплинуло на загальний клімат двосторонніх взаємодій і загальмувало рух до остаточного підписання Угоди.

Потрібно визнати, що протягом року і Україна, і європейська сторона власними діями сприяли надмірній драматизації поточної стадії діалогу, неодноразово акцентуючи свою налаштованість на невідоме досягнення вже найближчим часом поворотних результатів у просуванні двосторонніх відно-

The controversies erupted in EU-Ukraine relations in the second half of 2011 had serious impact upon political atmosphere of the bilateral dialogue. Although at the summit on 19 December the parties announced that negotiations on the Association Agreement have been finalised, movement towards ultimate signing of the Agreement is still conditioned upon progress in domestic developments. However, the inner reasons of current difficulties stem from conceptual inconsistencies immanent for the present model of EU Eastern policy which cannot be overcome by means of mounting unilateral pressure upon Ukraine. Instead what is needed is a broad political consensus on all main aspects of the Association Agreement, including geopolitical ones.

син. Тим самим було зумовлено ризиковане і, зрештою, мало чим виправдане зростання очікувань від запланованих на другу половину року спільних заходів, у першу чергу, від саміту Україна–ЄС у Києві 19 грудня. Однак, стрімкий розвиток подій зумовив зміну загального контексту відносин, а з ним і модифікацію завдань, що постали перед обома сторонами внаслідок виходу на перший план найбільш суперечливих аспектів їхніх взаємин. За таких обставин Києву та Брюсселю необхідно було щонайменше утримати вже досягнуті українські євроінтегра-

ційні здобутки і підтвердити свою готовність рухатися далі в рамках формату Угоди про асоціацію, що, найбільше – досягти остаточного компромісу стосовно тексту Угоди, аби мати змогу перейти до формальних процедур з надання їй чинності – парафування, підписання та ратифікації.

Реалізація цих завдань ускладнювалася ще й тим фактом, що хвиля взаємної критичної риторики, яка розгорнулася останніми місяцями, призвела до радикалізації позицій сторін і артикуляції ними більш жорстких вимог щодо укладання та змісту Угоди.

Це не тільки обмежило поле для потенційного компромісу з найбільш чутливих питань, а й серйозно знизило спроможність обох контрагентів відходити від заявлених позицій навіть заради якісного прогресу у відносинах, хоча нагальна необхідність у ньому була очевидною для всіх учасників переговорного процесу. Підвищуючи градус критики і водночас рівень амбіцій стосовно майбутньої Угоди, Україна та Євросоюз, свідомо чи ні, поставили себе в скрутне становище, коли досягнення результату вкрай важливе, а ціна поступок разом з тим надзвичайно велика і, фактично, межує з відмовою від вимог, які сторони проголосили для себе як принципові. І хоча за декілька тижнів до саміту позиції обох учасників помітно пом'якшились, вони не були кардинально переглянуті, а такий стан речей унеможлилював вироблення на цьому етапі чогось більш вагомого, ніж проміжний тактичний компроміс, який дасть змогу Києву та Брюсселю продовжити діалог в очікуванні нормалізації політичної атмосфери.

Результати саміту цілком відповідають цим очікуванням. За його підсумками сторони оголосили

про остаточну фіналізацію роботи над текстом Угоди про асоціацію та про відкриття шляху до її якнайкорішого парафування. Утім, погодження тексту ще не означає усунення всіх перепон для її підписання – Президент Європейської Ради Херман ван Ромпей однозначно визначив, що, попри бажання ЄС якнайшвидше перейти до кроків із підписання та ратифікації Угоди, це буде залежати від політичних обставин, зокрема дотримання українською владою свободи преси, свободи зібрань, здійснення повномасштабної судової реформи та проведення парламентських виборів 2012 р. у відповідності з усіма стандартами ОБСЄ та із забезпеченням рівних можливостей для участі в них усіх заявлених кандидатів.

При цьому, як можна зрозуміти з положень Спільної заяви саміту, Угода не містить формальної перспективи членства України в Європейському Союзі, але «залишає відкритим шлях до подальшого прогресивного розвитку відносин між Україною та ЄС», у тому числі – інтеграції до внутрішнього ринку ЄС. Водночас Президент України Віктор Янукович у своїй заяві підкреслив, що роз-

глядає Угоду про асоціацію «не лише як документ, що переведе наші відносини з ЄС у якісно новий формат політичної асоціації та економічної інтеграції, але й як ключовий інструмент реалізації стратегічної мети наших відносин з Європою – набуття членства в цьому об'єднанні».

Підсумки саміту зводяться до таких моментів. Угода про асоціацію остаточно сформована і може бути парафрована протягом найближчих місяців, але Київ був змушений піти на поступки в питанні перспективи членства, проголосивши натомість в односторонньому порядку свою готовність вбачати в цій Угоді засіб не тільки наближення, але й вступу до ЄС, що, зрештою, не змінює формальний характер самої Угоди. Тобто ціною поступок українській дипломатії вдалося виконати «завдання максимум» на цей саміт. Однак, що є найбільш важливим, підписання Угоди залишається негарантованим. Воно обумовлене низкою обставин, причому позиція європейських структур із цього питання стає дедалі більш жорсткою, і очікувати на подальший прогрес варто не раніше парламентських виборів осені 2012 року.

Отже, незважаючи на те, що процес становлення асоціації між Україною та ЄС вдалося «зберегти на плаву», порозуміння між партнерами не можна вважати повноцінним, а це означає, що криза у відносинах Україна-ЄС, спричинена протиріччями в оцінці внутрішніх перетворень в Україні, ще далека від свого завершення. Це спонукає звернутися до більш

глибинних витоків цієї кризи та проаналізувати, які фактори уможливили подібне загострення суперечностей на фінальній стадії переговорного процесу.

Хоча ситуація, що склалася, містить доволі багато емоційних забарвлень з обох сторін, у цілому вона вельми адекватно відображає об'єктивні прогалини та слабкі ланки пріоритетної для Євросоюзу моделі обмеженої «м'якої» інтеграції східних сусідів, заснованої на нормативній конвергенції, квінтесенцією якої має стати Угода про асоціацію. Ці прогалини стосуються як концептуальної незавершеності цієї моделі, так і недостатньо чіткого оформлення її конкретних практичних елементів. І якщо на попередніх етапах просування відносин Україна-ЄС могло відбуватися при збереженні амбівалентності щодо їхніх фундаментальних політичних параметрів, то події останніх місяців продемонстрували неможливість і надалі абстрагуватися від найбільш критичних питань, що визначають загальну спрямованість і реальне наповнення цих відносин. Утім, несподіваність нещодавніх українських перипетій поряд із підвищеною відповідальністю моменту й налаштованістю на якнайшвидше досягнення конкретного результату у вигляді підписання Угоди про асоціацію змушує обидві сторони зосередитися на першочергових поточних проблемах, залишаючи відкритими базові концептуальні питання, від яких великою мірою залежатиме успіх цієї Угоди.

Серед таких питань варто виділити, по-перше,

ефективність нинішнього нормативно орієнтованого підходу ЄС у його політиці щодо східних сусідів; по-друге, відповідність Угоди про асоціацію тим завданням і очікуванням, що покладають на неї обидві сторони; по-третє, значення Угоди про асоціацію для політичної конфігурації європейського континенту.

Нормативно орієнтований підхід відрізняється двома визначними особливостями – спрямованістю на здійснення внутрішніх трансформацій у країнах-партнерах шляхом стимулювання їх конвергенції з нормами, правилами та стандартами ЄС і встановленням кореляційного зв'язку між прогресом на шляху подібної конвергенції та формальним зближенням з євроінтеграційною спільнотою (так званий принцип обумовленості). Такий підхід, апробований Євросоюзом у ході останніх хвиль розширення, вважався оптимальним і стосовно східних сусідів з огляду на те, що він давав змогу перевести відносини з ними з площини політичного торгу в площину ви-

конання нормативних зобов'язань і при цьому уникнути необхідності в безпосередньому залученні до цього процесу та витрачання надмірних ресурсів, оскільки головна відповідальність за

виконання погоджених зобов'язань покладалась на керівництво самих сусідніх країн.

Тим не менш, цей підхід, формально запроваджений у відносинах Україна-ЄС із започаткуванням Європейської політики сусідства, не вдалося втілити на практиці повною мірою. Насамперед це стосується зв'язку між внутрішніми перетвореннями і переходом до нових стадій наближення України до ЄС. Хоча у двосторонніх відносинах був сформований істотний нормативний компонент (спочатку у вигляді Плану дій ЄПС, згодом Порядку денного асоціації), його функціонування відбувалось переважно на секторальному рівні, лише побічно впливаючи на розвиток політичного діалогу. Жоден із базових політичних форматів відносин Україна-ЄС не став результатом попереднього виконання чітко окресленого кола нормативних вимог, а скоріше комплексним продуктом комплексного, у тому числі політичного торгу, причому не тільки між Україною та Євросоюзом, а й у межах ЄС між окремими групами його членів. Звісно, у ході вироблення таких компромісів ураховувався ступінь просування України до європейських стандартів, але, як правило, виступав

лише одним із аргументів у процесі переговорів, і автоматизму між прогресом у нормативній площині та зближенням на політичному рівні до сьогодні не спостерігалось.

Варто зазначити, що подібна нормативна амбівалентність поряд із згаданою політичною амбівалентністю до певної міри влаштовувала обидві сторони. Відсутність фіксованого зв'язку між дотриманням європейських стандартів, у тому числі демократичних цінностей, та залученням України до євроінтеграційних процесів давала змогу як Україні, так і Євросоюзу зберігати відносну свободу дій і подекуди використовувати невизначеність перспектив двосторонніх відносин як важіль впливу у взаємодії з третіми державами. Так, ЄС завдяки цьому уникав прямих зобов'язань щодо інтеграції України до своїх лав. Київ, у свою чергу, користуючись невизначеністю нормативних вимог, вдавався до тактичного політичного маневрування, яке, камуфлюючи брак здобутків у сфері внутрішніх трансформацій, давало змогу інкорпорувати власні пріоритети до порядку денного співробітництва з Євросоюзом. Однак, з іншого боку, ця особливість суттєво обмежувала здатність ЄС здійснювати вплив на українське керівництво, позбавляючи його змоги апелювати до формальних нормативних аргументів у суперечливих ситуаціях.

продуктом нормативної обумовленості. Перехід до такого формату відбувся під впливом сприятливої політичної кон'юнктури та бурхливих перипетій 2008 р. і не був попередньо обумовлений виконанням тих чи інших нормативних вимог. Тому конфігурація Угоди та умови її укладання залежать виключно від політичної волі сторін та наявності взаємної згоди між ними. Саме зважаючи на цю обставину ЄС формально не може висувати додаткові вимоги на цьому етапі, а їхня фактична артикуляція у місяці, що передували саміту, була розцінена як прояв політичного тиску та призвела до озвучення українською стороною зустрічних політичних контраргументів.

Гіпотетично Угода про асоціацію покликана виправити ці недоліки шляхом запровадження чітких зобов'язань сторін – з українського боку зобов'язань щодо імплементації норм і стандартів ЄС, з боку ЄС – щодо залучення України до процесів інтеграції завдяки створенню глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі. Але при цьому сама Угода не є

Ще більш вразливою позицією ЄС виглядає у світлі того, що його нинішні претензії стосуються не стільки дотримання певних норм як таких, скільки окремих випадків їх застосування, що дедалі посилює

Ще більш вразливою позицією ЄС виглядає у світлі того, що його нинішні претензії стосуються не стільки дотримання певних норм як таких, скільки окремих випадків їх застосування, що дедалі посилює

репрезентацію політичної заангажованості на противагу іміджу нормативної нейтральності, який увесь цей час культивувався європейськими органами. Тим більше, що такі випадки мають вагомий внутрішньополітичний, репутаційний, економічний та навіть геополітичний аспекти, а тому зводили проблему суто до площини дотримання європейських цінностей навряд чи доцільно, так само як і намагатися розв'язати її виключно шляхом одностороннього тиску. Натомість необхідний більш комплексний підхід, який урахував би як інтереси зацікавлених сторін, так і загальне значення процесу укладання Угоди про асоціацію в регіональному та континентальному масштабі.

У цьому контексті потрібно також звернути увагу на те, що Київ і Брюссель покладають на Угоду про асоціацію суттєво відмінні завдання. Якщо для Євросоюзу вона є інструментом стимулювання бажаних внутрішніх трансформацій Української держави (що, як очікується, автоматично генеруватимуть належний політичний ефект), то для України вона має перш за все символічну та політичну цінність як засіб утвердження своєї європейської ідентичності та посилення власних статусних характеристик у міжнародному середовищі (поряд із економічними перевагами від розширення доступу на ринок ЄС). Тобто тоді як Євросоюз зацікавлений у поступальній нормативній конвергенції, що сама по собі з плином часу матиме необхідні політичні імплікації, українській владі потрібне чітко артикульо-

ване визнання політичного зв'язку з євроінтеграційною спільнотою та визначення кінцевої мети подібної конвергенції. Виконання саме цього завдання мала слугувати довгоочікувана перспектива членства України в ЄС.

Однак, це питання ставить перед Євросоюзом стратегічні дилеми, що за нинішніх умов він об'єктивно не готовий вирішити, причому ці дилеми стосуються не лише доцільності нового раунду розширення, а й природи міжнародної суб'єктності ЄС та характеру подальшого розвитку інтеграції як такої. До того ж, хід обговорення цього питання вказував на ймовірність вироблення лише обмеженого компромісного формулювання. Ще в середині 2010 р. сторони домовились винести найбільш проблемні питання, у тому числі перспективу членства, на кінець переговорів, унаслідок чого Угода про асоціацію вироблялась без урахування цього параметра, як процес із «відкритим результатом» (open-ended process), а не з однозначним «пунктом призначення».

Урешті-решт, Угода створювалась як механізм, покликаний не стільки надати одномоментні політичні переваги чи зафіксувати певну якість в і д н о с и н , скільки встановити умови для отримання таких переваг у майбутньому в разі виконання прописаних у ній зобов'язань. Це означає, що безпосереднім ефектом

Угоди є лише включення України до нормативного поля ЄС (причому обсяг такого включення можна буде оцінити лише після оприлюднення тексту), тоді як інші, у тому числі політичні, ефекти є опосередкованими і залежатимуть від конкретного наповнення цього формату та від здатності обох сторін скористатися узгодженими умовами.

Ця властивість Угоди про асоціацію є вкрай важливою і для розуміння її значення в політичній конфігурації європейського континенту. Потрібно визнати, що в процесі вироблення Угоди ані Україна, ані Євросоюз не виходили з цілісного стратегічного бачення бажаної організації континентального простору. Імпліцитно для обох контрагентів Угода з її посиленням нормативним компонентом є засобом непрямого і найменш затратного впливу на загальний баланс між провідними європейськими потугами. ЄС таким чином набуває якості головної рушійної сили структуризації зв'язків у Східній Європі, не вступаючи в пряму політичну конкуренцію з іншими центрами впливу. Україна, зі свого боку, здобуває можливість утвердити свою європейську ідентичність без

явного її протиставлення іншим напрямкам своєї зовнішньої політики.

Іншими словами, роль Угоди полягає у здійсненні тактичних адаптацій з можливими стратегічними наслідками в майбутньому. Розрахунок робиться на те, що імплементація Угоди, по-перше, дасть змогу акумулювати критичну масу політичних і практичних зв'язків між Україною та євроінтеграційним об'єднанням, яка унеможливить рух у протилежному напрямі, а по-друге, призведе до інтерналізації європейських норм не тільки в українському внутрішньому полі, а й у її відносинах з іншими партнерами, у тому числі з Росією. Тобто йдеться про те, щоб завдяки європейській внутрішньої політики України стимулювати аналогічний процес у її зовнішній політиці, сприяючи тим самим зрушенням у структурі політичного балансу в європейській системі.

Однак, реалізація цієї лінії великою мірою залежить від політичного контексту, у якому вона здійснюється, та від її сприйняття з боку інших зацікавлених гравців. Досягти бажаних змін завдяки нормативним перетворенням можна лише тоді, коли ці

перетворення не розглядаються як політично інспіровані чи спрямовані на поглиблення політичних розривів і не викликають спротиву ані в середовищі, на яке спрямовані, ані в зовнішньому оточенні. Це означає, що успіх

Угоди про асоціацію між Україною та ЄС обумовлений, з одного боку, поширенням цього формату на всю східну частину європейського континенту без винятку, а з іншого, формуванням паралельних взаємоприйнятних каналів політичної взаємодії, що створили б можливість для розв'язання існуючих протиріч та деполітизації нормативного виміру співпраці.

На практиці ж спостерігаються зворотні тенденції. Частково це пов'язано з об'єктивними чинниками – після усунення з порядку денного питання вступу України до НАТО Угода про асоціацію виступає центральною і, фактично, єдиною з'єднувальною ланкою між Україною та західною спільнотою, а разом з тим і ключовим засобом посилення позицій України у взаємодії з провідними європейськими потугами. Це надмірно підвищує політичне значення Угоди для обох її сторін і для системи міжнародних відносин у Європі та знижує їхню готовність до перегляду й адаптації запропонованої моделі.

До того ж, низка суб'єктивних чинників грає не на користь цієї моделі, і в першу чергу йдеться про часо-

вий фактор. Фіналізація Угоди про асоціацію припала на період, коли імпульс до реконфігурації європейської системи, наданий процесом «перезавантаження» відносин Росії із Заходом, вже майже себе вичерпав, не зміцнивши якісно кооперативні засади у відносинах між провідними центрами сили чи виробленні ними системного компромісу стосовно взаємодії у Східній Європі. Розвиток подій відбувається за сценарієм консервації існуючого статус-кво, що змушує провідні сили докладати зусиль для закріплення наявних у них переваг та більш чутливо ставитись до будь-яких зрушень на континентальному та регіональному рівні.

Як наслідок, на Угоду про асоціацію наразі покладаються масштабні політичні функції та очікування щодо генерування бажаних ефектів у короткостроковій перспективі. Але здатність документа, орієнтованого на стимулювання поступових інкрементальних внутрішніх трансформацій, виконувати подібні функції залишається неочевидною. Більше того, такі завищені очікування до певної міри

вступають у протиріччя з її базовими нормативними завданнями, серйозно ускладнюючи при цьому загальний контекст навколо Угоди ще до її офіційного укладання. Асоціація не може бути важелем у геополітичній грі, адже в цьому разі вона компрометує свою сутність інструменту взаємовигідних суспільних перетворень.

Яскравим прикладом цього виступають перипетії в енергетичній сфері, де Україна, з одного боку, вже взяла на себе зобов'язання з імплементації певного масиву норм ЄС, а з іншого, веде складні переговори з Росією щодо реструктуризації схеми постачання і транзиту газу на умовах, що не відповідають цим нормам. Цей приклад робить абсолютно очевидним, по-перше, неможливість використання лише нормативних важелів для стимулювання політичних зрушень, а по-друге, хибність розрахунків на те, що інкорпорація Україною європейських норм автоматично спричинить їх інкорпорацію Росією. Зрештою, норми не можуть замінити політичний компроміс, більш того, норми можуть діяти лише за наявності політичного компромісу та належних для їх запровадження ресурсів, а цих компонентів нинішній моделі явно бракує.

Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що кризова ситуація, яка склалася

у відносинах Україна–ЄС, винісши на поверхню ключові стратегічні проблеми цих відносин, разом з тим сприяє їх подальшому загостренню. Тактика одностороннього тиску, яку Євросоюз застосовує щодо України, поглиблює концептуальні протиріччя, закладені в нормативно орієнтованій моделі, на якій ґрунтується Угода про асоціацію. І хоча як українська, так і європейська сторона демонструють зацікавленість у її остаточному підписанні, надмірне затягування цього процесу може призвести до істотної зміни політичного контексту, в якому реалістичність імплементації Угоди буде дедалі більш відносною. Відновлення позитивної динаміки взаємин та успішне завершення процесу становлення асоціації потребує не лише зняття існуючих ситуативних «подразників», а й цілеспрямованого відокремлення цього процесу від кон'юнктурних факторів та, що найголовніше, вироблення широкого політичного компромісу з усіх головних аспектів Угоди, у тому числі геополітичних. Лише за таких умов Угода зможе стати реальним інструментом інтенсифікації розвитку української держави, зміцнення її позицій у міжнародному середовищі та політичної консолідації європейського континенту.

Досвід політики європейської інтеграції: уроки та очікування

Сергій ТОЛСТОВ,
завідуючий відділом
Інституту світової
економіки і міжнародних
відносин НАН України,
директор Інституту
політичного аналізу і
міжнародних досліджень

Світова економіка переживає складні часи. Загострення фінансово-економічних проблем підштовхує уряди європейських країн до перегляду системи внутрішнього управління в межах Європейського Союзу та створення більш глибоких і повноважних органів внутрішнього регулювання. Поточні завдання передбачають посилення регулювання економічної й, зокрема, валютно-фінансової політики в межах єврозони. Триває підготовка внутрішньої інституційної консолідації, передбаченої Лісабонським договором 2007 р. У політичних колах ЄС

пожвавилася дискусія з приводу узгодження нормативів «суспільної безпеки» як сфери спільних дій і повноважень керівних органів Союзу в рамках його внутрішнього простору. Висловлюються пропозиції з приводу більш активної спільної політики ЄС у зовнішньому європейському просторі в рамках концепції «Широкої Європи», яка охоплює Східну Європу включно з Росією та Південним Кавказом і поширюється на Центральну Азію.

У разі успішного проведення внутрішніх реформ упродовж найближчого десятиріччя ЄС може набутися ознак більш інтегрованого об'єднання, хоча напевно чи набуде стану внутрішньої суспільно-економічної однорідності. Підбивати підсумки кризи грецького державного боргу поки що передчасно. Проте очевидно, що боргова криза в багатьох європейських країнах створює підґрунтя для збереження істотної внутрішньої диференціації в межах ЄС. У цій спільноті може виникнути й закріпитися тришарова структура. За якісними характеристиками в близькій перспективі формат ЄС складатиметься з декількох груп країн – більш інтегрованої єврозони, що може запровадити власні структури управління, групи бідніших

країн Південної та Центральної Європи, які підлягатимуть довготривалому реформуванню, та «периферійної зони» країн довкола ЄС, включаючи країни «Східного партнерства» і, можливо, частину країн Середземномор'я. Утім, «двошвидкісна» модель можлива і всередині самої єврозони, принаймні на період до остаточного одужання «хворих» та обтяжених боргами економік Італії, Іспанії, Португалії та Ірландії. До внутрішнього інтеграційного ядра ЄС входитимуть лише найбільш ефективні економіки (ФРН, Франція, держави Бенілюкс, Австрія, Данія, Швеція, Фінляндія). Потенційно можливим є оформлення особливого статусу Великої Британії, у тому числі через певне скорочення зобов'язань, перегляд умов участі в бюджеті та сферах колективної відповідальності ЄС.

Проте, за останніми прогнозами, попри внутрішні труднощі, гальмування темпів економічного зростання та відставання за темпами нарощування ВВП від країн БРІКС, сукупна вага ЄС у світовій економіці як першого за обсягами ринку зберігатиметься. Так само, якість суспільно-економічних відносин у країнах ЄС залишатиметься привабливою для держав довко-

лишнього європейсько-середземноморського простору. За висловом Міністра закордонних справ України К. Грищенка, за всіх вад ЄС, які виявила остання криза, урахувавши відсутність інших, більш привабливих інтеграційних альтернатив, «поруч із нами просто немає іншої політичної спільноти, яка могла б слугувати еталоном, взірцем державного розвитку для України».

Утім, протягом наступних 10-15 років ЄС навряд чи буде зацікавлений у розширенні свого кількісного складу. Виняток становитимуть хіба що держави Західних Балкан, включаючи Хорватію, Македонію, Чорногорію і, можливо, Сербію.

У документах українських владних структур мета інтеграції України до ЄС, включаючи набуття в перспективі повноправного членства в цій спільноті, була визначена ще в 1998 р. «Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу», затверджена Указом Президента України 11 червня 1998 р. № 615/98, стала першим державним документом, що визначив європейський напрям як головний інтеграційний вектор України. Стратегія містила пріоритети діяльності органів виконавчої влади на період до 2007 р. з метою створення передумов, необхідних для набут-

тя Україною повноправного членства в ЄС.

До основних напрямів підготовки до участі в європейському інтеграційному процесі було віднесено адаптацію законодавства України до чинних норм права ЄС, забезпечення прав людини, економічну інтеграцію та розвиток торговельних відносин, взаємодію та інтеграцію України з ЄС у відносинах загальноєвропейської безпеки, політичну консолідацію та зміцнення демократії, адаптацію соціальної політики України до стандартів ЄС, культурно-освітню та науково-технічну інтеграцію, регіональне співробітництво, галузеву співпрацю та співробітництво в галузі охорони довкілля. Внутрішнє забезпечення процесу інтеграції нашої держави до ЄС покладалося на центральні та місцеві органи виконавчої влади України у співпраці з парламентом та органами місцевого самоврядування. Керівництво стратегією мав здійснювати Президент України, а Кабінет Міністрів – забезпечувати її реалізацію.

Основні завдання «Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» були розвинуті в «Програмі інтеграції України до Європейського Союзу», затвердженій Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. № 1072/2000.

Обґрунтування інтеграційного вектора України було доповнено окресленням засобів його реалізації, включаючи виконання умов Угоди про партнерство і співробітництво (УПС) 1994 р., набуття членства в СОТ, створення зони вільної торгівлі Україна – ЄС та одержання статусу асоційованого члена Євросоюзу. Тодішні документи виконавчої влади не визначали чітких ознак статусу асоційованого членства в ЄС. Вважалося, що за змістом асоційований статус буде тотожним Європейським партнерським угодам, укладеним ЄС із країнами ЦСЄ, які обумовлювали можливість початку переговорів про вступ до Євросоюзу. Проте з формальної точки зору прототипом статусу асоціації могли слугувати й угоди Європейського Співтовариства з Туреччиною, країнами Магрибу та Близького Сходу в 1970-ті рр. Зазначимо, що перше звернення виконавчої влади України до керівних структур ЄС про надання Україні статусу асоційованого члена мало місце ще в червні 1998 р., під час першого засідання Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС у рамках УПС.

Визначення курсу на європейську інтеграцію мотивувалося економічною та політичною привабли-

вістю ЄС як організації та інтеграційної спільноти, що досягла високого рівня політичної консолідації, економічного розвитку, уніфікації права, соціального забезпечення та культурного обміну.

У найбільш стислому та узагальненому вигляді програма адаптації до «копенгагенських критеріїв» та набуття Україною повноправного членства в ЄС була викладена в посланні президента Л. Кучми до Верховної Ради України «Європейський вибір» (30 квітня 2002 р.). У посланні містився план заходів на 2002-2011 рр., що передбачав:

- набуття Україною членства в СОТ (2002-2003 рр.),

- проведення переговорного процесу та підписання Угоди про асоціацію України та ЄС (2003-2004 рр.),

- проведення переговорного процесу щодо створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС (2003-2004 рр.),

- приведення законодавства України у відповідність до вимог законодавства ЄС у пріоритетних сферах (2002-2007 рр.),

- виконання процедур, необхідних для набрання чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (2004-2007 рр.),

- проведення переговорного процесу та створення Митного союзу між Україною та ЄС, метою якого має стати поступове усунення митних, правових і технологічних перепон у цій сфері (2005-2007 рр.),

- повне виконання Угоди про асоціацію між

Україною та ЄС і копенгагенських критеріїв членства в Євросоюзі (2007-2011 рр.).

На 2011 р. було намічено «створення реальних передумов для вступу України до ЄС».

Представлений план відзначався безумовною конкретністю. Водночас реалістичність його виконання викликала сумніви ще у 2002-2003 рр. Це пояснювалося як внутрішніми обставинами, так незгодою політичних кіл ЄС визнавати європейську перспективу України. Підсумком початкового етапу відносин між Україною та ЄС став саміт Україна – ЄС у липні 2002 р., на якому українська сторона порушувала питання про надання Україні статусу країни з ринковою економікою та укладення Європейської партнерської угоди, що вважалася ознакою статусу асоційованого члена. Проте реакція з боку Євросоюзу виявилася стримано-негативною. Наприкінці 2002 р. комісаріат ЄС із зовнішніх зносин оприлюднив коментар про невідповідність України вимогам розширення, чергова хвиля, якого мала місце у 2004 та 2007 рр. Брюссель відмовив Україні і в укладенні «Європейської угоди», оскільки українська влада «не до-

сягла значного поступу» з ряду вимог Угоди про партнерство і співробітництво (УПС) 1994 р. З цього приводу було зазначено, що УПС залишається найкращою моделлю для співробітництва сторін. Так само, на наполегливі прохання визнати ринковий статус економіки України Європейська Комісія дала поблажливу відповідь, що відсутність такого статусу не є перешкодою для співпраці України з ЄС.

Напередодні розширення ЄС у 2004 р. Європейська Комісія відмовила Україні у встановленні експортних квот на рівні попередніх обсягів взаємної торгівлі з 10 новими членами ЄС, задовольнивши аналогічні вимоги Росії. У результаті, за урядовими оцінками, сума збитків української сторони становила від 250 до 350 млн. дол. Лише наприкінці 2005 – на початку 2006 рр. США та ЄС визнали статус ринкової економіки України, обумовивши цей крок заявами про «авансовий» характер наданих поступок.

До 2004 р. спроби центральних структур ЄС прискорити розроблення узгодженого бачення цілей спільної зовнішньої політики держав-членів не ма-

ли істотного успіху. Слабко інтегрована спільна зовнішня політика ЄС головним чином втілювалася у формі спільних заяв, що мали консенсусний характер і незначною мірою враховували специфіку підходів окремих держав. У 2004 р. зовнішнє позиціонування ЄС зазнало певних коректив. Наслідком дискусії з приводу подальших меж розширення ЄС стало розмежування простору Європи на різні зони, включаючи простір потенційного розширення та простір, що повинен був охоплюватися Європейською політикою сусідства. Підготовлена Європейською Комісією в березні 2003 р. концепція «Ширша Європа» передбачала, що відносини ЄС із країнами-сусідами визначатимуть двосторонні Плани дій, які замінять практику ухвалення окремих Стратегій ЄС щодо цих країн. Визначення формату політики ЄС у прилеглих географічних зонах тривало до літа 2004 р., коли Європейська Комісія офіційно започаткувала програму Європейської політики сусідства (ЄПС).

Тлумачення ЄПС як неадекватної політичним інтересам України та численні заяви МЗС України з приводу неприйнятності

визначення ЄПС як альтернативи політиці розширення сприяли появі на весні 2008 р. польсько-шведської ініціативи «Східне партнерство». Після хвилі політичних заворушень та зміни режимів у багатьох країнах Арабського Сходу ця ініціатива залишається основним регіональним інструментом ЄПС.

Програма «Східне партнерство», започаткована у 2009 р., не передбачає можливості підвищення статусу країн-учасниць у відносинах з ЄС, хоча й формально не заперечує такої можливості. За своїми цілями програма не може вважатися механізмом підготовки держав Східної Європи до статусу кандидатів, оскільки не обумовлює доступу цих країн до фондів та програм «вирівнювання розвитку» (із 2007 р. – «Фонд згуртування»), що є головним підготовчим інструментом на етапі підготовки до членства. Проте затверджені Європейською Радою загальні умови ЄПС дають змогу окремим країнам-партнерам брати участь у роботі агентств і програмах Європейського Співтовариства «в межах своїх можливостей», а також у випадках, коли це дозволяють законодавчі бази.

У 2007 р. програму ТАСІС та інші програми технічної допомоги ЄС було реорганізовано в формі «Європейського Інструменту сусідства та партнерства» (ЄІСП). Нова структура передбачає можливість фінансування різних програм реформування та адаптації в «країнах-партнерах ЄПС». У загальному бюджеті ЄІСП на 2007-2013 рр. для всіх країн-сусідів ЄС було за-

плановано фінансування в сумі близько 12 млрд. євро, з яких для України в рамках Національної індикативної програми допомоги ЄІСП передбачено лише 494 млн. євро. Окрім механізму ЄІСП, із 2007 р. Україні відкрито доступ до технічної допомоги Євросоюзу для потреб адаптації законодавства та зміцнення інституційної спроможності через механізми TAІEX (Technical Assistance and Information Exchange). Технічна та експертна допомога може також надаватися окремими державами-членами ЄС у рамках проектів «twinning».

Серед нових фінансових і технічних інструментів слід згадати «Інвестиційний механізм сусідства» (Neighbourhood Investment Facility), бюджет якого на період 2007-2013 рр. становить 700 млн. євро. Ці кошти надаються на правах позики на доповнення до позик міжнародних фінансових інституцій країнам-партнерам для підтримки економічних реформ та інфраструктурних проектів. «Механізм підтримки державного управління» (Governance Facility) з річним бюджетом у 50 млн. євро передбачає підтримку заходів з реформування системи державного управління.

Передбачені програмою «Східне партнерство» асигнування залишаються надзвичайно скромними. У 2010-2013 рр. фінансування виділятиметься шляхом перерахунку 250 млн. євро з загального бюджету ЄІСП та виділення додаткових 350 млн. євро на специфічні «флагманські ініціативи» та інші напрями.

Для порівняння доцільно нагадати, що лише на

цільові потреби адаптації Латвії до членства в ЄС у 2004-2006 рр. із європейських фондів було виділено 1,605 млрд. євро. На такі ж потреби Польщі до умов членства в 2004-2006 рр. було виділено понад 8,6 млрд. євро. Загалом вступ до ЄС у 2004-2006 рр. відкрив РП доступ до фондів ЄС на суму 13 млрд. євро. Бюджетний план на 2007-2013 рр. передбачає, що Польща має можливість одержати 67,3 млрд. євро коштів з різних фондів ЄС включно з Фондом згуртування, Європейським фондом регіонального розвитку та Європейським соціальним фондом, а її загальна частка в програмах, що обслуговують політику вирівнювання розвитку, становитиме майже 20% [5].

Хоча обсяги технічної допомоги для східних сусідів ЄС дещо збільшено, вони неспівставні з асигнуваннями на внутрішні потреби вирівнювання розвитку в межах Євросоюзу. Під час вступу 10 країн Центрально-Східної Європи до ЄС у 2004 р. кошти європейських фондів було переглянуто з урахуванням їх потреб. Обсяг фінансування лише для Європейського фонду регіонального розвитку було збільшено з 39 млрд. до 51 млрд. євро. Проте найбільш масштабні програми допомоги країнам-членам ЄС розпочав під враженням боргової кризи в Греції та інших країнах-членах. Передбачена для Греції трирічна надзвичайна антикризова програма фінансової допомоги становить 110 млрд. євро, для Ірландії – 85 млрд. євро (із частковим покриттям з боку уряду). Португалія поки що не зверталася за допомогою зі Стабілізацій-

ного фонду ЄС і задовольняється «регулярними» програмами фінансової допомоги, за якими на 2007-2013 рр. передбачено 21,5 млрд. євро, однак за потреби може одержати допомогу в обсязі 75 млрд. євро.

Натомість, Європейська Комісія вважає угоди з Україною та іншими державами Східної Європи інструментами Європейської політики сусідства та «Східного партнерства» як регіональної програми в межах Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС. У разі набрання чинності Угоди про асоціацію між ЄС та Україною встановлення зони вільної торгівлі створить для урядових структур та суб'єктів економічної діяльності ті ж умови конкуренції, що й для країн-кандидатів на членство в ЄС, однак без надання відповідних або навіть співмірних обсягів матеріальної та регуляторної допомоги. Адаптація економіки лібералізації квот і скасування митних бар'єрів покладається на приватних інвесторів, зацікавлених у розширенні експорту на європейський ринок. Натомість запровадження зони вільної торгівлі істотно обмежить можливість адміністративного втручання в процеси ціноутворення на внутрішньому ринку, що неодноразово застосовувалися з метою пом'якшення цінових коливань та спекулятивних оборотів.

Залучення України до процесів європейської інтеграції, проголошене 1998 р. як основний зовнішньополітичний пріоритет, підтверджено в багатьох державних документах, включаючи базовий Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої по-

літики» (2010 р.). Утім зміст і реалістичність досягнення цієї мети визначаються багатьма чинниками й не охоплювалися суто внутрішніми факторами, побажаннями та уподобаннями. Важливе значення мають стан і перспективи розвитку української економіки, внутрішньополітичні обставини, привабливість або непривабливість України для європейських політичних і економічних кіл, роль держави в європейській міжнародній системі, позиціонування в загальноєвропейських процесах. Визнанням нерезультативності політичного курсу, зорієнтованого на вступ України до НАТО як обов'язкової передумови на шляху до ЄС, стало законодавче підтвердження у 2010 р. позаблокового статусу. Основними принципами зовнішньої політики України були визначені прагматизм та економізація, спрямовані на реалізацію стратегічних інтересів України у відносинах із зовнішніми партнерами. Корекція зовнішньополітичних пріоритетів супроводжувалася наголосом на першорядному значенні політики європейської інтеграції.

Українська зовнішньополітична доктрина визна-

чає курс на набуття повноправного членства в ЄС пріоритетним як у контексті внутрішнього розвитку України, так і в її зовнішніх відносинах. Стратегія європейської інтеграції вважається фундаментальною складовою зовнішньої політики в сенсі підпорядкування основних завдань внутрішньої та зовнішньої політики досягненню умов і критеріїв членства в ЄС. Цей довгостроковий політичний курс передбачає забезпечення стабільності установ, що гарантують демократію, дотримання верховенства права і прав людини, захист прав меншин, створення дієвої ринкової економіки.

Президентське послання до Верховної Ради (2011 р.) обумовлює використання механізмів співробітництва з ЄС з метою сприяння сталому економічному розвитку, модернізації країни, запровадженню європейських стандартів з метою підвищення якості життя населення. На цій підставі Угода про асоціацію тлумачиться як «правовий інструмент підготовки України до членства в ЄС» та «запорука для відкриття ринків і для утвердження в Україні стабільного та привабливого бізнес-середовища». На-

ціональна політика європейської інтеграції України подається, з одного боку, як підтвердження відданості європейським політичним принципам, а з іншого – як засіб прагматичної реалізації першочергових потреб внутрішнього реформування й адаптації господарського комплексу та суспільства до європейських норм.

У практичній площині відносини України з ЄС мають асиметричний характер. У цілому від позиції керівних структур Євросоюзу та урядів провідних держав-членів вони залежать значно більшою мірою, ніж від намірів і дій української сторони. Виняток становлять хіба що транзитний статус і спеціальна роль України в європейському геополітичному балансі. В очікуванні серйозних економічних ускладнень нинішньої декади уряди низки європейських країн прагнуть забезпечити собі додаткові гарантії економічної стабільності, у тому числі шляхом посилення кооперації та стратегічних зв'язків із Росією, що потенційно скорочує можливість зовнішньополітичного балансування України.

Отже, деякі висновки, зроблені станом на 15 грудня 2011 року.

⇒ За логікою переговорів між Україною та ЄС, у довгостроковій перспективі (близько 15-20 років) двосторонні відносини між Україною та ЄС мають визначатися рамками Європейської політики сусідства та «Східного партнерства» як її регіонального варіанта. Реалізація цієї концепції пе-

редбачає включення шести країн Східної Європи та Південного Кавказу до «Економічного співтовариства», яке вважається кроком в сенсі залучення цих країн до єдиного європейського економічного простору, сформованого за участі ЄС та країн-членів ЄАВТ (Норвегія, Ісландія, Швейцарія та Ліхтенштейн).

⇒ Про можливість набуття регіональними учасниками «Східного партнерства» членства в ЄС не йдеться. Передбачено лише їх участь у певних відносинах на основі угод про асоціацію. Відносини окремих країн-сусідів із ЄС матимуть асиметричний та індивідуальний характер.

⇒ В економічних відносинах країнам «Східного партнерства» пропонується створення в перспективі зони вільної торгівлі з кожною з них окремо, а не як загальної торговельної зони для всього регіону. До того ж, Угода про асоціацію ЄС – Україна не обумовлює запровадження чотирьох базових ринкових свобод, що передбачають переміщення товарів, послуг, капіталів і робочої

сили. Про можливість їх застосування згадується хіба що в перспективі, після виконання перехідних умов, до того ж без визначення конкретних термінів.

⇒ Мотиви, що визначають зацікавленість керівних органів ЄС в інституційному оформленні «Східного партнерства», свідчать про різне тлумачення сторонами цілей і перспектив відносин між Україною та ЄС. У цьому розумінні стає очевидним розрив між офіційно задекларованими українською стороною цілями та можливостями їх досягнення. З часом цей розрив може посилюватися, тим паче на тлі розбіжностей та суперечностей між США і НАТО та Росією.

⇒ Окрім критичних зауважень щодо характеру і спрямування політичних процесів в Україні, сторони дотримуються різних підходів до низки важливих проблем. Показова розбіжність інтересів сторін у сфері енергетичної безпеки.

⇒ Підтримка американської програми ПРО в Європі з боку НАТО спричиняє загострення суперечностей із

Росією, що містить виклик можливості автономного позиціонування України у відносинах європейської безпеки.

Сьогодні є очевидною потреба в чіткішому функціональному та галузевому розмежуванні різних аспектів взає-

мовідносин України та ЄС, включаючи їх поділ на пріоритетні, важливі та відносно другорядні напрями. При виборі інструментів адаптації за пріоритетними напрямками мають враховуватися межі компромісу, що відповідають інтересам української сторони, у тому числі з урахуванням чинників економічної конкуренції, секторальних інтересів, міжнародного поділу праці та потреби збереження технологічно містких галузей виробництва. Якщо ж розуміти конвергенцію в класичному значенні, як процес взаємного зближення, він має ґрунтуватися на поступовості, поширенні механізмів практичної взаємодії на нові напрями, засвоєнні позитивного досвіду і практик, поглибленні участі України в політиках, програмах та агенціях ЄС.

За будь-яких інших обставин перспективи двосторонніх відносин із ЄС визначатимуться станом і динамікою внутрішнього розвитку України, стабільністю, конкурентоспроможністю та ефективністю економіки, що є вагомими складовими національної безпеки держави.

Митний союз

або Чим обкладається дружба?

Олексій ПОЛТОРАКОВ,
кандидат політичних наук,
учений секретар Інституту
української політики

Угоду про Митний союз ратифікували: 12 жовтня 2011 р. – Державна дума Федеральних зборів Російської Федерації; 2-3 листопада 2011 р. – Мажиліс та Сенат Республіки Казахстан; 4 листопада 2011 р. – Палата представників Національних зборів Республіки Білорусь.

Несподіваний і швидкий розпад Радянського Союзу найболючіше вдарив насамперед по торговельно-економічній складовій відносин союзних республік. Майже водночас було розірвано практично всі економічні ланцюги та канали, на налагодження та розвиток яких пішли десятиріччя. Тому саме торговельно-економічна сфера стала ключовим об'єктом докладання реінтеграційних зусиль у контексті розвитку системи СНД як трансрегіонального механізму возз'єднання пострадянського простору.

Спроби відтворення гео-економічного об'єднання в

рамках СНД здійснювалися неодноразово. Майже відразу після створення СНД першу угоду про створення Митного союзу (МС) підписали, трохи ностальгуючи, практично всі держави-учасниці, кістяк національної економіко-політичної еліти яких становили так звані «червоні директори». Однак уже перша спроба показала – у більшості країн СНД усе чіткіше вимальовувалися конкуруючі інтереси, і практично ніхто, крім «євразійської трійки» (Білорусі, Казахстану та Росії) не проявив особливого бажання і прагнення об'єднувати зусилля, аби спільно виходити на міжнародно-економічну арену.

Тодішній російський прем'єр-міністр В.С. Черномірдин, легендарний ЧВС, якось ґрунтовно висловився: «Ми сподіваємося, що у нас не буде запорів на кордоні». У контексті реалізації цієї надії в 1995 р. було укладено угоду про Митний союз у форматі «четвірки» – Росії, Білорусі, Казахстану та Киргизії. Однак на тлі розвитку цього проекту, однією із зовнішніх цілей якого було узгодження спільного шляху до СОТ, до останньої досить швидко – уже наприкінці 1998 р. – увійшла Киргизія. Цим було нівельовано один із ключових *raisons d'être* МС «четвірки». Багато в чому через це структура про-

існувала недовго – і вже у 2000 р. перетворилася на маловиразне Євразійське економічне співтовариство (ЄврАзЕС). Примітно, що в тому ж 2000 р. США скасували поправку Джексона-Веніка до закону про торгівлю США, що встановлювала для товарів із усіх країн соціалістичного табору винятково високі тарифи – аби не допустити їх на ринки США.

На засіданні Міждержавної ради ЄврАзЕС 9 червня 2009 р. глави урядів «трійки» прийняли рішення вступати до СОТ єдиною митною територією. Однак такий підхід не був схвалений у штабквартирі СОТ – і було ухвалено рішення, що кожна з держав «євразійської трійки» самостійно вести переговори про членство в організації.

У листопаді 2009 р. у Санкт-Петербурзі прем'єр-міністри країн-учасниць ЄврАзЕС підписали документ «Про формування

Митного союзу і Єдиного економічного простору». Однак у рамках ЄврАзЕС створення МС «не пішло» – ініціативу перехопив суміжний проект Єдиного економічного простору (ЄЕП), у рамках якого МС створювала «євразійська трійка», маючи до того ж серйозні види на Україну.

Договір про Митний союз «євразійської трійки» було підписано 19 травня 2011 р. в Мінську, а нині закінчується процес його ратифікації парламентами. У Санкт-Петербурзі 19 жовтня 2011 р. на засіданні голів ЄврАзЕС було заявлено про приєднання до МС Киргизстану, хоча реально воно відбудеться у 2012 р. (за офіційною статистикою, товарообіг цієї держави з країнами МС – передусім Казахстаном і Росією – становить 47% імпорту та 31% експорту; якщо враховувати тіншову економіку, ці показники набагато нижчі).

На порядку денному вже

з'являється питання створення на засадах МС так званого «Євразійського Союзу» (ідею озвучено В. Путіним на травневому саміті ЄврАзЕС), дещо альтернативного СНД. «Євразійський Союз» вбачається його ініціаторам ледь не пострадянським еквівалентом Євросоюзу, що включатиме паспортну, візову та валютну складові. У досить лаконічній формі В. Путін окреслив і сценарій створення такої структури – через «поступове злиття Митного союзу і Єдиного економічного простору».

Наразі тривають переговори про створення ЗВТ між МС та Європейською асоціацією вільної торгівлі, а також між МС і Новою Зеландією. Інтерес до створення ЗВТ із МС проявляють Узбекистан і навіть В'єтнам. Крім того, Росія в ході свого головування в АТЕС у 2012 р. має намір ініціювати переговори про створення зони вільної торгівлі між Митним союзом і АСЕАН.

Однак перспективи внутрішнього розвитку МС (як «митної складової» ЄЄП Росії, Білорусі, Казахстану й, тим більше, України) вкрай неоднозначні – навіть якщо він таки піде за запропонованою Україною формулою 3+1. Адже торговельно-економічні відносини навіть усередині самої «євразійської трійки» (РФ, РБ і РК), що не так давно оформилася в МС, аж ніяк не беззмарні. Чого варті, наприклад, протекціоністські заходи (квоти й т.п.), що вдаряють по «союзниках», а тим більше «торговій війні», що не припиняються дотепер. Ще у 2007 р. провідний російський геоekonomіст С. Глазьев попереджав – «у від-

носінах із Білоруссю заради комерційних інтересів газпромівських керівників російський уряд вирішив пожертвувати Митним союзом і поставив під загрозу союзню державу». У квітні 2011 р. керівник Росспоживнагляду, Головний держсанлікар РФ Г. Оніщенко різко критикував практику імпорту РБ американської курятини, грузинських вин та мінеральної води «Боржомі»: «Ми залишаємо за собою право вжити асиметричних, але дієвих заходів, що примушують до виконання умов Митного союзу... Розберемося із цим, коли в Єдиному митному союзі будемо жити посправжньому».

Нинішні члени Митного союзу досі не можуть узгодити зокрема такий ключовий документ, як єдиний технічний регламент на рибну продукцію. Документ мав був бути готовий уже до грудня, але сторони не в змозі розв'язати такі принципові питання, зокрема, допустимий рівень вмісту льоду в рибі, чи потрібен кожній виловленій партії риби ветеринарний сертифікат. Відсутня також єдина класифікація рибної продукції. До того ж «рибні стандарти», що базуються на радянських нормах 1960-х рр., погано корелюються з відповідними нормами та стандартами ВТО, стаючи додатковим чинником ускладнення процесу гармонізації.

У цілому, ретроспективний аналіз досвіду створення різноформатних митних союзів у загальному контексті СНД показує, що за майже два десятиріччя свого розвитку торгово-економічні відносини нового зразка на пострадянському просторі так і

не позбулися ні тягара внутрішніх протиріч, ані тиску зовнішніх проблем. Країни Співдружності регулярно запевняють одна одну і зовнішнє оточення в дружбі та співробітництві, підкріплюючи це цілою бібліотекою договорів і угод. Однак із понад 1 600 документів, прийнятих за час існування СНД, повноцінно діють тільки близько 10%. Паралельно країни СНД періодично вводять квоти й обмеження, а часом навіть ведуть «торгові війни» – насамперед «газові», але також «молочні» та ін. Тому черговий проєкт Митного союзу, що дуже наполегливо пропонується Росією, має неоднозначні перспективи. Ключові причини цього – одразу в декількох площинах.

Насамперед, дотепер так і не знайдено ані (1) загальної перспективної моделі МС, що оптимально корелюється з унікальною геоekonomічною специфікою пострадянського простору, ані (2) «спільні знаменники», що максимально враховують різноманітність характеристик потенційних учасників (насамперед членів і не-членів СОТ). Найпоказовіша різниця в митних тарифах між нормами СОТ (у середньому 7%) і нормами МС (у середньому 10,5%) – особливо з урахуванням того, що такі країни, як Україна та Киргизія, вступивши до СОТ, суттєво знизили їх (до 4% і 5,2% відповідно). На роздоріжжі знаходиться також Таджикистан, який упритул наблизився до членства в СОТ. До того ж, «поки що не зрозуміло, як введення єдиної тарифної ставки в межах МС позначиться на торгівлі Росії, Білорусі та Казахстану з іншими краї-

нами СНД і чи призведе це до торгової війни з Україною, – попереджає український міжнародник С. Толстов. – Розбіжність інтересів сторін у цілому навряд чи дасть можливість знайти однозначні рішення» («ЗС», 2011, №9).

Стурбованість перспективами МС висловлюють також чимало нафтовидобувних компаній Казахстану – оскільки МС, до якого поступово пристосовується казахська економіка, передбачає єдині експортні мита на нафту. Це означає, що Казахстану, який довгий час обходився без них, доведеться працювати за спільними правилами МС – але це вдарить по прибутках його нафтовидобувних компаній.

Також посилюються побоювання, що контрабанда низькоякісних товарів з Китаю до Росії в контексті МС буде ще більше розповзатися майже по усьому простору СНД. Транскордонна організована злочинність зможе активізуватися – шляхом використання «дірок» МС для ввозу контрабанди та відмивання грошей, а також, принаймні побічно, посилення наркотрафіка.

Більше того, розбіжності рівнів економічного розвитку пострадянських держав та ступенів їх інтеграції у світову економіку стають чинниками, які ускладнюють розвиток МС. Показово, що в рамках СНД практично не працює навіть зона вільної торгівлі. За оцінкою С. Толстова, «російська ініціатива щодо створення Митного союзу з Білоруссю і Казахстаном нівелює значення СНД, ставлячи під сумнів і без того низьку ефективність його структур» («ЗС», 2011, №9).

У переліку основних проблем геоекономічної інтеграції в МС країн СНД аналітики вказують на істотні відмінності в економічних потенціалах і структурах економік держав Співдружності, а також на різні темпи здійснення ринкових перетворень. Проти МС виступають представники низки великих бізнес структур країн СНД, маючи всі підстави підозрювати, що Митний союз вигідний насамперед Росії. Адже МС відповідає насамперед російським планам зі створення внутрішнього відносно замкненого технологічного виробництва. Тим більше, що цей союз як відносно замкнений геоекономічний простір з досить високим рівнем мит, додатково стримуватиме й обмежуватиме приплив нових перспективних технологій «ззовні».

Лец С.Є. якось афористично зазначив, що «любов до батьківщини не знає чужих кордонів». Нині експерти попереджають, що в умовах відсутності мит великі російські компанії щодо таких країн-учасниць МС, як Казахстан, можуть використовувати різні механізми гри. З одного боку – викупувати продукцію за низькими внутрішніми цінами і перепродавати її назад уже за високими російськими. З іншого – демпінгувати та перекроювати внутрішні ринки під себе. Не випадково до МС доволі насторожено ставиться не тільки Казахстан, а й практично у всьому замкнена на Росії Білорусь. Характерно, що у 90-92% випадків за основу Єдиного митного тарифу (що нараховує більше 11 тисяч товарних позицій) взято ми-

та, які діють на території Росії. У цьому сенсі питання створення та розвитку МС є скоріше політичним, аніж економічним – адже товари з Білорусі та Казахстану становлять лише приблизно 8% російського імпорту.

Неоднозначним стимулом до розвитку проекту МС залишається штучне гальмування вступу Росії до СОТ з боку США, що доповнюється жорсткою позицією такого американського союзника, як Грузія. Тому Москва зараз як ніколи зацікавлена в реалізації альтернативних моделей економічної інтеграції на пострадянському просторі – і готова «продавлювати» МС навіть доволі жорсткими методами (показово є пропозиція Москви Києву – зниження ціни на газ в обмін на участь у МС). У цьому контексті нове звучання знаходить давнє спостереження князя-літератора Петра Вяземського, що російське «слово «таможня» походить від «там можна».

Однак подібний розклад лише зміцнює спільну впевненість пострадянських країн у тому, що участь національних економік у контрольованому Росією МС посилить їхню загальну залежність від Москви. Тим більше, що нинішня геоекономічна політика Кремля все більше зводиться до формули, виведеної В. Черномірдіним: «Треба контролювати, кому давати, а кому не давати. Чому ми раптом вирішили, що кожен може мати?»

Крім того, потенційна прив'язка країн СНД до МС означає ускладнення їх відносин із СОТ. А для таких країн, як Киргизія,

54% ВВП яких у докризовому 2006 р. ішло на експорт, це більш ніж значущий аргумент! Крім того, потенційний колективний шлях «євразійської трійки» до СОТ, з одного боку, передбачає певні дивіденди Білорусі та Казахстану, але з іншого боку – мимоволі відтягує строки вступу (адже «швидкість ескадри визначається швидкістю найповільнішого корабля») і ставить країни в додаткову залежність одна від одної.

Дедалі проблемнішим чинником стає поступово посилювана геоекономічна різновекторність потенційних учасників МС, серед яких є представники майже всього спектра геостратегічних орієнтацій – від настроїв ізоляціонізму (Туркменістан) до пріоритетів інтеграції в ЄС (Україна, Молдова), багато в чому альтернативного СНД.

На цьому тлі досить активно розвиваються геоекономічні відносини України з ЄС. У силу того, що європейська інтеграція вже остаточно закріпилася як геостратегічний пріоритет, пропонується Росією альтернатива пострадянського Митного союзу, підкріплена тактичними вигодами, не є такою, що

містить серйозні стратегічні перспективи. Адже, за китайською приказкою, «політика відкритих дверей означає, що двері буде відкрито або в один, або в інший бік – але ніколи в обидва боки одночасно».

І без того непрості проблемні питання європейсько-євразійської інтеграційної тематики в Україні стають дедалі гострішими й актуальнішими в контексті наближення парламентських виборів. Багато в чому саме політичний фактор, як показують експертні дані, підштовхує наших сусідів – і в першу чергу Росію – до посилення тиску на Київ у питаннях економічного співробітництва з нею. Однак більш ніж очевидно, що градус політико-економічного напруження між нашими країнами не може довго залишатися високим. Тому Україна сподівається, що тверезий, раціональний підхід візьме гору – і сусіди почнуть ставитися один до одного справді по-сусідськи. Тоді й вибір оптимальної моделі налагодження багатостороннього геоекономічного діалогу буде дійсно взаємовигідним і несуперечливим.

Лівійські уроки нового світового порядку

Ігор ГОРОБЕЦЬ,
кандидат історичних наук,
доцент Дипломатичної
академії України при МЗС

Андрій МАРТИНОВ,
доктор історичних наук,
провідний науковий
співробітник Інституту
історії України НАН України

Тодішнє Італійське королівство 1911 р. святкувало перемогу в Тріполітанській війні, завдяки якій ця територія, а також Кіренайка до завершення Другої світової війни перетворилися на італійську колонію. Відновлення незалежності Лівії посприяло приходу до влади прозахідного монарха Ідріса. Саме його 1 вересня 1969 р. внаслідок військового пе-

ревороту усунув від влади полковник Муамар Каддафі. Він був одним із небагатьох політиків країн «Третього світу», добре відомих широкій громадськості західних країн. Не в останню чергу завдяки екстравагантній зовнішній політиці.

Спираючись на фінансові доходи від експорту нафти й газу, Лівія досить стрімко підняла соціальні

стандарти й до запровадження міжнародних економічних санкцій, спричинених вибухом пасажирського літака «Боїнг» над шотландським місто Локербі, у якому звинуватили лівійських військових агентів, була далеко не бідною країною. Радикальний поворот від конфронтації до співпраці із Заходом Муамар Каддафі зробив під тиском обставин, пов'язаних із наслідками терактів 11 вересня 2001 р. та особливо силового американського втручання в Ірак у березні 2003 року.

Відтоді Лівія відмовилася від підтримки тероризму, згорнула програми виробництва зброї масового ураження та допустила західні нафтові корпорації до розробки своїх перспективних родовищ вуглеводнів. Амбіції нестандартного революціонера Муамар Каддафі вирішив реалізувати в Африці. Він став головним спонсором Африканського союзу й на тлі світової економічної кризи, що розпочалася восени 2008 р., запропонував ввести спільну африканську грошову одиницю «золотий динар». Відповідно до теорії змови саме це стало головним приводом для консолідації євроатлантичних держав з метою усунення Муамара Каддафі від влади. За іншими

версіями, невдоволення режимом Каддафі демонстрували лідери арабських та берберських племен, які самі хотіли контролювати енергетичні багатства. Лівійська інтелігенція також втомилася жити за умов обмежень та екстравагантних ідеологічних експериментів.

Перша міжнародна реакція на народне повстання в Лівії 17 лютого 2011 р. була обережною. Євросоюз, наляканий стрімким подорожчанням енергоносіїв, переорієнтувався на жорстку позицію США.

Адже президент Барак Обама назвав події в Лівії, «загрозою національним інтересам Сполучених Штатів». Найбільш радикальна частина американських республіканців із самого початку кризи вимагала, аби з кораблів середземноморського шостого флоту США було завдано ракетного удару по позиціях військ Каддафі. Президент США запевняв, що наземні американські війська не братимуть участі в боях за взяття Тріполі. Але Обама вже увійшов в історію як єдиний лауреат Нобелівської премії миру, який підтримав війну.

Останній запевняв, що не займає посади, яку міг би залишити, тому «не може піти у відставку». Одночасно він запевняв, що Лівія стала жертвою змови терористів «Аль-Каїди» та Заходу, які знову намагаються перетворити її на колонію. Найбільш радикальну позицію щодо цієї країни зайняв французький президент Ніколя Саркозі. Він підтримав процес виходу Лівії з «вісі» нафтодобувних держав на чолі з Іраном та Венесуелою, що були в опозиції до Заходу. Але після закінчення «епохи Каддафі» на Лівію чекає непростий перерозподіл сфер впливу між провідними нафтовими компаніями США, Євросоюзу, Китаю, можливо, Росії.

Від березня 2011 р., коли Рада Безпеки ООН надала НАТО право повітряної підтримки повстанців, спецназ низки країн Альянсу був безпосередньо залучений до «військового консультування» загонів опозиції. Над Лівією постійно літали розвідувальники НАТО та здійснювалися бомбування позицій військ Каддафі. Його розрахунок на те, що зміна інформаційних потоків, спричинених заворушеннями в Саудівській Аравії

та японським землетрусом, дасть змогу завершити розгром лівійської опозиції, не виправдався. Також провальною виявилася й пропозиція Каддафі – Росії, Китаю, Індії інвестувати в нафтову галузь та прорвати західну блокаду Лівії.

Позиція ключових світових гравців визначалася як їхніми національними інтересами, так і важливістю ситуації в Лівії для розвитку енергетичного ринку найближчим часом. Обговорення в Раді Безпеки ООН питання військової операції проти Лівії засвідчило відсутність єдиної позиції. Бразилія, Росія, Китай (країни БРІК), Німеччина утрималися при голосуванні резолюції №1973 про військово-повітряні удари.

За однією із версій подій, США проявили зацікавленість у послабленні позицій ЄС, зокрема, шляхом встановлення свого контролю за енергетичними ресурсами країн «Великого Близького Сходу», маючи в подальших планах продовження розвитку технології з видобутку сланцевого газу, що надасть конкурентні переваги над Євросоюзом.

Позиція ЄС у цей час офіційно ґрунтувалася на

ідеї запровадження зони безпеки в повітряному просторі Лівії. Данія, Іспанія, Франція брали безпосередню участь у військово-повітряній операції проти військ Каддафі. Німецька політична еліта була розколота стосовно оцінки способів вирішення лівійської проблеми. Німецькі експерти-арабісти наполягали на військово-втручанні в Лівію. Але генералітет бундесверу від такої пропозиції був не в захваті. По-перше, тому що перебував у стадії скасування призову та переходу на професійну основу комплектування; по-друге, лівійський фронт міг стати для бундесверу другим після афганського з такими ж невизначеними перспективами завершення бойових дій.

Натомість Велика Британія безпосередньо залучилася до операції в Лівії. Прем'єр-міністр Д. Кемрон підтримав щодо останньої французьку жорстку позицію. Тут далася взнаки й справа «Локкербі», коли 1988 р. лівійські спецслужби за особистим наказом Каддафі на знак помсти за участь Британії в організації бомбувань Лівії авіацією США навесні 1986 р. підірвали пасажирський літак над цим шотландським містом. Також,

за даними «Вікілікс», британському урядові довелося виправдовуватися перед Вашингтоном за амністію організатора цього теракту в спробі отримати від Каддафі нафтові контракти. Італія, що найбільше серед країн ЄС залежить від лівійських нафти та газу, а острів Лампедуза став епіцентром міграції з країн Північної Африки, виявилася набагато обережнішою та просто вичікувала.

Росія підтримала запровадження санкцій та початок військових дій проти Лівії, незважаючи на мільярдні збитки, згорнула військово-технічне співробітництво. Проти цього був Посол Росії у Лівії В. Чамов, якого відправили у відставку. Це стало реверансом президента Д. Медведєва у сторону політики «перезавантаження» відносин зі США.

Китай визначав свою позицію щодо Лівії, виходячи з декількох аксіом. По-перше, важливою обставиною був захист китайських інтересів у Африці. Наразі загострюється китайсько-американська боротьба за контроль над нафтою в новопроголошеній державі Південний Судан. Але Пекін хотів показати Вашингтону, що не має «глобальних гегемоністських

претензій». По-друге, Китай демонстрував невдоволення роллю США в справах організації нових заворушень у Сінцзяні та «жасминовій революції» в Пекіні. По-третє, позиція Китаю обумовлювалася можливістю поширення заворушень на країни Центральної Азії, звідки Пекін отримує значну частку енергетичних ресурсів. Водночас Китай активно проникає в прикордонні з Лівією країни, зокрема, в березні 2011 р. Пекін підписав контракт на 7 млрд. дол. на будівництво залізниці в державі Чад.

Венесуела формально підтримала Каддафі, але не мала реальних можливостей для справжньої допомоги йому. Ця підтримка була суто політичною, хоча У. Чавес на початковій стадії конфлікту пропонував посередництво, яке відкинув Каддафі. Арабський та мусульманський світи загалом були розколоті щодо Лівії. Алжир заборонив літакам НАТО використовувати свій повітряний простір для встановлення «безпilotної зони» над Лівією. Натомість Катар, Кувейт і Саудівська Аравія активно фінансували загони опозиції.

Упродовж першого тижня квітня 2011 р. військово-повітряні сили НАТО знищили систему проти-повітряної оборони Лівії.

Однак військовий потенціал місцевої опозиції, навіть суттєво посилений постачанням зброї та інструкторськими порадами, все ще був недостатній для вирішальної наземної перемоги над військами, які залишалися вірними Каддафі. Останній сподівався, що кожен новий тиждень бойових дій не лише дедалі дорожче коштуватиме коаліціантам, а й посилюватиме розбіжності між ними. Підстави для цього давали країни НАТО. Генеральний секретар НАТО Андерс Фог-Расмусен, коли було прийнято рішення про командування операцією «Світанок Одіссея», розкритикував Францію за створення політичних перешкод для офіційної участі НАТО в цій військовій операції, а Німеччину – за рішучу відмову від неї. Тим паче, що навіть мусульманська Туреччина нарешті погодилася взяти участь у військовій операції в Лівії під прапором та командуванням НАТО. Однак можна зрозуміти й французьку позицію, яка визнає, що ставлення до Північноатлантичного альянсу в арабському світі не найкраще. Тому Париж сподівався створити «коаліцію бажаних», залучивши до неї Катар та Об'єднані Арабські Емірати. Це дало б можливість аргументовано заперечити пропаганду Каддафі, який

назвав війну проти нього «хрестовим походом». Однак арабські країни так і не наважилися на офіційну участь у військовій складовій операції «Світанок Одіссея».

Лише на третьому тижні бойових дій у Лівії Північноатлантичний альянс перебрав на себе військово-політичне командування операцією, запевнивши, що немає чітко визначених часових меж для її закінчення. Державний секретар США Гілларі Клінтон закликала воювати до остаточного усунення від влади Муамара Каддафі. Попередні розрахунки на те, що за підтримки з повітря лівійські супротивники останнього здобудуть перемогу, не виправдалися. Також хибними виявилися й сподівання, що досить швидко відбудеться розкол серед прихильників Каддафі, а його сини усунуть батька від влади.

На третьому місяці від початку військово-повітряної операції західних держав з метою повалення влади Муамара Каддафі стало зрозуміло, що компромісні рамки резолюції Ради Безпеки ООН №1973 виявилися надто вузькими для вирішення цього завдання. Навіть попри той факт, що фактично всі зацікавлені сторони більшості положень цього документа нехтували.

На початку липня 2011 р. поширюється інформація, що Муамар Каддафі нібито готовий залишити владу в обмін на гарантії безпеки та уникнення Гаазького трибуналу, який видав ордер на його арешт. Однак у нього була ще одна умова, з якою не погодилася опозиція: у разі проведення виборів у Лівії, участь у них мав взяти його старший син Саїф.

Однак наприкінці серпня 2011 р. наслідком титанічних зусиль, докладених до військового вишколу напівпартизанських загонів лівійської опозиції, поєднаних із діями французьких та британських загонів спеціального призначення, стало захопленням Тріполі. Бойові дії були перенесені до рідного міста Каддафі – Сірту.

Прихильники Муамара Каддафі 1 вересня 2011 р. в напівпідпільних умовах відсвяткували 42-у річницю його приходу до влади. Символічно, що того ж дня Президент Франції Ніколя Саркозі зібрав у Парижі міжнародну конференцію, присвячену лівійському питанню. Адже тем для погодження та координації зусиль – більш ніж достатньо.

Майбутнє Лівії після руйнації режиму Муамара Каддафі виглядає примарним. Скоріше за все, подальші події в країні розвиватимуться за іракським

сценарієм, коли повалення авторитарного режиму призвело до тотальної дестабілізації та безкінечної громадянської війни. Попри ці очікування, італійські, французькі, британські, катарські та американські нафтові концерни вже за кулісами ділять лівійський нафтогазовий «пиріг». Адже один лише «Фонд майбутнього», зібраний за влади Каддафі, становить 120 млрд. доларів. Тож розграбовувати є що і є кому.

Крім цих зовнішніх проблем, не менш резонансними є питання внутрішньополітичні, адже діячів лівійської опозиції об'єднувала лише одна мета – ліквідація Каддафі. А ось майбутнє країни різні політичні та етнічні групи й клани бачать по-своєму. Світська частина опозиції наполягає на республіканській формі правління та можливому створенні федерації Тріполітанії й Кіренайки. Не можна виключати й варіант відновлення в країні унітарної конституційної монархії.

За межами «Національної ради» є не менш потужні політичні сили, що мають своє бачення долі Лівії. Ідеться про берберські племена, які погоди-

лися зрадити Каддафі за серйозні гроші, оскільки хочуть контролювати родовища корисних копалин на території своїх племен. Це означає, що Лівія може втратити територіальну єдність. Ще одна політична сила, яку всі воліють не помічати, але від того вона не перетворюється на міраж пустелі, – це ісламісти. Єгипетські «Брати мусульмани», які мріють про створення радикальної ісламської держави шляхом об'єднання всіх країн Північної Африки, вже зажадали заборони туристам носити бікіні та вживати алкоголь. Цікаво, що лівійська молодь починала в лютому бунт проти Каддафі, саме сподіваючись розжитися цими «благами цивілізації».

Утім, може так статися, що надавати її буде нікому. Лівійських повстанців єднає лише спільна ненависть до Каддафі, тому реалістичними можуть бути прогнози про утворення на території Лівії відразу трьох нових держав: Кіренайки, Тріполітанії та Феццану (бедуїни). Це стане невідворотним, якщо транснаціональні нафтогазові компанії вирішать, що таким чином їм легше буде контролювати лівійський

ринок. Невизначеності в Лівії додає й присутність загонів, ідейно близьких до радикального ісламізму. Європейський Союз висловлює занепокоєння передислокацією бойовиків «Аль-Каїди» до країн Північної Африки. Тож незабаром Лівія може перетворитися за рівнем нестабільності або на другий Ірак, або, у разі територіального розпаду, на друге Сомалі.

У будь-якому випадку ідеї, заради яких 17 лютого 2011 р. розпочалася революція, навряд чи будуть втілені в життя.

Муамар Каддафі був убитий 20 жовтня 2011 р. в боях за місто Сірт. На відміну від не менш демонізованого колишнього іракського диктатора Саддама Хусейна, який був заарештований американськими військами та постав перед судом, Каддафі загинув від «народного гніву». Така його доля була наперед визначена, адже в смерті лівійського диктатора нагально були зацікавлені чимало європейських та американських політиків. Оскільки Муамар Каддафі на відкритому судовому процесі міг розповісти чимало фактів, компрометуючих демократичних лідерів. Однак смерть Каддафі й скандальна історія з його похованням, яка порушила всі ісламські традиції поховання з небіжчиками, лише довели, що громадянська війна в Лівії просто вступила в нову фазу. Брутальне поводження військ повстанців у рідному місті клану Каддафі Сірті може лише стимулювати криваву міжплемінну помсту. Дедалі глибокими стають протиріччя в сере-

довищі «Національної перехідної ради Лівії». Відтепер жодного інтегруючого фактора не залишилося, навпаки, дедалі серйознішими ставатимуть протиріччя між різними кланово-племінними групами в лівійському суспільстві.

Ще більше питань виникає щодо перспектив внутрішньополітичного розвитку Лівії після падіння режиму Каддафі. Стабілізація в країні у будь-якому разі не відбудеться негайно. Адже в поділеному на племена з різними інтересами лівійському суспільстві немає жодних передумов, необхідних для становлення демократичної форми правління, у країні відсутні політичні партії, здатні представляти загальні інтереси. За цих обставин «війна всіх проти всіх» виглядає цілком реалістичним прогнозом для Лівії на найближчі роки.

Розв'язання рук НАТО в Лівії робить майже неминучим подальше загострення становища в Сирії з реальною перспективою дестабілізації Ірану. Це дасть можливість послабити позиції Росії та Китаю на Близькому Сході.

Отже, лівійська трагедія матиме безпосередній негативний вплив на глобалізований світ. Не виключенням у цьому сенсі є й Україна. Невідомою залишається доля значної частини українських громадян, які працювали в різних районах Лівії. Під сумнівом опинилися перспективи виконання низки контрактів у військово-технічній та нафтогазовій сферах. Однак Україна має намір активно долучитися до відбудовчих процесів, надати гуманітарну та технічну допомогу лівійцям.

Від глобалізації до багатополюсного світу через регіоналізм

Євген РЯБІНІН,
кандидат політичних наук

Функціонування сучасного світу наразі можна охарактеризувати одним словом – глобалізація.

Серед учених, експертів, політиків точиться суперечка про те, коли ж розпочався процес глобалізації, а серед простого населення тривають дискусії щодо переваг і недоліків вселенського об'єднання.

Стосовно першого питання, то існує широкий спектр думок щодо початку процесу глобалізації, від перших географічних відкриттів до встановлення Великого шовкового шляху.

Прихильники цієї версії наводять різні аргументи на підтвердження своєї концепції, однак, на погляд автор статті, глобалізація – це досить молода тенденція в житті світової спільноти.

Висловимо припущення, що глобалізація зародилася в період між двома

світовими війнами. Коли в Європі розгорталися протиріччя між нацистською та комуністичною ідеологіями, як перша, так і друга мали на меті ідеологічне та політичне завоювання світу. Недаремно у нацистів головним символом була свастика (як символ сонця, але в протилежному напрямі), а на гербі СРСР було зображено земну кулю та червону зірку над нею, як символ панування комуністичної ідеології. Нацистська ідеологія програла в протистоянні з Радянським Союзом, та на авансцену вийшла ліберальна ідеологія, яку не влаштувала його міць. Холодна війна характеризувалася не лише гонкою озброєнь, а й відкритим ідеологічним протистоянням. Радянський Со-

The article deals with the issues of contemporary political world, i.e. the globalization processes that are fading away nowadays. Besides, the author stresses that globalization influences the development of regionalism processes cause on psychological level identification issues mean much for any person. Today we observe the desire of people who live in different regions to identify themselves with a certain territory, but not with the whole globalized world. All these processes lead to the appearance and strengthening of so-called regional states that are capable to become poles of the political world.

юз і Сполучені Штати стимулювали об'єднання держав, що їх підтримували, в організації різного напрямку, ґрунтуючись на ідеологічній прихильності, стаючи фундаментом сучасних глобалізаційних процесів.

Як зазначалося, глобалізація проходила у двох руслах, сьогодні це єдина повноводна ріка, яка захоплює все нові й нові держави, а тих, хто намагається плисти проти її течії, во-

на викидає на безплідний берег. Таке порівняння автор навів для того, щоб показати безперспективність держав, що розвиваються поза рамками глобалізації. Перш за все, слід відзначити, що глобалізація нині здійснюється під керівництвом західної цивілізації, зокрема, США. Держава, яка цікавить Сполучені Штати з геополітичної чи ресурсної точки зору, обов'язково опиниться у сфері їхнього впливу, інші – ігноруються. Це підтверджує той фактом, що багато африканських держав, де досі тривають громадянські війни, етнічні чистки, вбивства на релігійному ґрунті, абсолютно не хвилюють світову громадськість, на відміну від Косова, країн Північної Африки, Іраку, Афганістану. Подібна індиферентність вирізняє політику подвійних стандартів західного суспільства. Автор переконаний, що нині людство перебуває в стані Четвертої світової ресурсної війни (визначення автора). Безумовно, мало ймовірно, що світові війни

відбудуватимуться в такому ж форматі, як попередні.

Не можна не погодитися з російським політиком С. Бабуріним, який вважає, що глобалізацію слід розуміти як встановлення нового світового порядку. При цьому дискусії з проблем глобалізації супроводжуються тезами про загальнолюдські цінності, будівництво загальноєвропейського дому. Глобалізація сьогодні – це не об'єктивно існуюче явище, а політична доктрина, яка охоплює процеси сучасного світу та припускає певну модель його розвитку, що тягнє до уніфікації людства за північноамериканськими стандартами.

Сучасна форма глобалізації склалася як програма забезпечення Заходу непропорційно великою часткою вигод за рахунок інших країн. Держави залишатимуться домінуючими гравцями на світовій сцені, але уряди змушені будуть послабити контроль транскордонних потоків інформації, технологій, мігрантів, фінансових угод. А США – це рушійна, ключова сила міжнародної системи. На нашу думку, глобалізація – це не процес, а інструмент, за допомогою якого представники західної цивілізації поширюють свій вплив і встановлюють світове панування.

Отже, глобалізація здійснюється за заданими параметрами і за певною

траєкторією, яку контролює західне співтовариство.

На думку авторів статті «Світ що розвивається: глобалізація чи регіоналізація?» доктора економічних наук В.І. Пефтієва та доктора історичних наук В.В.

Черновської (Росія), «глобалізація – це найвища на сьогоднішній момент фаза інтернаціоналізації економіки та політики, а в початковому стані – культури». Дозволимо собі не погодитися з твердженням, що культурна інтеграція світу знаходиться на початковому етапі. На нашу думку, складові глобалізаційного процесу не можуть відбуватися погалужено, інтеграція економічна, політична та культурна відбуваються синхронно, про що свідчать засилля західної масової культури практично в багатьох країнах світу і відповідний рівень моралі та цінностей, яку вона в собі несе.

Якщо говорити про переваги глобалізації, то багато експертів намагаються переконати її противників, вказуючи на отримані вигоди – тобто зручність у спілкуванні, переміщенні, відсутність кордонів, легкість здійснення фінансових транзакцій та ін. У вересні 2001 р. на сесії Генеральної Асамблеї ООН «Саміт тисячоліття» Кофі Аннан заявив, що глобалізація – «це по суті взаємодія груп і окремих індивідів безпосередньо один з одним через кордони, без обов'язкової, як це було в минулому, участі в цьому процесі держави». Ця теза яскраво характеризує головну відмінну рису глобалізованого світу –

найнижчий ступінь необхідності в існуванні держави. У XXI ст. держави за власним бажанням віддають те, за що боролися багато століть – суверенітет. Держави більше не вільні обирати свою модель поведінки на міжнародній арені без узгодження позиції з головним керуючим органом спільноти, членом якого є ця держава.

Глобалізація проявляється в багатьох сферах діяльності як держави, так і окремо взятої людини. Однак, на наш погляд, головним сектором глобалізації є фінансове управління. МВФ, СОТ, Всесвітній банк – глобальні фінансові інституції, що знаходяться у сфері впливу США. Фінансові організації видають кредити державам, отримуючи право певною мірою формувати та реалізовувати внутрішню політику держави. Отже, остання фактично втрачає частку свого суверенітету, хоча й має достатній набір ознак, які характеризують її як незалежну.

Сучасна людина є, як ніколи раніше, найкерованішою та найконтрольованішою. Попри відкритість кордонів і максимальну свободу пересування та дій, проявляється тенденція до законодавчо закріпленого стеження за кожною людиною за допомогою введення біометричних паспортів, присвоєння кодів, автоматичного блокування банківських рахунків або обмеження свободи пересування – це вже

не теза з фантастичних романів, це реальність, що була мрією тоталітарних держав XX ст., яким доводилося зберігати тисячі дось на підозрілих громадян.

У рамках глобалізації ми можемо виділити декілька секторів, що характеризуються найвищим ступенем інтеграції. Перш за все, це фінансовий, військовий, політичний, культурний та екологічний. Усі ці сектори мають як переваги, так і недоліки. Фінансовий забезпечує легкість у здійсненні транзакцій, але через взаємозалежність криза в одній країні впливає на решту; військовий забезпечує захист держав, що входять до того чи іншого блоку; політичний гарантує легкість в управлінні відразу кількома державами; екологічний є одним із найбільш позитивних моментів, оскільки екологія не визнає кордонів, встановлених державами, адже вибух на Чорнобильській АЕС вплинув навіть на Скандинавський регіон, а повинь у Закарпатській області не зупиниться на кордоні з Угорщиною. Однак, існує й культурний сектор, що залишає більше питань, ніж відповідей. Однією з головних перешкод у справі консолідації зусиль усіх країн і народів виявився сам нав'язуваний механізм об'єднання – глобалізація міжнародних відносин шляхом уніфікації всіх народів, їх правових і політичних систем, культури й освіти, способу життя та моральних цінностей за єдиними стандартами.

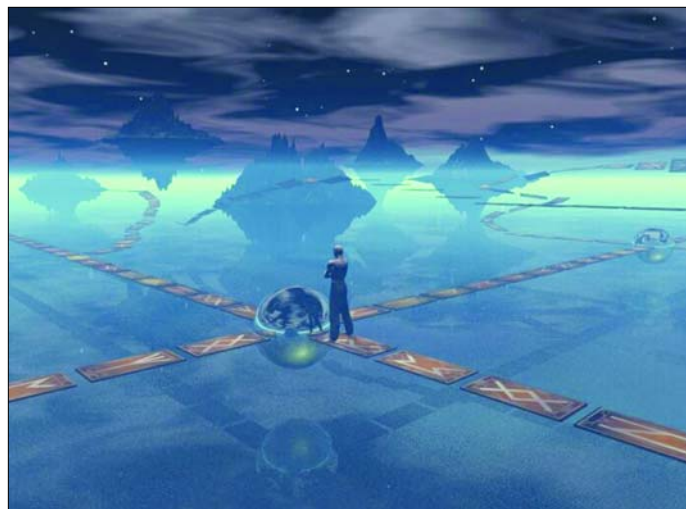
Відкриті кордони, міграційні процеси, відсутність асиміляції іммігрантів – усе це призводить до більш

жорсткого обстоювання національної ідентичності, що нині привертає все більшу увагу. Відомий американський політолог С. Гантінгтон у своїй роботі «Хто ми?» зазначає: «... ідентичність – самосвідомість індивіда чи групи. Вона є продуктом самоідентифікації, розуміння того, що ви або я володіємо особливими якостями, котрі відрізняють мене від вас і нас від них. Ідентичність співвідноситься з образами індивідуальності й відмінності (самості), ідентичність важлива тому, що вона визначає поведінку людини».

Побуває думка, що на зміну усвідомленню національної ідентичності поступово приходить цивілізаційна ідентичність, що обумовлена процесами глобалізації та космополітизації. Саме це питання порушує С. Гантінгтон у своїй відомій праці «Зіткнення цивілізацій». Розглядаючи причини конфліктів в історії людства, він приходить до висновку: протягом 150 років після Вестфальського миру, що сформував сучасну міжнародну систему, у західному ареалі конфлікти виникали між правителями-королями, імператорами, які прагнули розширити свій бюрократичний апарат, збільшити армії, зміцнити

економіку, а головне – приєднати нові землі. Починаючи з Французької революції, основні лінії конфліктів стали пролягати не стільки між правителями, скільки між націями. Ця модель, як вважає С. Гантінгтон, зберігалася протягом усього XIX ст. Її крах пов'язаний із Першою світовою війною. Після революції в Росії конфлікт націй поступився конфліктові ідеологій, а саме: комунізму, нацизму, ліберальній демократії. Після холодної війни на перший план виходить конфлікт між Заходом і Сходом. Тепер ідентифікація конфлікту знаходиться на рівні цивілізацій, що відрізняються своєю історією, мовою, культурою, традицією, релігією. Люди різних цивілізацій по-різному дивляться на взаємини між Богом і людиною, індивідом та групою, громадянином і державою, чоловіком та жінкою. І такі розходження більш фундаментальні, ніж відмінності між політичними ідеологіями та політичними режимами. Нав'язування західних цінностей країнам Близького Сходу чи Північної Африки, не враховуючи особливості ідентичності кожної, призводить до несприйняття і, як наслідок – дестабілізації та хаосу.

Саме ідентичність, закладена в кожній людині, сьогодні виступає головним інструментом боротьби проти глобалізації та стимулює розвиток процесів регіоналізму, який нині стає головним антиподом глобалізації. На наш погляд, саме регіоналізм здатний зберегти культуру, мову, традиції, навіть історію народів/населення, які проживають на тій чи іншій території та не хочуть ставати «громадянами Всесвіту», а прагнуть зберегти в собі те, що відрізняє їх від жителів території за сотні кілометрів.

Складний характер процесів глобалізації та регіоналізації викликає неоднозначні оцінки дослідників. Одні вважають, що ці процеси перебувають у взаємозв'язку, зміцнюючи один одного. На наш погляд, вони знаходяться в стані протиріччя або, точніше, суперечливої єдності, коли відбувається чергування односпрямованих і різноспрямованих явищ.

Європейський Союз свого часу створювався як регіональна організація, що об'єднала шість держав, які намагалися вирішити свої регіональні проблеми. На сьогодні до ЄС входять 27 держав, тобто простір

Європи став більш глобальним, регіоналізм переріс у глобалізацію. Але в рамках ЄС створюються неформальні об'єднання держав, які прагнуть захистити свої інтереси, розуміючи, що змагатися з «локомотивами» організації для них неможливо. Можемо спостерігати, як країни Східної Європи реалізують свої проекти й обстоюють свої інтереси, розуміючи, що Франція та Німеччина для них за багатьма факторами поки що доволі далеко. Тут ми бачимо зворотний процес – глобалізація породжує регіоналізм.

І це всього лише один приклад, але, аналізуючи весь спектр політичних процесів, знаходимо їх чимало.

Слід підкреслити, що концепція регіоналізму може стати зовнішньополітичною доктриною держав, які намагаються закріпитися на регіональному рівні та сповідують концепцію багатополюсного світу. Ідеться про країни, що здатні на регіональному рівні чинити серйозний політичний та економічний тиск на сусідів і називаються регіональними державами. Під цим поняттям Г.К. Широ-

ков розуміє здатність порівняно великої держави суміжним, як правило, меншим країнам, що поступаються за економічним, демографічним, іншими потенціалами, нав'язувати свою волю мирними дипломатичними (як політичними, так і економічними) методами. Взаємини в системі «велика держава – залежні країни» можуть визначатися не всеохоплюючою угодою, а будуватися на неформальних дієвих засадах. До таких держав можна віднести Індію (регіон впливу – Південна Азія), КНР (Південно-Східна Азія), Саудівську Аравію (Аравійський пів-

острів), Південну Африку (Африка), Росію (пострадянський простір), Бразилію (Південна Америка). Саме ці держави здатні закріпити свій регіональний вплив і переформатувати політичний світ із однопольного на багатопольний. Однак, можемо спостерігати протягом тривалого часу той факт, що регіональним державам заважають закріпитися у своїх регіонах. На думку З. Бжезінського, існує дуга нестабільності, до якої входять Балканський регіон, Чорноморсько-Каспійський, Близькосхідний, Центральна Азія, Південно-Східна Азія. Нестабільність у них обумовлена багатьма факторами, найголовніший із яких, на нашу думку, – поклади нафти і газу. Ураховуючи, що США та Європа споживають понад 50% енергоносіїв, нестабільність у цих регіонах має певні вигоди, оскільки під різними приводами дає змогу впливати на контроль за ресурсами. Заморожені конфлікти, конфлікти на релігійному, національному ґрунті, територіальні суперечки – усе це інструменти, за допомогою яких можна підтримувати регіональну нестабільність у перманентному стані.

Посилення окремих регіональних країн, на наш погляд, зменшує ефект глобалізації. Політичні та фінансові реалії сьогодення підводять людство до концепції посилення впливу регіональних держав, а значить, – входження в еру регіоналізму з оформленням концепції багатопольного світу в міжнародних відносинах.

Як кожна імперія в межах свого розвитку проходить 3 етапи (зародження, пік, занепад), так і процеси глобалізації (на тлі фінансової кризи та спричинених нею наслідків), схоже, наближаються до останньої фази свого існування.

Як кожна імперія в межах свого розвитку проходить 3 етапи (зародження, пік, занепад), так і процеси глобалізації (на тлі фінансової кризи та спричинених нею наслідків), схоже, наближаються до останньої фази свого існування.

*Бажаю всім в Новому 2012р.
міцного здоров'я, здійснення задуманих
планів, відмінних успіхів як в
кабінеті, так і на ниві практичної
дипломатії.*

*З повагою
реktor Дипломатичної академії
Б. Гумерюк.*

*Мехай Губий
2012 рік для
кожного з нас
стане переможним!*

Військово-технічне співробітництво України – регіональний вимір

Олександр СОФРОНОВ,
ад'юнкт Воєнно-дипломатичної академії

Експортний потенціал вітчизняного оборонно-промислового комплексу напряму залежить від зовнішньополітичних пріоритетів, цілей та завдань міжнародного військово-технічного співробітництва, що змінюються, та фінансово-економічних можливостей іноземних замовників.

Світовий ринок озброєнь можна аналізувати, досліджуючи його фінансовий сегмент, товарний та регіональний. Саме регіональна складова військово-технічного співробітництва заслуговує на особливу увагу, оскільки під час формування стратегії держави у цій сфері беруться до уваги всі аспекти – зовнішньополітичні, економічні та військові. При укладанні міждержавних угод необхідною умовою є врахування впливу геополітичних чинників, стану політичного партнерства країн, можливих на-

слідків збройових трансферів для регіональної безпеки тощо. Саме повні маркетингові дослідження ринків, включаючи оцінку воєнно-політичної ситуації (співвідношення загроз, дислокації сил сторін, сценаріїв розвитку воєнно-стратегічної ситуації), досвід військово-технічної політики країн регіону, існуючої структури наявних систем озброєння та їх технічного стану, дають можливість сформулювати пропозиції, адекватні потребам потенційного замовника.

Характерною ознакою регіональних ринків є попит на кількість та якість озброєнь, які об'єктивно відповідають суспільно-політичним, фінансово-економічним, географічним, кліматичним та іншим умовам основних імпортерів. Останні, як правило, у військово-технічному співробітництві віддають перевагу традиційним партнерам-постачальникам. Незважаючи на окремі локальні конфлікти, фінансово-економічні кризи, коливання цін на основні енергоносії, природні катаклізми та техногенні катастрофи, довгострокові програми переоснащення національних збройних сил основних імпортерів збройової продукції не зазнають суттєвих змін. Це свідчить про те, що гарантії стабільності регіональної безпеки вбачають-

ся ними, перш за все, у забезпеченні військового паритету [1].

Найбільш динамічний ринок озброєнь, який є другим за обсягом серед країн, що розвиваються, утворюють країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону та Південної Азії. Основними постачальниками на ньому виступають США, Велика Британія, Франція та Німеччина. Специфіка розвитку ринку озброєнь в цьому регіоні обумовлена наявністю держав, чий швидкий економічний розвиток дає змогу акумулювати значні фінансові ресурси. Крім того, у сучасних умовах ряд країн Південної, Східної та Південно-Східної Азії, прагнучи створити високопрофесійні збройні сили, оснащені сучасною бойовою технікою, розпочали їх модернізацію, приділяючи особливу увагу оновленню матеріальної бази військово-повітряних та військово-морських сил. За обсягами оборонних витрат

лідерами регіону є Китай, Тайвань, Індія та Південна Корея, які купують найскладніші та, відповідно, найдорожчі зразки ОВТ. Ще п'ять країн – Індонезія, Сінгапур, Бруней, Таїланд та Малайзію – умовно можна віднести до середньої або проміжної групи. КНДР, В'єтнам, Лаос і Камбоджа входять до групи держав із найменшими військовими витратами [2].

На підвищення місткості цього регіонального ринку впливає декілька факторів: відсутність багатосторонньої системи безпеки; наявних гострих, протиріччя і територіальних суперечок між окремими країнами (наприклад, кашмірське та корейське питання, проблеми Тайваню, внутрішні етнічні та релігійні конфлікти); швидкий економічний розвиток країн регіону та значне збільшення витрат на забезпечення національної безпеки; потреби в заміні 40-60% застарілої військової техніки, що перебуває на озброєнні

національних військових формувань.

Прорив України на ринок Південно-Східної Азії, який вважається найбільш перспективним для неї у подальшому, пов'язується з укладанням у 1996 р. контракту на постачання Пакистану 320 танків Т-80УД виробництва харківського заводу ім. Малишева на суму 520 млн. дол. США. Вибір Пакистаном української бронетехніки не в останню чергу пов'язаний із відсутністю, на відміну від США, на продукцію яких традиційно орієнтувався Пакистан, політичних вимог під час укладання збройових контрактів.

Необхідно відзначити цілеспрямовану попередню роботу з іноземним замовником, проведену фактичною дочірньої підприємства Державної компанії «Укрспецекспорт» — фірми «Прогрес».

Гнучка державна позиція дала Україні змогу закласити необхідне підґрунтя для подальшого просування власних експортних можливостей на традиційно російських ринках Південно-Східної Азії — індійському та китайському. У цілому ВТС із цими двома країнами стосується переважно авіаційної техніки, комплектуючих до неї, а

також ремонту поставлених раніше до Китаю радянських засобів ОВТ. Іншими партнерами України в Південній Азії є Шрі-Ланка, Бангладеш і Камбоджа.

Азійський ринок є для України найбільш важливим, з огляду на велику кількість держав регіону, що динамічно розвиваються і водночас перебувають у стані суперництва за лідерство. Серед країн Південно-Східної Азії це, у першу чергу, Пакистан, Індія та Китай, в Азійсько-Тихоокеанському регіоні — Індонезія та В'єтнам. Для цих країн Україна стає одним із пріоритетних постачальників ОВТ, оскільки не висуває жодних політичних вимог, на відміну від багатьох інших експортерів товарів військового призначення, наприклад, США та Франції.

Близький та Середній Схід був і залишається найбільшим ринком оборонно-військової техніки серед країн, що розвиваються. Його традиційно висока місткість зумовлена, з одного боку, високим потенціалом конфліктності регіону, а з іншого — значними прибутками країн Перської затоки від експорту нафти. Вона спричинена, насамперед, арабо-

ізраїльським протистоянням, напруженням у двосторонніх відносинах Іраку та Ірану, невирішеністю територіальних суперечок між Саудівською Аравією й Іраком, Саудівською Аравією та Єменом, Сирією й Туреччиною, а також проблемами курдської національної меншини, розподілу водних ресурсів та внутрішньої нестабільності в більшості країн регіону.

Незважаючи на активізацію арабо-ізраїльського мирного процесу, регіон Близького та Середнього Сходу є одним із найбільших споживачів ОВТ, багато крупних імпортерів якого — Саудівська Аравія, ОАЕ, Оман, Кувейт, Туреччина, Єгипет — орієнтуються на західних виробників. Усі вони входять до десятки країн, частка імпорту яких становить близько 60-80% світового ринку [3]. За обсягами військових витрат країни регіону можна розподілити та три групи: перша — монархії Перської затоки, друга — Іран, Туреччина й Пакистан, проміжна група — Сирія та Ірак.

Аналіз природи виникнення й об-

ставин подальшого розвитку ситуації, що склалася в регіоні, дає підстави прогнозувати збільшення в ньому обсягів закупок нових видів ОВТ, проведення робіт з відновлення та модернізації застарілих зразків техніки й озброєння. Попит на товари військового призначення визначається також незавершеністю в більшості країн регіону програм переозброєння та модернізації національних збройних сил.

Узагальнюючими рисами цього ринку є: його насиченість оборонно-військовою технікою; висока динамічність і загострення конкуренції між традиційними постачальниками (США, Росія, Велика Британія, Франція, Італія) та новими країнами-експортерами (КНР, ПАР, держави СНД); різноманіття форм військово-технічного співробітництва; постійне вдосконалення якості продукції та послуг війсь-

кового призначення, що пропонуються.

Для українських спеціалізованих експортерів одним із найбільш перспективних споживачів серед країн цього регіону є Іран. Проте Україна змушена обмежувати передачу товарів військового призначення цій країні з огляду на розвиток стратегічного партнерства з США та Ізраїлем. Проте це не означає повного припинення двостороннього співробітництва з Іраном.

З огляду на чітку воєнно-політичну орієнтацію країн регіону під час імпорту оборонно-військової техніки та жорстку позицію країн НАТО щодо утримання позицій на традиційних для них сегментах ринку, найбільш доступними для України споживачами виступають країни, що раніше дотримувалися соціалістичної моделі розвитку та, відповідно, мають на озброєнні радянські зразки оборонно-військової техніки. Водночас Україна просуває на експорт не лише надлишки озброєнь, успадковані від колишнього СРСР, а й новітні зразки власного виробництва. Ураховуючи подібні позиційні успіхи та перспективність цього регіонального ринку, його ос-

воєння є одним із визначальних напрямів довгострокової державної політики України.

Ринок Латинської Америки відрізняється невеликою ємністю – близько 5% світового ринку товарів військового призначення, при цьому він зазнає впливу як політичних, так і економічних факторів: послаблення гостроти конфліктів серед латиноамериканських держав, збільшення зовнішнього боргу ряду з них, а також збільшення можливостей військової промисловості Аргентини, Бразилії, Чилі, Перу та Венесуели.

Одночасно можна прогнозувати збереження попиту на латиноамериканському ринку, що обумовлено, перш за все, наявністю довготривалих територіальних суперечок між Перу й Еквадором, Аргентиною та Чилі, нерегульованістю питань використання водних ресурсів між Венесуелою та Бразилією, діяльністю незаконних повстанських формувань у Колумбії, Перу, Еквадорі та Мексиці. За таких умов латиноамериканські країни завжди відрізнялись найнижчими витратами на оборону. За ключові позиції на цьому регіональному ринку, основними ім-

портерами якого виступають п'ять країн Латинської Америки – Бразилія, Перу, Чилі, Аргентина та Мексика, ведеться боротьба між такими його традиційно потужними експортерами, як: США, Велика Британія, Франція, Італія та Росія.

Регіон Південної Америки характеризується переважним попитом на ОВТ, що були у використанні, або на модернізовані зразки, з огляду на їх відносно нижчу вартість. Беручи до уваги наявність в Україні значної кількості надлишкових озброєнь застарілих зразків та вивільнення техніки під час скорочення Збройних Сил, вихід на цей ринок є потенційно перспективним. Обґрунтованість такого висновку пов'язана також із тим, що Україна вже має певний досвід співпраці в галузі міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного використання з низкою країн регіону.

Африка й Океанія продовжують демонструвати низький рівень потреб у озброєннях і військовій техніці, становлячи не більше 4% світових обсягів збройової торгівлі. З середини 90-х рр. XX ст. у багатьох країнах Африканського континенту започатковуються програми з інвентаризації, ремонту та модернізації наявних, а також програми із закупівлі нових систем оборонно-військової техніки. Цьому сприяє низка факторів, серед яких – лідерство у світі за кількістю регіональних конфліктів та криз. На зміну старим суперечкам, що підтримувались біполярним ідеологічним протистоянням, приходять нові, зокрема війна між Еритреєю та Ефіопією,

громадянська війна в Анголі тощо.

Іншими чинниками зростання військово-технічного співробітництва на африканському континенті стають державні плани модернізації збройних сил та імпорту техніки таких країн, як: Ангола, Лівія, Судан, Марокко, Зімбабве, Мозамбік, Нігерія, Демократична Республіка Конго та загальне поліпшення стану економіки африканських країн, для яких характерна значна неоднорідність економічного розвитку, а відтак і платоспроможності. У результаті до визнаних покупців зброї та іншого військового майна – Алжиру, Марокко та Південно-Африканської Республіки – приєднуються Нігерія, Уганда, Ботсвана, Ангола, Ефіопія, Еритрея, Лівія та деякі інші. Паралельно відбувається розподіл сфер впливу між провідними світовими експортерами: США орієнтуються на північ Африки, Франція – на франкомовні країни, Велика Британія – на південь континенту, де також намагається закріпитись Німеччина [4].

Зважаючи на напружену військово-політичну ситуацію, важко прогнозувати постійне місце України на цьому регіональному ринку, де міжнародна зовнішньоекономічна діяльність обмежується переважно короткостроковими та одноразовими угодами. Виключення становлять лише країни Північної Африки, для яких Україною виконано низку крупних збройових контрактів.

Як один із найбільш перспективних для України регіонів Африки може розглядатися ринок Центральної Африки, на якому через традиційне воєнне

протистояння та обмеженість фінансів мають попит переважно ОВТ радянського виробництва, що були в користуванні, і для оновлення та модернізації яких Україна має відповідну ремонтно-виробничу базу. Водночас «радянський» фактор зумовлює жорстку конкуренцію серед країн СНД – експортерів товарів військового призначення. Незважаючи на постійну конкурентну боротьбу, Україні вдається закріпитися на ринках центральноафриканських країн, особливо в Демократичній Республіці Конго та Анголі. Взаємовигідні зв'язки у сфері військово-технічного співробітництва встановлено також із Нігерією, Ефіопією, Угандою, Гвінеєю, Танзанією.

Найбільшою мірою зміна воєнно-політичної обстановки у світі позначилась на європейському ринку озброєнь та військової техніки. Його стан характеризується різким скороченням військових витрат унаслідок припинення блокового протистояння в Європі. Нині витрати цих країн стабілізуються внаслідок того, що більшість із них визначається з їх рівнем за принципом достатності для задоволення оборонних потреб. З іншого боку, остаточне визначення країнами Східної Європи свого військово-політичного курсу щодо співпраці та подальшої інтеграції до НАТО призводить до стабілізації цього регіонального ринку і переорієнтації країн Центральної та Східної Європи на західноєвропейських постачальників, що, у свою чергу, відкриває для останніх потенційний ринок. При цьому в Західній Єв-

ропі починають переважати взаємні постачання всередині регіону, у тому числі на компенсаційній основі: так, приблизно 15% сумарного імпорту припадає на Велику Британію, ще 13% – на Німеччину [5].

З огляду на тісне воєнно-політичне співробітництво країн Західної Європи в рамках НАТО та Європейського Союзу, одним із аспектів якого є кооперація у виробництві оборонно-військової техніки та узгодженість політики щодо міжнародних передач товарів військового призначення, на цьому сегменті європейського ринку Україна може розраховувати лише на залучення до окремих спільних проєктів модернізації техніки. Просування української військової продукції на європейський ринок обмежено наявністю на ньому власних потужностей для забезпечення національних і коаліційних оборонних потреб. Водночас, досить реальні перспективи для України існують в країнах Центральної та Східної Європи, які поки що мають на озброєнні техніку переважно радянського виробництва, яка потребує ремонту та модернізації.

Спеціалізація та розгалужена територіальна кооперація ВПК колишнього СРСР обумовили, на перший погляд, неминучість співробітництва незалежних пострадянських держав, без якого, здавалося б, неможливо забезпечити замкнений цикл виробництва оборонно-військової техніки. Проте, попри науково-технічну та промислову необхідність, ринок країн СНД і республік Балтії значною мірою залежить від політичної орієнтації його акторів і пере-

важно від позиції Росії. Перешкодою на шляху активізації співпраці у військово-технічній галузі є також фінансові проблеми цих країн і сподівання на військово-технічну допомогу з боку членів НАТО. За таких умов державна політика України ґрунтувалась на принципах реалізації через збройовий експорт національних інтересів в економічній сфері з одночасним забезпеченням політичної незалежності та самостійного вибору шляхів державотворення. У результаті вдалося налагодити певне військово-технічне співробітництво з більшістю колишніх республік СРСР.

З огляду на скрутну ситуацію з фінансуванням національних збройових сил, зовнішньоекономічні контракти з країнами регіону, як правило, стосуються експортних операцій із запасними частинами, комплектуючими та проведенням ремонту. Оцінюючи стан регіонального ринку пострадянського простору, можна дійти висновку, що військово-технічне співробітництво на ньому не має глибокого та комплексного наповнення.

Таким чином, на регіональних сегментах світо-

вого ринку озброєнь Україна представлена нерівномірно, що, у першу чергу, обумовлено його установленим поділом, який спричиняє жорстку конкуренцію між експортерами.

Список використаних джерел

1. Бондарчук С. Воєнно-технічна політика України должна учитывать законы бизнеса : [Електронний ресурс] / С. Бондарчук // Офіційний сайт «Укрспецекспорт». – Режим доступу: www.ukrspecexport.com.ua/defence/2006/bisnes_Ukraine.htm
2. Масалович А. Конкурентная разведка и военно-техническое сотрудничество : [Електронний ресурс] / А. Масалович // Офіційний сайт «Рособоронекспорт». – Режим доступу: www.rosoboronexport.ru/intelligent_servise/2005/01Masalovich.htm
3. Бадрак В. Армія для парадів / В.Бадрак // «Зеркало недели. Украина». – №44. – 2 декабря 2011 р.
4. Бегма В.М. Стратегічне управління в системі військово-технічного співробітництва України з іноземними державами / В.М. Бегма, В.М. Шемаєв // Проблеми науки. – 2003. – № 6. – С. 52-60.
5. Бадрак В. Військово-технічний простір: Співпраця оборонників і торговців зброєю України та Росії / В. Бадрак // День. – 2004. – 30 вересня (№ 175). – С. 5.

Історичні, дипломатичні, культурні та релігійні традиції коптів у Єгипті: інституційно-цивілізаційний вимір

УДК 327+322

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри
дипломатичної та
консульської служби,
заслужений працівник
освіти України

Іслам, що тривалий час не сприймався християнським світом, усе частіше заявляє про себе як з позитивного, так і негативного боку (згадати хоча б події вересня 2001 року)¹. Таке відокремлене співіснування поставило на порядок денний початку ХХІ ст. проблему релігійного фактора в глобалізаційних світових процесах. Іслам, виявляючи сильну релігійну активність, є, як слід констатувати на сьогодні, суттєвим фактором сучасної політичної історії. Постає він із різкою впевненістю в правоті своєї справи, мотивуючи це тим, що духовні основи християнства та божественна мудрість, про яку віщує апостол Павло (Кор. 2), який усвідомлює себе «домобудівником тайн Божих» (Кор. 4:1), ось-ось

зникнуть зі свідомості людей.

Ні в кого не виникає заперечень щодо постулату про мирне співіснування різних світових релігій і культур, співіснування ісламського та православного світів у геополітичній рівновазі. І можливо, як приклад, у цій статті розглянуто унікальний феномен співіснування християн і мусульман на Близькому Сході. На початку ХХІ ст. ця тема є вельми актуальною, адже стабільність політичного розвитку будь-якої держави багато в чому залежить від вирішення етнонаціональних, етнополітичних та етнокультурних проблем із урахуванням суперечливих і взаємопов'язаних процесів глобалізації та національної самоідентичності, що виникають у світі.

Копти – люди загадкові. Саме їх вважають етнічними нащадками фараонів, а не приїжджих арабів. Ми майже нічого не знайдемо про них у підручниках історії, можливо, лише в довідкових виданнях та енциклопедіях². Виняток, звичайно, становить спеціальна наукова література, яка мало відома пересічним читачам.

Іноді навіть здається, що все життя цього народу – у минулому, що навіть пам'ять про нього не збереглася на Землі. Однак, коли детально починаєш вивчати пласти багатовікової історії Єгипту, переконалися в тому, що це не так: копти є невід'ємною інституційною частиною історичного та сучасного Єгипту³. Копти – етноконфесійна група

The article analyses the phenomenon of coexistence of Christianity and Islam in Egypt in the framework of coptic culture and religion. The features of the institutional and cultural development of the copts in Egypt in the historical hindsight represent the subject of present research.

Key words: foreign policy, diplomacy, oriental studies, coptic, the coexistence of two cultures, Christianity, Islam, the religious factor, The Middle East, Egypt, cultural dimension.

єгипетських арабів, які сповідають християнство (переважно монофізити, але є уніати і протестанти). Проживають, як правило, у містах Верхнього Єгипту (Асьют, Каїр та ін.), а також в інших країнах Близького Сходу. Сьогодні коптами називають лише особливі групи християнського населення Північної Африки – переважно Єгипту й Ефіопії.

Єгипет (араб. Misr, Miṣr) – країна давньої цивілізації: ще в рабовласницькі часи тут була могутня держава та державні утворення. На сьогодні Єгипет – це держава на Близькому Сході з офіційною назвою:

Арабська Республіка Єгипет. Займає північно-східну частину африканського континенту та Синайський півострів в Азії. Офіційна мова – арабська. Офіційною релігією Єгипту є іслам (сунітського толку). Його сповідує основна частина майже 80-мільйонного населення країни. Коптська меншість у цій державі становить, за різними оцінками, від 3 до 12 мільйонів людей та ще не менш 1 мільйона – по всьому світові – в Європі, у т.ч. Схід-

но-Центральній Європі, Америці, Австралії та Африці. І зберігся цей народ завдяки лише своїй вірі – християнству.

Арабське слово «купт», європеїзоване слово «копт», «коптська» – походить від грецького «айгюптос» («егіптіос»), скорочене арабами до форми – «копто», і означає просто «єгиптянин». Крім того, сучасна коптська мова досить успішно використовується для розшифровки стародавньоєгипетських папірусів, адже по суті, коптська мова – це стародавньоєгипетська мова⁴. Копти лише здійснили заміну ієрогліфів

(демотичного письма) на грецьку абетку. Але почути цю мову можна здебільшого в церкві, тому що більшість коптів віддають перевагу арабській мові, а не рідній.

Коптська церква – пред-

ставниця східної, православної гілки християнства, і в цьому сенсі копти – єдиновірці представників більшості європейської цивілізації. Але слід зазначити, що є достатньо й відмінностей, як у теології, так і в традиціях.

До завоювання арабами в 641 р. Єгипет протягом декількох століть був християнською країною. Нині ж про історичне минуле та історичну ідентичність нагадують деякі їх імена – Ехмос, Осіріс, Рамсес, Ісіс. Після завоювання Єгипту арабами християни-копти не побажали прийняти іслам. Більшість із них на півночі Єгипту з часом ісламізувалися та приєдналися до арабського суперетносу. На півдні Єгипту копти зберегли релігійні заповіді та свою етнічну ідентичність, ставши таким чином на довгі століття субетносом арабського, а потім – османотурецького світу⁵.

Копти і мусульмани живуть пліч-о-пліч на єгипетській землі вже майже 1400 років. Вони спілкуються однією мовою; говорячи про Бога, і ті, й інші, промовляють слово Аллах і, за винятком деяких, обумов-

ми існувала поряд з ісламом та іудаїзмом і набула деяких рис обрядності, притаманних цим релігіям. Наприклад, копти, подібно мусульманам, практикують обрізання. Оздоблення коптського храму нагадує мечеть: ажурні перегородки, килими. Перед входом молільники, як і мусульмани, знімають взуття, але залишаються з покритою головою. Це не є обов'язковою умовою, жінки не зобов'язані покривати голову (за бажанням – легкі мережані накидки). Сповідь обов'язкова. Спочатку чоловіки, а потім – жінки, попередньо знявши взуття, розпочинають обряд причащення. Кожен чоловік отримує від священника шматочок особливого хлібця під назвою «курбан» і запиває його святою водою зі склянки. Жінкам же святу воду пропонують з ложечки. Після завершення обряду причащення церква наповнюється святковим передзвоном.

Моляться сім разів на добу, орієнтуючись на схід, і обов'язково в головних уборах. Постують більшу частину року. Парафіяни й парафіянки розділені й перегородкою (жінки – праворуч, чоловіки – ліворуч). Богослужіння проводиться арабською мовою, а цитати з Біблії зачитуються коптською. Водночас копти, подібно іудеям, святкують суботу. Як і в православних, у коптській церкві існують культ святих, шанування ікон і мощей, дотримуються семи таїнств (хрещення, причащення, покаяння, миропомазання і т.д.). Хрестяться копти-монофізити зліва направо вказівним пальцем.

Згідно з найбільш авторитетною традицією зас-

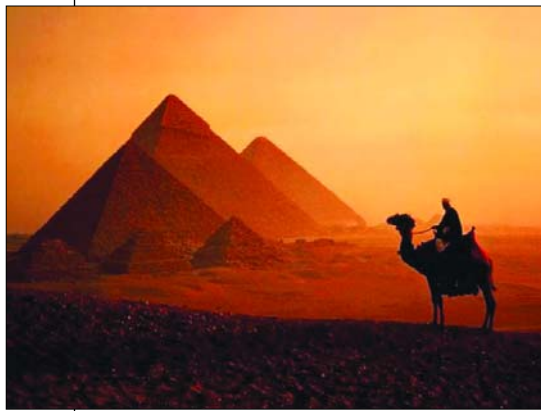
новником богослов'я саме Коптської церкви (Олександрійської церкви) вважається св. Марк-Євангеліст. Коптська традиція говорить, що першим єгиптянином, якого навернув до християнської віри Марк, був згідно з легендою – Анианус.

Копти вважають св. Марка своїм першим патріархом, хоча фактичне відокремлення Коптської церкви від інших християнських церков відбулося в 451 р. після Халкідонського IV Вселенського собору. Фактично, саме Халкідонський собор є тією межею, із якої розпочинається поділ церков. Значна частина єгипетської церкви не приймає Халкідонського собору. Цей напрям (дохалкідонський) стає переважаючим, і саме від нього й походить сучасна коптська церква. Єгипетські копти є найчисельнішою християнською громадою на Близькому Сході. Розбіжності в догматиці не дозволяють проводити спільні богослужіння коптам і православним, при цьому – перші називають свою церкву православною, розрізняючи Коптську (монофізитського толку) і Грецьку (тобто власне православну, діафізитську) православні церкви. Коптська церква підтримує близькі відносини з Вірменською й Сирійською церквами, а також нещодавно створеною церквою Еритреї. А найбільша з монофізитських церков – Ефіопська – після проголошення власного патріархату залишається в розколі.

З часів Халкідонського собору (451 р.) у Єгипті виникли дві паралельні церковні структури. Православну Олександрійську Патріархію нині очолює відносно молодий і досить впливовий Патріарх Петро VII. Главою Коптської церкви є Шенуда III, який також має

титул Олександрійського Патріарха. З прадавніх часів олександрійські архієреї носять особливий титул «Папи», як і їх римські побратими по єпископському служінню. Зберігаючи традиційні резиденції в античній столиці Єгипту – Олександрії, обидва церковних лідери здійснюють керівництво переважно з каїрських резиденцій.

Престол патріарха монофізитської церкви може зайняти лише монах (чернець). Претендент на звання Папи Олександрійського повинен бути не молодшим 50 років, не мати тілесних вад чи хронічних хвороб, а також користуватися хорошою репутацією. Нинішньому патріархові монофізитської церкви Анбе Шенуді III у 2012 р. виповниться 89 років. Це достеменний зразок сучасного харизматичного лідера. Усі копти добре знають його аскетизм (монахом він постував по 200 днів на рік). У 1947 р. він закінчив філологічний факультет Каїрського університету. Потім продовжив навчання на теологічному факультеті. У 1954 р. Шенуда став монахом. Через 8 років його призначили відповідальним за релігійні училища та церковну освіту, а в 1971 р. обрали патріархом коптської монофізитської церкви. Коптська ортодоксальна церква вступила в екуменічний діалог і бере участь у Світовій Раді Церков. Коптська традиція вважає св. Марка першим патріархом Олександрії, і нинішній духовний лідер Коптської церкви – Шенуда III – є його 117-м наступником (117-й Папа і Патріарх Олександрійський і всієї Африки, Патріарх престолу Святого Марка). Він є досить доступним під час богослужіння для людей, які приїхали здалеку. Про сьогоднішнього Папу – Шенуду III говорять, що він є чудовим

лених релігією відмінностей, мають одні й ті ж звичаї та традиції. У Корані записано: «Вам ваша віра, мені ж моя віра» («Немає примусу у вірі»)⁶.

Монофізитська, зокрема коптська, церква століття-

богословом і проповідником.

Патріарх і 12 єпископів регулюють фінанси церкви, приписують правила одруження, спадкування та інших справ персонального статусу християн. Лише в Каїрі, не рахуючи інших міст, діє близько 150 коптських церков і 160 коптських установ, включаючи – школи, захистки, притулки для старих і госпіталі.

У коптів добре налагоджена духовна освіта. У Єгипті є досить багато недільних коптських шкіл. Головна духовна семінарія Коптської церкви розміщується в Каїрі неподалік від собору св. Марка. Майже половина священників закінчили цю семінарію, центр коптського богослов'я. Заснований у 1954 р. Коптський інститут вищих досліджень розташовується на території патріархату та є важливим єкуменічним центром із вивчення коптської християнської традиції.

Уперше в історії Єгипту свято Різдва Христового, яке 7 січня святкують місцеві християни-копти, оголошено з 2003 р. загальнонаціональним вихідним. У минулому лише копти мали вихідний на Різдво, все інше населення Єгипту працювало як зазвичай. Декілька ісламських свят уже давно є національними вихідними днями як для мусульман, так і для християн, які працюють у банках, державних компаніях і в уряді. Найважливішим релігійним святом у коптів, як і за часів раннього християнства, є Пасха («Свято усіх свят»)⁷.

Виключно важливу роль у єгипетських християн відіграють монастирі, наприклад, у Фіваїді, Ваді-Натрум та ін. Найбільш відомі з них знаходяться саме в Нитрійській пустелі, приблизно за 90 км від Каїра, на півдороги між столицею й Олександрією.

Нинішній центр Коптської церкви знаходиться в Каїрі, неподалік від станції метро «Демердеш», – це гігантський собор св. Марка, стародавній храм апостолів Петра і Павла, численні служби й будівлі. Собор св. Марка було засновано в 1969 р., у пам'ять про 1900-річчя загибелі засновника коптської церкви. Цей собор, як і всі коптські церкви, має просте оздоблення. Стіни білені, без фресок. Основна частина іконостаса – прості різьблені дерев'яні панелі, інкрустовані перламутром, і лише його верхній ряд – власне ікони. Щонеділі там відбуваються зустрічі коптів із Папою Шенудою III – главою Коптської церкви та єдиним духовним лідером усього народу.

У Каїрі, на відміну від багатьох близькосхідних міст, немає суто християнських кварталів. При виборі місця поселення копти віддають перевагу старому Каїру. У стародавні часи цю місцевість називали Вавилон Єгипетський, адже тут окрім християнських церков знаходиться найстаріша в Єгипті мечеть і синагога.

На сьогодні, як зазначають провідні релігієзнавці та політичні діячі, коптська церква переживає своє друге народження. Стрімкий ріст кількості віруючих на недільних службах, особливо молоді, більшістю політологів пояснюється саме як відповідь на поширення проявів ісламського фундаменталізму: «Ісламський фундаменталізм усе відвертіше нагадує про себе на світовій політичній арені, перетворюючись у загрозову силу, перш за все, для багатоконфесійних світських держав планети»⁸. Аналіз політичних тенденцій дає підстави спрогнозувати застереження, що у наступному десятиріччі рух ісламістів, натхненни-

ками якого є крайні радикали в мусульманському суспільстві, може набути вже глобальних обрисів і проявитися хвилею терористичних актів на більшій частині планети (навіть у тих районах, де він не набув поширення).

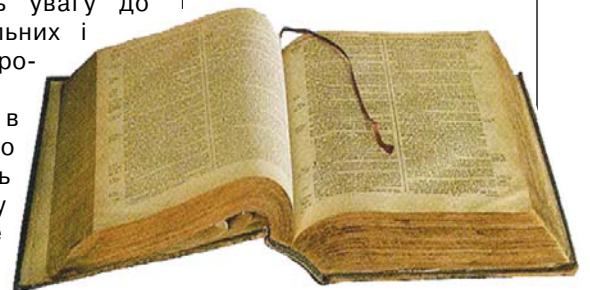
Коптські храми дуже подібні до православних, особливо із середини – алтар, орієнтований на схід, солея, іконостас, розписи, свічки. У цілому коптські церкви оздоблені надто просто. Ікони вивішують, як правило, лише у верхньому ряду іконостасу. А іноді ікони вивішують і на стінах храмів як у славнозвісній Підвішеній церкві у Старому Каїрі. Подекуди зустрічаються й фрески⁹. У коптських церквах немає картин із біблійними сюжетами на тему тортур, страждань, покарань грішників в Аду. Копти вважають, що треба демонструвати не страждання й зганыблення, не грішників, а велич і святість мучеників.

Копти представлені на усіх сходинах соціальної ієрархії Єгипту: від «заббалін» (сміттярів), ремісників, торговців, службовців, робітників до аристократичних сімей і банкірів. Серед християн великий прошарок інтелігенції – лікарів, інженерів, адвокатів, архітекторів, військових, артистів. У руках коптів більшість компаній, пов'язаних із хімічною промисловістю, фармакологією, транспортом. Копти, і перш за все молодь, намагаються обстоювати свої політичні права. Вони постійно привертають увагу до своїх соціальних і політичних проблем¹⁰.

Офіційно в Єгипті ніхто не говорить про коптську меншість. Це формування вва-

жається неприпустимим із політичних міркувань. Водночас, незважаючи на це, у паспорті є графа – віросповідання. Щоправда, релігійна приналежність позначається не відкрито, а з допомогою умовного коду, який може розпізнати кожен: якщо стоїть одиниця – отже, мусульманин, двійка – християнин. Друга стаття єгипетської Конституції проголошує, що всі закони держави мають відповідати шаріату, тобто мусульманському праву. Навчальні плани державних шкіл складено з урахуванням розпорядку дня мусульман і мусульманських свят. Для визначення часу канікул не завжди беруть до уваги християнські церковні свята. З найбільшою дискримінацією копти стикаються на ринку праці, у сфері освіти, будівництва й підтриманні власних місць поклоніння.

Та і в політичному житті Єгипту копти представлені надто слабо. Найвідомішою VIP-персоною в політичній та дипломатичній історії коптів став Бутрос Бутрос-Галі. Він з 01.01.1992 по 31.12.1996 був Генеральним Секретарем ООН. У той же час знаменними віхами його службової кар'єри були періоди, а саме: у 1977-1990 рр. – Міністр закордонних справ Єгипту; у 1991 р. – заступник прем'єр-міністра з міжнародних питань; з 1994 р. – зарубіжний член Російської академії наук (РАН), з 1997 р. – генеральний секретар Асоціації франкомовних держав. Бутрос Бутрос-Галі став

першим єгиптянином, першим арабом, першим представником Чорного континенту на посту Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

У єгиптян є прислів'я: «Той, хто п'є воду із Нілу – наш брат». Але, тим не менш, відносини між коптами й мусульманами важко назвати погідливими. У Верхньому Єгипті часто спалахують сутички на релігійному ґрунті. Доктор Мустафа Ель-Фікі, голова Комітету з міжнародних зв'язків Народних Зборів АРЕ, зазначав, що «коли між коптом і мусульманином трапляються суперечності, то на перший погляд може видатися, що це міжрелігійний розбрат. Звичайно, що один із чинників побоювань у коптів – це ісламський фундаменталізм. До цього необхідно ставитися надто уважно. Але слід особливо наголосити на тому, що на сьогодні глибоких основ для міжрелігійної ворожнечі у Єгипті немає»¹¹.

На початку XXI ст. єгипетські правоохоронні органи здійснили ряд заходів проти розгулу насильства щодо християн, більшість екстремістів склала зброю. Тисячі з них потрапили за ґрати, десятки були страчені. І все ж таки страх у

багатьох коптів залишився. Папа Шенуда III, виступаючи перед своєю паствою, закликав до спокою, довіри до держави та її інститутів.

Останнім часом залишатися спокійними і довіряти єгиптянам коптам удається все важче. Протест, вираз невдоволення, або з коптського боку, базується, перш за все, на релігійному ґрунті. У публікаціях сучасної єгипетської преси політиками висловлюється побоювання, що у відповідь на екстремістські прояви на релігійному ґрунті з боку мусульман з'явиться в Єгипті новий політичний рух – коптський фундаменталізм. Як і раніше, мусульманину, який побажає прийняти християнство, зробити це практично неможливо. Таким коптам залишається лише один шлях – еміграція до Канади або Австралії, де існують численні коптські общини (вони становлять понад 2% загальної чисельності християн в Єгипті).

Нові тенденції політичного життя в Єгипті можуть вплинути на етнополітичні процеси в ньому. Неважко спрогнозувати, що наслідком цього, цілком можливо, стане подальша радикалізація ісламу.

Копти пам'ятають про те, що вони потомки стародавніх єгиптян. Дійсно, неможливо уявити собі історію, політичне життя, культуру, право Єгипту без коптських рукописів, церков, середньовічних монастирів і старовинних ікон. Саме копти створили в Єгипті нову форму релігійної організації – монастирі. Вважається, що саме з Єгипту вони були рецепійовані Європою. Одним із найвідоміших коптських монастирів – монастир Абу Міні. Скарби коптської культури зберігаються в Каїрському музеї Коптів. Цей унікальний коптський музей було створено на основі зібрання предметів мистецтва й культури, які належали копту Маркусу Сімайка. На особливу увагу заслуговують коптські тканини, виконані в основному gobеленовою технікою.

Найкращі витвори мистецтва коптів – гордість не лише єгипетських, а й зарубіжних музеїв: Лувра (Франція), Державного музею історії мистецтва імені О.С. Пушкіна у Москві (Росія), Державного Ермітажу (Санкт-Петербург). Так, Інститут арабського світу в Парижі систематично влаштовує виставки, присвячені культурам країн Близького Сходу та Магрибу.

Отже, на завершення хотілося б зазначити, що ос-

танніми роками стає все помітнішою тенденція до превалювання в наукових дослідженнях тематики узагальнюючої. Але не слід забувати й про регіональну та країнознавчу проблематику. Процес глобалізації здатний викликати нові проблеми не лише в економічному, релігійному, соціальному, культурному чи економічному, а й політичному відношенні. Цілком закономірно, що темпи зростання, спрямованість та якісні показники розвитку (або деградації) окремих регіонів чи держав планети безпосередньо пов'язані з традиційними культурно-цивілізаційними, інституційно-цивілізаційними, ментально-ціннісно-мотиваційними основами життєдіяльності окремих держав і народів. Саме тому розуміння напрямів та змісту сучасного цивілізаційного процесу неможливе без усвідомлення базових типів та основних форм традиційно усталених соціокультурних систем у аспекті їх зміни під впливом викликів сьогодення, викликів глобалізованого світу. Адже історія залишила нам немало свідчень, коли те, на що тривалий час не звертали уваги, призводило до суттєвих змін у історико-політичному розвитку не лише окремих регіонів, окремих держав, а й цивілізацій та суспільств.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано феномен співіснування християнства та ісламу в Єгипті на прикладі культури і релігії коптів. Визначено особливості інституційного та культурно-цивілізаційного розвитку коптів у Єгипті в історичній ретроспективі.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, сходознавство, копти, співіснування двох культур, християнство, іслам, релігійний фактор, Близький Схід, Єгипет, інституційно-цивілізаційний вимір.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализирован феномен сосуществования христианства и ислама в Египте на примере культуры и религии коптов. Определены особенности институционального и культурно-цивилизационного развития коптов в Египте в исторической ретроспективе.

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, востоковедение, копты, сосуществование двух культур, христианство, ислам, религиозный фактор, Ближний Восток, Египет, институционально-цивилизационное измерение.

¹ Див.: Эмануилов Р.Я., Яшлавский А.Э. Террор во имя веры: религия и политическое насилие. – М., 2011.

² Див.: История Востока. – М., 1999. – Т.III: Восток на рубеже средневековья и нового времени. XVI-XVIII вв. – С. 78-79, 410-417; Carpentier J., Lebrun F. Histoire de la Mediterranee. – Paris, 2001. – P. 196-199; Талал А.Х., бин. Христианство в арабском мире: Пер. с англ. – М., 2003; Максимов Г. (диако́н). История религий: Язычество. Иудаизм. Ислам. – М., 2011; Карамазов В. Всеобщая история религий мира. – М., 2011; Хардинг Дуглас. Религии мира: руководство для непредвзятых. – М., 2012.

³ Див. дет.: Sourdel D. Histoire des Arabes. – 5-eme. ed. – Paris, 2003; Церпицкая О.Л. Мировые религии в контексте мировой политики. – С-Пб., 2009.

⁴ Тиль В., Вестендорф В. Грамматика коптского языка. Саидский диалект. – М., 2007; Еланская А.И. Грамматика коптского языка. – М., 2010.

⁵ Див.: Roy O. L'Islam mondialis?. – Paris, 2002.

⁶ Коран. 2,256 / Перевод И.Ю. Крачковского. – М., 1990. – С. 56.

⁷ Див.: Шеленков Г. Праздник Пасхи у коптов // Эхо планеты. – 1998. – №15. – С. 24-25; Мокроусов А. Христиане в Египте // Новое время. – 2000. – №44. – 5 ноября. – С. 44; Копты – православные люди в Египте // Труд. – 2000. – 18 января. – С. 6.

⁸ Аль-Ахбар. – 19.12.2002 (араб. мовою).

⁹ Див. дет.: Толмачева Е.Г. Копты: Египет без фараонов. – М., 2003. – С. 233-236; Habib R. The Coptic Icons. – Cairo, 2002. – P.46-59. Кривец Е.А. Христиане Востока. Культурная самобытность и проблема выживания. – М., 2009.

¹⁰ Маю. – 12.01.2003 (араб. мовою).

¹¹ Аль-Ахрам. – 21.06.2011 (араб. мовою).

Виклики міграції: досвід Європи

Людмила ЧЕКАЛЕНКО,
професор Дипломатичної
академії України

Марія ВАСИЛЬСЬВА,
спеціаліст Представництва
Міжнародної організації
з міграції в Україні

Дотримання прав і свобод людини є квінтесенцією існування людства. Відповідні положення закріплені в міжнародних документах – Загальній декларації прав людини ООН (1948 р.), Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу (2007 р.), Європейській конвенції з прав людини Ради Європи (1953 р.) та ін. Завдяки широкому міжнародному визнанню Загальної декларації прав людини ООН, у конституціях понад 120 країн світу перелік і сутність прав і свобод, що містяться в документі, перетворилися на загальновизнані норми міжнародного права – міжнародні стандарти прав людини. Останнім часом увага міжнародної спільноти до проблем особистості, захисту та дотримання прав людини дедалі зростає. У державотворенні України розуміння цієї проблеми посідає чільне місце, оскільки

сприяє відродженню національної самосвідомості, повноцінному розвитку громадян. Водночас, уважне прочитання положень загальновизнаних норм міжнародного права щодо стандартів дотримання прав людини нашою країною розуміння глибокого провалу між заявленими нормами та дійсністю, тобто реалізацією цих норм на практиці.

Як відомо, кожна людина має право на вільне пересування світом, вільний вибір роду занять, має право на достойне життя та поведіння, роботу, реалізацію власних здібностей і планів. Однак усе частіше в політичних документах різноманітних міжнародних структур, науковій літературі йдеться про необхідність змістити акценти правової формули захисту особи, а як привід для цього наводяться загрози, що несе вільне переміщення людей, зокрема

міграція. Ці загрози гіперболічно зростають у геометричній прогресії стосовно нелегальних мігрантів. Зі сторінок видань, газетних шпальт, з екранів ТВ постійно читаємо і чуємо, що міграція тісно пов'язана зі злочинністю, становить пряму загрозу національній безпеці, про необхідність послідовної та неупинної боротьби з цим явищем. Заголовки статей нагадують військові інформаційні зведення часів Другої світової війни: «3 Італії висилають нелегалів», «Нова Бастилія», «Дипломати проти нелегалів: хто кого?», «Поприїжджали...» тощо. Відповідна інформаційна політика формує нове ставлення населення до «інших»: «вони» не такі, як «ми», «вони» є гіршими, нижчої свідомості, фактично недорозвинуті..., є бандитами. Так, 61% мешканців Східної та Центральної Європи негативно відгукуються про мігрантів. У Росії й до сьогодні цей показник є ще вищим – 69%, а у Сибірському федеральному окрузі 80% мешканців вважають імміграцію шкідливою для населення.

Така політика призводить до розбудови цілої системи захисту: від законодавчих актів до конкретних практичних заходів, до зростання матеріальних витрат із укріплення кордонів, облаштуванням їх суперновітніми технічними засобами, що допомагають виявляти та вилучати

нелегалів, посилення імміграційного контролю, розширення арсеналу засобів боротьби тощо.

У чому поза відповідною урядовою пропагандою полягають причини нетерпимого ставлення до іммігрантів? Перш за все вони пов'язані з побоюванням громадян провідних країн втратити високі стандарти соціального захисту, частково побоюванням втратити роботу... Згадаймо ситуацію, що склалася в Європейському Союзі щодо ставлення до мігрантів у ході обговорення проекту європейської конституції, де всіх іммігрантів гострі на язик європейці презирливо охрестили «польськими сантехніками», які заповнили європейський простір. Хіба вживані заходи захисту та реалізація нової антиміграційної політики, що стали для багатьох розвинутих країн нормою життя, не є порушенням прав людини на вільне пересування, вільний вибір місця проживання, вільний вибір різновиду діяльності?

Сьогодні практично всі більш-менш розвинуті країни світу вибудували навколо себе неосяжні паркан-системи з павутиння законодавчих актів, які міцно захищають їх від вторгнення інших людей, тобто осіб, які не є громадянами цих держав. Складний шлях становлення міграційної політики долає Європейський Союз, за концепцією розвитку якого міграційні

питання за важливістю перекочували з третього комплексу проблем – третьої опори ЄС – до першої. Нагадаємо, що конкретні форми співпраці європейських країн у зазначеній сфері окреслені у двох деклараціях, доданих до статті 13 Єдиного європейського акта, у свій час запропонованого відомим європейським інтегратором і політичним діячем Ж. Делором (1986 р.). Сутність декларацій полягає в тому, що у майбутньому держави ЄС співробітничатимуть на міждержавній основі без втручання інститутів Євросоюзу з питань в'їзду, виїзду, руху та перебування на території Спільноти осіб із третіх країн. Поза компетенцією Спільноти були створені спеціальні неформальні структури, такі як ТРЕВІ і Спеціальна група з проблем імміграції (1986 р.), функції яких визначалися необхідністю регуляції імміграційних потоків та інтеграції легальних іммігрантів ЄС, що фактично утворили нові національні меншини. Деякі підрахунки доводять, що населення країн Євросоюзу, переважно Німеччини, Італії, Швеції, на початок 90-х рр. збільшилося саме за рахунок імміграції.

Слід зазначити, що протягом своєї історії міграційна політика європейських країн змінювалася відповідно до об'єктивних факторів. Економічна ситуація, в якій перебували у перші повоєнні роки країни Європи, вимагала жорсткої концентрації всіх зусиль для подолання наслідків руйнування економічного потенціалу. Європа потребувала відродження промислового потенціалу Німеччини – залізного серця континенту, а це стало можливим за умови залучення трудових ресурсів з-за кордону. У німецькому варіанті такою робочою силою виявилися турецькі іммігранти, що невдовзі заповнили країну. Наплив іноземців у 60-ті рр. минулого століття був доволі значним, але результати виправдовували майбутні загрози, що невдовзі постали перед німецькою державою. У 50-ту річницю угоди про трудових мігрантів між ФРН і Туреччиною від 30 жовтня 1961 р. німецькі експерти доводять, що турецькі гастарбайтери перетворилися на найчисельнішу національну діаспору в Німеччині. При цьому більшість із них не змогли адаптуватися в німецьке суспільство, нерідко відмовляють-

ся визнавати юридичні закони ФРН і не намагаються вивчити німецьку мову. За даними турецької сторони, у ФРН проживає близько трьох мільйонів турків і працює 72 тис. турецьких роботодавців, які створили 350 тис. робочих місць. Водночас зауважимо: у 1961 р., коли підписували угоду, про такі наслідки ніхто не замислювався, оскільки німці дивилися на турків виключно як на тимчасових робітників. Термін їх перебування в Німеччині був обмежений двома роками, а привозити із собою сім'ї було заборонено, пізніше, у 1974 р., цю заборону було скасовано. Нині німецькі політичні лідери заявляють, що «мультикультуралізм не здійснився» і що намагання побудувати мультикультурне суспільство в Німеччині провалилося.

Із подібними проблемами зіткнулася Франція, що за кількістю іммігрантів посідає другу позицію в Європі після Німеччини. За переписом 1999 р., чисельність іноземців у Франції становила 3,3 млн., або 5,6% населення, а кількість іммігрантів – 4,3 млн. (7%). Якщо врахувати тих, хто створив нові родини у Франції, то чисельність осіб, які мають відношення до сучасної імміграції, становить понад 12 млн. Імміграція спричинила глибокі політичні наслідки – так званий феномен взаємного відштовхування, який неможливо заперечити¹.

Унаслідок глибокої економічної кризи 70-х рр., що спричинила швидке зростання безробіття, мета імміграційної політики змінюється: спостерігаємо її поступове згортання. Для ускладнення процеду-

ри в'їзду до країн родичів іммігрантів урядами внесено відповідні зміни до законодавств своїх країн, що стосувалися зокрема питання про возз'єднання сімей. Боротьба європейських країн з новими іммігрантами спричинила закриття кордонів, а це призвело до виникнення нового явища – нелегальної імміграції. Невдовзі цей напрям став особливо затребуваним: вербування і ввезення дешевої робочої сили перетворилося на чітко налагоджений прибутковий бізнес. Потоки нелегальних іммігрантів початку 90-х рр. XX ст. набули значних масштабів і певним чином загрожували економічній і соціальній стабільності. У таких умовах метою європейських урядів стає так звана нульова імміграція. Водночас кожна країна щодо іммігрантів формувала власну політику і висувала власні цілі. Для Франції найважливішою метою імміграційної політики була інтеграція іммігрантів у французьке суспільство. Згодом ця мета набуває все більшої актуальності у зв'язку з ісламізацією її суспільства і загостренням кризи французької ідентичності.

Наприкінці 80-х – початку 90-х рр. XX ст. практично всі країни ЄС приймали іммігрантів: тільки в 1989 р. сюди прибуло близько 2 млн. осіб. Кількість іноземців, зареєстрованих у 1991 р. в ЄС досягла 13 млн. осіб. Найбільшу кількість іммігрантів, основну частину яких становили етнічні німці, прийняла Західна Німеччина, що невдовзі возз'єдналася зі своїми землями. Отже, імміграційна політика забезпечує економічні потреби єв-

ропейських держав і фактично самі європейські уряди узалежили власну економіку від припливу робочої сили з-за кордону. Таку залежність можна пояснити в першу чергу демографічними проблемами. У більшості країн – європейських лідерів – демографічні загрози й нині даються взнаки. Іміграція забезпечує певне омолодження населення, оскільки середній вік імігрантів менший, ніж корінного населення. Питома вага молодих людей (до 25 років) серед іноземців сягає у Франції 40,2% загальної кількості іноземних робітників. До того ж, у імігрантських родинах зазвичай більше дітей. При низькому рівні народжуваності та зменшенні кількості зайнятих за допомогою імігрантів французький уряд намагається підтримувати на відповідному рівні пенсії та соціальні програми.

Зростання загрозливих явищ, що несе із собою нелегальна міграція, привернуло увагу європейських урядів тільки наприкінці 90-х рр.: на порядку денному постало питання про вироблення й запровадження спільних критеріїв єдиної міграційної політики для всього інтеграційного простору, хоча право на вільне пересування, обрання місця проживання громадян Євросоюзу офіційно закріплено в Договорі про створення ЄС. Міграційні питання залишалися в компетенції окремих країн: ніщо не перешкоджало урядам застосовувати заходи, які вони вважали необхідними, з метою контролю над іміграцією з третіх країн, запобігання злочинності та контрабанді. У цілому міграція розглядалася у контексті внутрішньої безпеки, а не прав людини, тобто спільні рішення мали переважно правоохоронну природу².

Наступним кроком на шляху узаконення системи антиміграційного захисту стала Шенгенська угода (започаткована в м. Шенген у Люксембурзі 1985 р. і з приєднанням низки дер-

жав набрала чинності у 1995 р.). За Шенгенською угодою скасовувався прикордонний контроль на внутрішніх кордонах з тим, щоб його перенести на зовнішній кордон. Розпочалася копітка робота над зближенням – уніфікацією міграційної політики країн ЄС.

Черговий економічний бум на фоні дефіциту робочої сили затребував нового припливу трудових ресурсів. Як результат – Євросоюз відміняє нульову іміграцію. Більше того, європейські структури впроваджують захист правового статусу громадян із третіх країн, які не менше п'яти років проживають у ЄС, імігранти також отримали право на возз'єднання сімей. Усе це забезпечує сталість припливу іноземної робочої сили до провідних країн Євросоюзу. Однак надія, що кольорове населення покращить демографію, не здійснилася, оскільки інший менталітет значно відрізнявся від уявлень сучасного європейця. До того ж, демократичні європейські конституції Західної Європи дозволили возз'єднання сімей імігрантів: не тільки дружин і дітей, а й далеких родичів. Можна передбачити, що міграційні потоки й надалі будуть високими, оскільки населення Європи кількісно зростатиме фактично за рахунок припливу мігрантів. За підрахунками демографів ООН, чисельність європейського населення поступово скорочуватиметься: у 2050 р. досягне 380,6 млн. осіб, а в разі нульової іміграції протягом півстоліття населення становитиме 353,1 млн. (для порівняння: на 2000 р. нараховувалось

423,1 млн. осіб). Тобто очевидно є тенденція поступової депопуляції білої раси.

При цьому слід урахувати, що міграція створює певні проблеми. Небезпечних ознак набуває таке явище, як ісламізація Європи. Низка інформаційних матеріалів, присвячених ісламізації Західної Європи як результату непередуманої міграційної політики, повідомляють про понад 8 млн. мусульман у Франції (у 80-ті рр. – 5 млн.), будівництво в цій країні близько 3 тис. мечетей, надходження значних коштів із Саудівської Аравії на підтримку мусульманського населення. Повідомляється також про 3 млн. мусульман і 2 тис. мечетей у Великій Британії; 7 млн. (середина 90-х рр. – 4 млн.) мусульман у ФРН і понад 2 тис. мечетей, а також про поширення прозелітизму: щорічно майже 2 тис. німців приймають іслам. Мечеті побудовані в Бельгії, Польщі, Норвегії, Фінляндії. В Італії неподалік Ватикану зведено найбільшу мечеть у Європі. Мусульмани вимагають викладання у школах Корану. У цілому в Західній Європі нараховується близько 30 млн. мусульман і їхня чисельність збільшується.

Паралельно із залученням бажаних легальних мігрантів європейські уряди ведуть постійну боротьбу з мігрантами-нелегалами. Порушників європейських правил карають штрафами за недозволене ввезення імігрантів, виробляється єдиний механізм висилки громадян із третіх країн, розробляються системи захисту, зокрема кордонних мереж, посилюються спеціальні право-

охоронні структури, покликані забезпечити порядок на кордонах ЄС.

Тим не менш, імміграція вже принесла європейським країнам негативні наслідки. Перш за все вона посилює безробіття, від якого страждають у першу чергу некваліфіковані місцеві робітники. Відбувається також зниження рівня заробітної плати, оскільки мігранти погоджуються працювати за нижчу плату, ніж європейці. Імміграція ускладнює житлові проблеми, а в районах масового проживання іноземців погіршується криміногенна ситуація. Нелегальна міграція часто є джерелом поповнення легальної міграції, оскільки колишні законні мігранти залишаються в країні вже без дозволу, поступово втягуючись у тіньову економіку, включаючи торгівлю зброєю та наркотиками. Імміграція посилює рівень соціального напруження в країні, оскільки соціальне становище мігрантів, як правило, є гіршим, ніж європейців.

Імміграція загострює проблему дискримінації. Особливо це позначається при прийнятті на роботу. Прояви расизму спостерігаються перш за все щодо

представників тих народів, чия присутність нагадує про конфлікти колоніальної епохи. Отже, вихідці з Північної Африки частіше інших стають жертвами такого різновиду расизму, а приналежність до ісламу сприймається як неспроможність до асиміляції в межах французької цивілізації.

Імміграція загострює проблему якості шкільної освіти. У районах компактного проживання іммігрантів вимоги до учнів в школах значно нижчі, оскільки діти, погано володіючи французькою мовою, не спроможні відповідати високим вимогам. Французькі сім'ї середнього достатку не прагнуть віддавати своїх дітей до шкіл, де кількісно переважають діти іммігрантів. У Німеччині вже є класи і навіть школи, де зовсім немає учнів німецького походження.

Однією зі складових французького питання сучасності є криза французької ідентичності, першою причиною якої називають імміграцію. Хоча ця тема є надзвичайно складною, спробуємо зазначити її основні складові. Вважається, що французь-

ка ідентичність визначається двома фундаментальними поняттями: «нація» та «республіка». Поняття «нація» в сучасному геополітичному значенні виникло у часи Французької революції. До неї нація сприймалася як етнічна культурна спільнота людей спільного історичного минулого, спільної мови, релігії та звичаїв. Революція створює нове триєдине поняття «держави – нації – території», утіленням якого є суверенітет. Сама нація визнається єдиною та неподільною, як і республіка. З тих часів єдина й неподільна нація стає символом Франції, яким визначається вся система французької державності. Найяскравіший її вплив виявляється в системі республіканської школи, на яку покладено місію виховання єдиної нації. Головний принцип такої школи – світськість. Іншим символом Франції є республіка. Поняття «республіка» має низку трактувань: інституційне, етнічне, ідеологічне. В ідеологічному розумінні поняття «республіка» визначається цінностями свободи, рівності та братерства, а також світськості. Масова імміграція призвела до кризи цих двох засад французької ідентичності. По-перше, поставила під сумнів цінності єдиної та неподільної нації, а по-друге, підірвала основи світської республіки. Іслам стає другою релігією у Франції. Число прибічників ісламу становить близько 10 млн. осіб, що висуває цю країну на першу позицію за кількістю мусульман у Європі. Му-

нота стала одним із найпопулярніших факторів внутрішньополітичного життя країни. Мусульмани не хочуть розчинятися у французькому суспільстві, усіляко демонструючи свою виокремленість. Як наслідок, французька ідентичність існує паралельно з ідентичністю мусульманською, а французькі республіканські цінності паралельно з традиційними цінностями ісламу.

Щорічно у Франції натуралізуються понад 100 тис. іммігрантів. Три чверті приїжджих – вихідці з країн Магрибу: Алжир, Марокко, Туніс. Значна кількість представників країн Південної Європи, перш за все португальців. Це традиційні іммігранти. До новітньої імміграції відносяться турки, китайці, пакистанці, індійці, ланкійці, вихідці з країн Центральної та Східної Європи і колишнього СРСР. Більшість представників новітньої імміграції, як турки та китайці, значно гірше інтегруються у французьке суспільство, не бажаючи вчити мову. Стосовно нелегалів, то оцінки масштабів нелегальної імміграції значно різняться: від 200 тис. до 1 млн. осіб. Щорічно кількість нелегалів збільшується приблизно на 60 тис. людей. Серед них переважають вихідці з Чорної Африки, Пакистану, Шрі-Ланки, румуни (до 2007 р.) і китайці. Останні вважаються найбільш організо-

ваними нелегалами. Китайський фактор відіграє особливу роль у сучасній Франції. Китайський капітал активізував свої позиції у сфері парфумерії, паризької високої моди, виробництві телевізорів фірми «Томпсон», мобільних телефонів компанії «Алкател», авіаційній промисловості. У передмісті Парижа кілька років тому відбулося освячення першого католицького китайського собору – Китайської богоматері. Китайська спільнота доволі швидко збільшується, при тому, що китайці потрапляють сюди нелегально.

Повернення до жорсткої політики щодо іммігрантів спричинило незадоволення в їхньому середовищі у провідних країнах Європи. У Франції певного резонансу набула справа «мусульманських хусток»: намагання влади заборонити у школах носіння цього національного мусульманського атрибуту одягу. Розголос цієї справи призвів до прийняття спеціального закону, що заборонив у громадських місцях демонстрацію всіляких ознак релігійності. «Ночами великих пожеж» прокотилися незадоволення іммігрантів у Франції, коли невеликі групи агресивно налаштованої молоді арабського походження у відповідь на непередумані дії поліції грабували магазини, підпалювали автомашини і влаштовували сутички з представниками правоохоронних органів. Деякі з них були озброєні пляшками із запальною рідиною. Для придушення виступів паризька поліція застосувала водомети та резинові

кулі, провела арешти. Відносили влади з іммігрантами африканського й азіатського походження набули особливого напруження. Трищала по швах програма уведення жорстких засобів для підтримання порядку серед іммігрантів афро-азіатського світу – так звана теорія нульової терпимості як панацея протистояння тероризмові, запропонована тодішнім Міністром внутрішніх справ Франції Ніколя Саркозі, що балотувався у президенти 2007 року.

Проти посилення ісламізму, який принесла в Європу «контрольована імміграція», забили на сполох у Голландії, де жорсткі вимоги до іммігрантів – навчання у світських школах, вивчення голландської мови тощо – підтримує понад 20% населення. Нідерланди офіційно визнали, що іммігранти-мусульмани очолюють усі списки проблемних громадян, злочинців, порушників законодавства, неплатників податків тощо; іммігранти третього покоління «імпортують» собі дружин і чоловіків з історичної батьківщини. Силові відомства вислали з країни понад 26 тис. осіб «політичних біженців», яким свого часу було відмовлено в притулку, але вони залишилися в країні, живучи за рахунок платників податків, завдяки щедрій голландській системі соціального забезпечення.

Імміграція в ЄС розглядається як певний амортизатор на випадок кризи й безробіття, оскільки в умовах несприятливої економічної ситуації іммігранти звільняються пер-

шими. Прогнозується, що уряди європейських країн зможуть утримувати імміграцію в певних межах, однак повністю перекрити потік нелегалів або його мінімізувати у найближчому майбутньому не видається можливим. Паралельно поглиблюється проблема адаптації вже прибулих мігрантів. Поступово провідні країни Європи відмовляються від мультикультурності як такої, що не виправдала очікувань найдемократичніших європейських урядів. Серед ізоляціоністської, республіканської та мультикультурної моделей «пристосування» мігрантів до повноцінного життя в європейських країнах найефективнішою виявилася ізоляціоністська модель. Яким шляхом піде майбутня Європа щодо іммігрантського населення, покаже час. Поки що чіткої концепції відносно мігрантів не вироблено.

Щодо ситуації стосовно України, у зазначеній площині спостерігаємо варіант відносин «ЄС – останнє коло віддалених країн», щоправда, дещо пом'якшений можливими змінами програми «Східного партнерства» у площині європейського сусідства. За цією схемою Україна належить до країн, що формують останнє зовнішнє коло ЄС, а відтак, міграційна політика ЄС стосовно нашої держави характеризується інституційною закритістю та жорсткістю підходів. Україна в цьому разі відноситься до країн, ставлення до яких є найменш ліберальними (не є членом ЄС; не

імplementовано Шенгенську угоду; стосовно громадян діє візовий режим). Таке становище свідчить про широкий простір для дій у сфері регулювання міграційних потоків. Це вимагає вибору адекватної моделі співробітництва з ЄС, країнами походження і транзиту нелегалів. Потенціал розвитку двосторонньої співпраці наразі поліпшується завдяки ініціативі «Східного партнерства», у рамках якої Україна, як член СОТ, має перспективи стати регіональним лідером. Як відомо, Угода про спрощення оформлення віз між Україною та ЄС передбачає «запровадження безвізового режиму для громадян України як довгострокову перспективу».

Як бачимо з вище зазначеного, цивілізована Євро-

па, незважаючи на всю свою цивілізованість, не може собі дозволити запровадити вільний рух своєю територією для всіх бажаючих. А це вже лежить у сфері недотримання прав людини. Знову ж таки права людини на вільне пересування, вільний вибір місця проживання, вільний вибір професії та занять тощо зіштовхуються з правами держави на закритість і власну політику вибору щодо бажаних/небажаних осіб.

¹ Бродель Ф. *Что такое Франция? Люди и вещи.* – М., 1995. – С. 153.

² Див. статті О.А.Малиновської.

Історія нереалізованого плану

(До 20-річчя започаткування проекту повернення на територію України депортованих німців)

Валерій СТЕПАНОВ,
кандидат історичних наук

Візит Президента України Леоніда Кравчука до Німеччини відбувся 3-4 лютого 1992 р., ставши його першим закордонним візитом у новій якості. Програма включала переговори з Федеральним президентом Ріхардом фон Вайцекером, Федеральним канцлером Гельмутом Колем, а також зустрічі з лідерами парламентських фракцій, міністрами, представниками ділових кіл.

У ході бесіди з Гельмутом Колем зазначалося, що здійснення першого візиту Президента України саме до ФРН не є випадковим, це – вияв великої зацікавленості України в розвитку відносин із Німеччиною, яка є особливим пріоритетом у її зовнішній політиці.

Основну увагу під час переговорів було приділено роз'ясненню концепції забезпечення національної

безпеки України, бачення її місця та ролі в Співдружності Незалежних Держав, розвитку українсько-російських відносин, розв'язання проблеми погашення зовнішніх боргових зобов'язань колишнього СРСР. Виходячи з обопільного прагнення до активізації економічної співпраці, було досягнуто домовленості про створення міжурядової Ради з питань економічного співробітництва, перше засідання якої відбулося в березні 1992 р. в Берліні.

Характер і тональність як цієї зустрічі на вищому рівні, так і подальших українсько-німецьких контактів у 1992-1993 рр. значною мірою визначалися заявою Президента України Леоніда Кравчука в даному ним напередодні візиту інтерв'ю щотижневику «Шпігель» про готовність прийняти з країн колишнього СРСР на постійне проживання «в південні області України німців, які там колись проживали». За

декілька днів до цього, 23 січня 1992 р. ним було підписано Указ, яким «з метою відновлення історичної справедливості, здійснення перших кроків на шляху до правової, політичної, соціальної і культурної реабілітації німців, депортованих свого часу за межі України», створювався Українсько-німецький фонд при Комітеті у справах національностей при Кабінеті Міністрів України. Усупереч розповсюдженому уявленню, Леонід Кравчук у згаданому інтерв'ю все ж таки не зафіксував граничну кількість можливих переселенців, незважаючи на настійливе намагання інтерв'юерів, які спочатку згадали про 400 тисяч німців, що перед війною мешкали в Україні (за даними перепису населення 1939 р., в Україні проживало 384,3 тис., у Криму – понад 51 тис. осіб німецької національності), а потім прямо запитали: «Скільки німців

Ви хочете мати – 200 000 або 300 000?»

Очевидно, що ця ініціатива Л. Кравчука була запозичена ним у російської сторони, яка в листопаді 1991 р. погодилася співпрацювати з Німеччиною у справі відновлення Республіки німців Поволжя, але фактично перекреслила ці плани заявою Президента Російської Федерації Бориса Єльцина 8 січня 1992 р. в радгоспі «Осинівський» Саратовської області, в якій він запропонував для створення німецької автономії військовий полігон Капустин Яр.

Відтак ініціатива Леоніда Кравчука була позитивно сприйнята урядом ФРН, зацікавленим у максимальному зменшенні тиску на свою соціальну систему, яка переживала випробування внаслідок об'єднання країни, через додатковий приплив сотень тисяч переселенців. З боку федерального уряду було заявлено про намір

активно сприяти процесові переселення і у 1992-1994 рр. через Товариство технічного співробітництва надано 70 млн. німецьких марок для підтримки німецької меншини в Україні. За ці кошти тільки у Одеській області було збудовано понад 120 житлових будинків, школу на 190 учнівських місць, створено низку малих пере-

робних підприємств. Щоправда, 14,2 млн. німецьких марок – більшу частину з виділених у 1992 р. 20 млн. марок – було використано на закупівлю в Російській Федерації однієї тисячі блок-контейнерів для будівельників і тимчасово проживаючих. Таким чином, один блок-контейнер коштував понад 14 тисяч німецьких марок – суму, за яку на той час можна було придбати комфортабельну трикімнатну квартиру в Одесі.

В умовах глибокої економічної кризи український уряд також намагався виділяти кошти на будівництво житла для переселенців, створення робочих місць, забезпечення необхідною соціально-побутовою інфраструктурою та освітньо-культурними закладами, завдяки чому вже в 1994-1995 рр. вдалося збудувати 145 будинків котеджного типу, 13 км водопроводу, 3 км газових мереж, 4,4 км електромереж, під'їзні шляхи тощо. Адже відповідно до розробленої Академією наук України «Концепції поетапного розселення німців, які повертаються в місця їх традиційного компактного проживання в Україні» головним принципом розселення було визначено створення на базі розвитку в існуючих населених пунктах найбільш сприятливих умов для їх компактного проживання з урахуванням різних форм власності, широкого розвитку підприємництва, відродження німецької культури, мови, звичаїв і традицій при дотриманні прав та інтересів інших громадян України та відповідно до її законів. Важливою умовою концепції було забезпечення соці-

ального, економічного і культурного розвитку облас-тей України, в які поверталися німці.

Постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 1992 р. №151 Українсько-німецькому фонду було надано фінансову допомогу в сумі 500 млн. карбованців, проте вже в грудні того ж року Комітет у справах національностей при Кабінеті Міністрів України ініціював перевірку стану фінансових справ і економічної ефективності діяльності фонду. За її результатами, Кабінет Міністрів України констатував: «Фонд неефективно

використовує виділені Урядом кошти. Із витрачених у 1992 р. 392 тис. [у документі, має бути «мільйонів»] карбованців – 280 мільйонів пішло на утримання апарату управління Фонду, проектно-розвідувальні роботи та придбання обладнання і матеріалів; 45 – на будівництво тимчасового житла і тільки 67 – на будівництво капітального житла». Зазначалося, що «мають місце факти, коли генеральна дирекція вдається до дій, що призводять до виникнення непередбачених ситуацій, ускладнення відносин між нею й органами державної виконавчої влади. Так, у вересні 1992 р. без погодження з Кабіне-

том Міністрів України, відповідними міністерствами і відомствами, правлінням Фонду генеральна дирекція підписала угоду з німецькою фірмою «Ост-Хандельс-ГмбХ» /м. Берлін/ про передачу Українсько-німецькому фонду майна та об'єктів споруджуваного в Долинському районі Кіровоградської області Криворізького гірничо-збагачувального комбінату окислених руд та селища «Маяк». З відома генеральної дирекції без згоди Кіровоградської обласної і Долинської районної державних адміністрацій у цьому непристосованому

для постійного проживання селищі поселилися біженці з Таджикистану, створивши соціальну напругу в районі. Звертає на себе увагу і те, що прийняття генеральною дирекцією об'єктів зазначеного комплексу було здійснено тоді, коли остаточно ще не визначена його подальша доля, не вирішені питання, пов'язані з правонаступництвом ФРН у цьому будівництві та визначенням взаємних боргів сторін». Згодом, за висновком Адміністрації Президента України, «керівництво Фонду... перетворило його в напівприватну комерційну структуру передусім для відмивання коштів, що їх надавав Уряд ФРН на облаштування переселенців. Саме з цієї причини німецька сторона відмовилася співробітничати із Фондом і не зацікавлена в його існуванні». Указом Президента України від 20 грудня 1996 р. №1260/96 Українсько-німецький фонд було ліквідовано.

Для забезпечення раціонального використання

державних коштів, передбачених на потреби життєзабезпечення депортованих німців проектом індивідуального плану соціального та економічного розвитку України на 1993 р., централізовані капітальні вкладення обсягом 5,3 млрд. карбованців мали спрямовуватися безпосередньо обласним державним адміністраціям.

З метою створення договірної бази для врегулювання всього комплексу питань 10 червня 1993 р. було укладено міжурядову Угоду про співробітництво у справах депортованих осіб німецької національності та взаємне забезпечення прав національних меншин [12]. Згідно з нею українська сторона брала на себе зобов'язання реабілітувати осіб німецької національності, які в 1930-1940 рр. були жертвами переслідувань, відновити їх права і про це офіційно повідомити. Далі у статті 2 зазначалося, що Україна сприятиме і допомагатиме поверненню депортованих громадян німецької національності та поселенню в місцях їх історичного проживання і залученню до всіх сфер суспільного життя. При цьому уряд України гарантував законодавче врегулювання положень Угоди і брав на себе зобов'язання забезпечити спрощений порядок набуття громадянства депортованими особами, які повертаються на постійне проживання в Україну, надання їм земельних ділянок, а також здійснення в межах можливостей додаткових соціальних заходів, що пов'язані з їх поверненням.

У свою чергу федеральний уряд зобов'язувався «підтримувати процес по-

вернення і поселення депортованих представників німецької меншини в Україні і, виходячи з цього, здійснювати в рамках своїх можливостей подальші заходи на благо німецької меншини в таких напрямках:

- участь у розробленні програм, економічна та фінансова допомога в їх реалізації;

- культурні заходи, особливо заходи для поглиблення чи відновлення знань німецької мови як рідної через відповідне облаштування дитсадків, шкіл, недільних шкіл, а також перепідготовку вихователів та вчителів, делегування вчителів та педагогічного персоналу, кадрова та матеріальна підтримка німецькомовних засобів масової інформації, молодіжні обміни, підтримка загальних культурних програм;

- участь у розбудові інфраструктури;

- надання допомоги з технічного обладнання нових та переобладнання існуючих промислових і сільськогосподарських підприємств;

- участь фахівців у розробленні та здійсненні широкомасштабних економічних програм та у земельній реформі;
- підготовка фахівців».

На етапі підготовки угоди виявилися серйозні розбіжності в концептуальних підходах сторін. Якщо в українському проєкті йшлося про відновлення історичної справедливості щодо німців, депортованих свого часу з території України, то німецька сторона ставила питання ширше – про можливість переселення німців в Україну з інших країн СНД та про комплекс питань захисту німецької

національної меншини в Україні. При цьому, на її думку, угода відповідно до практики і політичних інтересів Федерального уряду мала б охоплювати три групи осіб німецької національності:

- тих, хто вже проживає в Україні;

- тих, кого депортували з території України і хто виявляє бажання повернутися в Україну;

- тих, хто проживає у республіках колишнього СРСР і з різних причин виявляє бажання переселитися в Україну.

Українська сторона виходила з того, що зазначені групи осіб – це різні об'єкти правового врегулювання, а питання співробітництва у сфері захисту національних меншин повинно вирішуватися шляхом укладання окремої угоди. Натомість німецька сторона, акцентуючи на питаннях переселення в Україну з держав-членів СНД усіх бажаних німців, домагалася гарантування їм рівних з усіма громадянами України прав та фіксації положення про співпрацю двох держав «для здійснення спільної мети переселення до 400 тисяч осіб німецької національності в Україну», посилаючись при цьому на заяви і обіцянки офіційних українських осіб.

За пропозицією української сторони було досягнуто компромісу шляхом поєднання двох проєктів у одну.

Загалом відповідно до регіональних програм переселення передбачалося прийняти близько 250 тис. осіб, у тому числі: в Одеській області – 120 тис., Херсонській – до 100 тис., Миколаївській – 15-20 тис., у Криму – 9 тис. Реально ж

протягом 1992-1994 рр. до Одеської області прибули 465 осіб німецького походження, Херсонської – 275, Миколаївської – 830, Криму – до 700 осіб, тобто менше одного відсотка від запланованої кількості.

Уже в березні 1993 р. той же тижневик «Шпігель» констатував: «Рік тому Президент України Леонід Кравчук широким жестом оголосив про готовність прийняти 400 тисяч етнічних німців. Однак дотепер лише 1500 з них прийняли це запрошення і переселилися у південну Україну з інших республік СНД. Через недостатню організаційну підтримку цей задум практично провалився. Тепер, мабуть, і сам український президент не вірить в успіх переселення німців. Кравчук заявив кореспонденту «Шпігеля», що його країна має «власні проблеми» у зв'язку з цією акцією, «крім того, мені здається, що більшість німців все ще сподівається на те, щоб виїхати безпосередньо до Німеччини». Реакцією на цю публікацію, яка була широко розповсюджена в Німеччині іншими засобами масової інформації, стала заява парламентського

статс-секретаря федерального міністерства внутрішніх справ ФРН, уповноваженого федерального уряду з питань переселенців Хорста Ваффеншмітта. У ній він, зокрема, зазначив, що з німецького боку очікування щодо процесу переселення протягом першого року також не справдилися. Президент Леонід Кравчук сам назвав причини цієї ситуації. У цьому, за словами Хорста Ваффеншмітта, винна українська адміністрація, і федеральний уряд очікує, що українські установи будуть приділяти цьому проєкту більше уваги. Для України, наголошувалося далі у заяві, також діє принцип, згідно з яким допомога буде надаватися тільки у тій мірі, в якій німці будуть оселятися на її території.

Тим часом, унаслідок недостатньої забезпеченості переселенців житлом, об'єктами культурно-побутового призначення, невирішеності питання набуття особами німецької національності громадянства України переселенці почали масово емігрувати на свою історичну батьківщину. Німецькі урядові установи безуспішно намагалися штучно стримати цей потік складною та тривалою процедурою погодження переселення до Німеччини і таким чином відтягнути очевидний крах проєкту, який через відсутність стратегічного бачення ситуації, ґрунтовної підготовки, нездатність прорахувати наслідки своїх рішень, намагання за будь-яку ціну сподобатися партнеру суттєво підірвав довіру до обіцянок та дій української сторони.

Від національної пам'ятки – до світового визнання

Доленосне для України рішення 28 червня 2011 р. прийняла 35-та сесія Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що відбувалась у Парижі, – включити архітектурний ансамбль Резиденція митрополитів Буковини і Далмації (нині – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича) до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

– Серед номінованих 42-х об'єктів Резиденція (Україна) була 41-м за списком. За нами – лише Цитадель династії Хо (В'єтнам), за англійською транскрипцією. Нелегка це справа – переко-

нувати у своїй правоті, усвідомлюючи, що обстоюєш престиж України, її імідж на міжнародній арені. Тим більше, що протягом 13 років жодна українська пам'ятка не проби-валася до Списку ЮНЕСКО, –

ділиться спогадами проректор університету Т. Марусик.

Із 42-х згаданих претендентів до Списку ЮНЕСКО увійшло 29, серед яких чільне місце посіла Резиденція митрополитів Буковини і Далмації, що стала у ньому третім українським об'єктом культурної спадщини.

Нагадаємо, що першими від України до цього Списку увійшли в 1990 р. Софія Київська та Києво-Печерська лавра, як цілісний комплекс. А в 1998 р. цей Список поповнився історичним центром Львова. Є ще два об'єкти, але вже природної спадщини, де Україна представлена в транскордонних номінаціях як геодезична дуга Струве (Норвегія, Фінляндія, Росія, Естонія, Латвія, Литва, Білорусь, Молдова й Україна, 2005 р.) та «Букові праліси Карпат» (Україна, Чехія, Німеччина, 2007 р.).

Звісно, останнім акордом стала церемонія офіційного вручення сертифіката ЮНЕСКО, підписаного Генеральним директором ЮНЕСКО Іриною Боковою, що відбулася 15 грудня 2011 р. в Мармуровій залі університету. Офіційне повноваження вручити серти-

фікат ЮНЕСКО було надано відповідальному секретареві Національної комісії України у справах ЮНЕСКО Роксолані Іванченко, яка передала його голові Чернівецької обласної державної адміністрації Михайлу Папієву. У свою чергу губернатор передав сертифікат, що засвідчує включення Резиденції митрополитів Буковини і Далмації (нині Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича) до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, його ректору Степану Мельничуку на довічне зберігання.

На урочистості завітали шановні гості з Чехії, які разом із нами пишаються світовим визнанням творіння свого земляка Йозефа Главки, а також представники дипломатичного корпусу Ізраїлю, Польщі, Румунії.

Надзвичайно символічним було привітання творчих колективів університету й міста, які репрезентували у своїх виступах фрагменти культури буковинського краю, адже сама Резиденція завжди віддзеркалювала дух Буковини, симбіоз стилів і культур усіх народів, що населяли цей край. Резиденція митрополитів Буковини і Далмації вже давно стала візитівкою дивовижно «різномовної та різномовної» столиці Буковини, що, за словами історика Р.-Ф. Кайндля, як «спільний дім, який не спіниється від політичних штормів і не зруйнується».

Людина не є вічною, й нинішнє покоління змінить наступне. Проте кожне покоління може залишити безсмертний відбиток свого генія, втілений у творі мистецтва, в історичній пам'ятці, у культурному надбанні. Ми не повинні забувати про зв'язок між дріб'язковістю й тим, що може надати людям та їхнім витворам відзнаку вічності.

Світлана ГЕРЕГОВА,
кандидат історичних наук, доцент
факультету історії, політології та
міжнародних відносин Чернівецького
національного університету
імені Юрія Федьковича

Літопис трагедії холмсько-підляських українців

Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915–1947). Дослідження. Спогади. Документи. Т.І. – Чернівці: Букрек, 2011. – 880 с. Іл.

Ганна СКОРЕЙКО,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії
України ЧНУ

Свого часу американський дослідник професор Генрі А. Робертс зауважив брак регіональних і локальних досліджень історії Східної Європи, особливо того, що він називав методом «квітки в тріснутий стіні», коли окрема спільнота або окремий історичний епізод стає предметом захоплюючих досліджень і містить у собі чимало універсальних вартостей. Таким цікавим для досконалого дослідження в усіх сенсах європейським регіоном є Холмщина – невеликий прикордонний край із власною непростю історичною минувиною. Ще у XIII ст. це була блискуча серцевина могутньої Галицько-Волинської держави, а вже з середини XIV ст. вона стала окраїною Польщі, порубіжжям, що опинилося в полі пильного зору польських монархів. Це започаткувало складний і суперечливий період зітк-

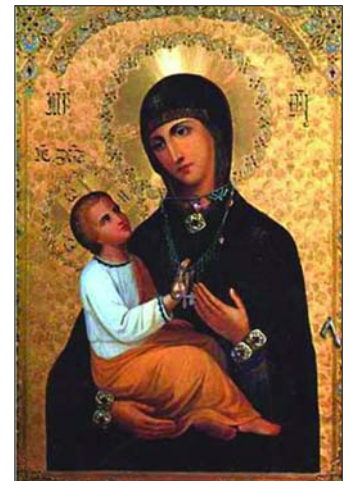
нень різних політичних, соціальних і культурних сил, пошуків форм та засобів з боку держави остаточно закріпити своє домінування, а з боку місцевого населення – зберегти свою самобутність. Упродовж століть українці Холмщини виявляли чудеса стійкості в умовах політичного тиску з боку польської держави, після її розпаду та входження краю до складу Російської імперії зуміли вберегти себе від русифікації, а у міжвоєнний період змусили уряд відновленої Польщі враховувати національні та культурно-духовні особливості регіону.

Проте XX ст. увійде в історію людства не лише позитивними здобутками в цивілізаційній сфері, а й грандіозними, тектонічними демографічними зрушеннями та розламами, що не мали аналогів у попередніх історичних епохах. Історія вже знала «великі

переселення народів», але тільки у XX ст. уряди держав брали на себе сміливість чистити цілі історико-етнографічні території від «неугодних» народів і заселяти «своїми» людьми. Ця політика насильницького перемішування населення задля забезпечення національних інтересів державної ваги тією чи іншою мірою зачепила майже всі європейські країни. Але нині варто говорити про те, що для кожного депортованого народу це стало великим потрясінням, своєрідною гуманітарною катастрофою, культурно-психологічні наслідки якої ще далеко не досліджені.

З огляду на вищесказане, особливу цінність має колективне дослідження Юрія Макара, Віталія Макара, Михайла Горного й Анатолія Салюка «Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських ук-

раїнців (1915-1947). Дослідження. Спогади. Документи». Уже в передмові автори задекларували своє прагнення відтворити трагічну історію холмсько-підляських українців – давньої гілки великого народу, що відстоювала себе в найскладніших політичних бурях упродовж п'яти століть, навіть у лихоліттях Другої світової війни, але не встояла в умовах повоєнного форматування

Ікона Холмської Божої Матері

відновлених держав. Автори справедливо застерігають від безглузвих територіальних претензій до сусідніх держав щодо етнічних українських територій. Та й навіть порахунки за «історичні жалі» в сучасних умовах виглядають недоречними. Нині постало питання збереження історичної пам'яті для нащадків вигнаних із рідного краю людей. А ще вказана наукова праця – це урок для майбутніх поколінь

Холм. Науковці Чернівецького та Волинського університетів біля будинку, де народився Михайло Грушевський

**Ікона Турковицької
Божої Матері**

українців: народ, який не має своєї держави, стає жертвою націотворчих експериментів чужих урядів.

Автори задумали ґрунтовне тритомне видання, що міститиме не лише наукові розвідки, а й спогади та документи. Перший том – це дослідження, у якому весь зібраний матеріал структуровано у дванадцять розділів. Перший розділ присвячено найменш відомій широкому загалові сторінці холмської історії – першим переміщенням населення з Холмщини вглиб Росії. Ці дії уряду з подачі російських істориків звично трактуються як сприяння біженству задля безпеки цивільного населення в умовах наступу австро-угорських військ. Але автори аргументовано доводять, що насправді це була перша депортація українців, яких розмістили в російських губерніях, натомість депортованих із Холмщини поляків розселили на Лівобережжі.

Значний інтерес викликає розділ, присвячений проблемі державної приналежності Холмщини та Підляшшя після Першої світової війни. Особливо гостро це питання постало

з огляду на невідворотність відновлення Польської держави, що претендувала на кордони зразка 1772 р. Саме польсько-українські суперечності стали визначальними в подальшій історичній долі Холмщини, яка опинилася в складі II Речі Посполитої. Але слід зауважити, що автори однаково рівно висвітлювали не лише зовнішні аспекти, що визначали загальну конструкцію майбутньої Європи, а й детально проаналізували активну діяльність самих холмщаків, які не бажали бути пішаками в чужих іграх, а мали власні проекти та власне бачення державного майбутнього в УНР.

Складною виявилася доля українців Холмщини в міжвоєнний період, коли польський уряд взявся за вирішення національного питання. У дослідженні висвітлено обмеження в працевлаштуванні українців у державних інституціях, війську, поліції, транспорті та комунікації тощо.

У жодній іншій частині українських земель, що опинилися після Першої світової війни під польським володінням, натиск не був таким сильним, як на Холмщині та Підляшші. Після закінчення війни тут відбулося деяке пожвавлення громадського життя українців, а саме: творення різноманітних українських організацій, зокрема, «Рідна хата», кооперативи тощо. Але після 20-х рр. українське культурно-національне організоване життя опинилося поза законом.

Найболючішою для місцевого ук-

раїнства була денаціоналізація через церкву. Ревіндикаційні акції розпочалися із закриття та руйнування храмів. Частинами стали утиски з боку адміністрації та вимоги переходу українців до католицизму.

Найскладнішим та найболючішим для обох народів стало випробування Другою світовою війною, якій відведено три розділи наукового дослідження. Абсолютно переконливо автори доводять тяглість суперечностей, що внаслідок безвідповідальної політики польської влади міжвоєнної доби розрослися до нетерпимості, спровокованої воєнними реаліями та безальтернативними акціями, спрямованими на творення «своєї» етнічної території як польськими, так і українськими політичними силами. Вартими уваги є твердження авторів про безпосередній вплив на події німецької окупаційної влади, що всіляко роздмухувала польсько-український конфлікт на Холмщині, яка стала театром воєнних дій польських партизан різної забарвленості з одного боку, і українських – з іншого.

У квітні 1944 р., коли стало зрозуміло, що війна виходить на завершальну стадію та неодмінно поста-

не питання нових кордонів, крім відділів АК і місцевих представників Лондонського еміграційного уряду, у політичну гру вступили ще й офіційна влада «народної» Польщі та радянська політична і військова влада. Так сталося, що всі були зацікавлені у вирішенні проблеми українського населення Холмщини, яке надавало значну підтримку визвольній боротьбі.

Після визволення Холмщини та Підляшшя уряд СРСР заходився відразу встановлювати граничну лінію поміж Білоруссю, Україною та Польщею вздовж лінії Керзона. У Холмі був проголошений 22 липня 1944 р. Польський комітет народного визволення. Після вступу радянських військ на ці терени в липні 1944 р. у серпні відбувалась кампанія за прилучення Холмщини до СРСР як окремої області, що згодом несподівано переросла у «добровільне» бажання місцевого населення переселитися в Україну. Уряди УРСР та Польщі 9 вересня 1944 р. підписали угоду про обмін населенням між обома країнами.

«Добровільність» виїзду диктувалася тиском з боку уповноважених і страхом перед розправами, тепер уже не лише з боку польського підпілля, а й силових структур «народної» Польщі. Побойовання українців не були безпідставними, адже мали місце систематичні підпали, пограбування і терористичні акти. Польська сторона з полегшенням сприйняла угоду про пересе-

**Холм. Хресна хода з нагоди трагічної річниці
руїни православних храмів у 1938 році**

лення, проте не хотіла випустити майно. Особливо дошкульними щодо українців у цьому плані виявились дії польського підпілля та місцевого польського населення. З іншого боку, і українське національне підпілля намагалося не допустити вивозу місцевого населення, яке у своїй масі не хотіло залишати насиджені з pradiv'skikh chasiv місця.

На Закерзонні український визвольний рух на кінець 1944 р. значно ослаб. Це створювало несприятливі умови для українського населення, котре виявилось покинутим напризволяще і стало жертвою польського терору,

яким хотіли змусити українських селян переселитися до УРСР. З весни 1945 р. терор щодо українців із Холмщини та Підляшшя все більше переносився на південь – на Надсяння та Лемківщину, оскільки там був більший опір виселенню. Проблемі виселення українців Холмщини детально висвітлено в окремому розділі монографії.

У цілому ця політика трактується як провал операції з тотального виселення українців до УРСР, що лише розбухав суперечності. Але саме він змусив правлячі кола «народної» Польщі розв'язати українську проблему в кордо-

нах своєї держави за допомогою військово-політичної акції «Вісла».

Надзвичайно цінними в монографії є потужний науковий апарат, іменний індекс та індекс місцевостей. Крім того, зміст, передмова, вступ і післямова подано не лише українською, а й польською, англійською, російською та німецькою мовами. Думається, це видання є потужним внеском українських науковців у розроблення надзвичайних і болючих проблем українського минулого Закерзоння: співіснування з польським народом, протистояння у виборюванні самотності та втрати батьківщини. Будемо чека-

Пам'ятний знак у Холмі (Польща) з нагоди відзначення роковин руйнування православних церков на Холмщині та Південному Підляшші у 1938 році

ти нових наукових досліджень у цій галузі.

Зовнішня політика України – 2009/2010: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети

Англомовне видання під редакцією д.п.н. проф. Перепелиці Г.М. – Київ: Видавничий дім «Стилос», жовтень, 2011. – 320 с.

Щорічник започатковано Інститутом зовнішньої політики Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України. Видання англомовного щорічника стало вже традиційним, його унікальність полягає в тому, що воно пропонує неупереджений аналіз міжнародних подій, зовнішньополітичних рішень, успіхів і проблем у реалізації зовнішньополітичного курсу країни за 2009-2010 роки.

Відмінність цієї англомовної версії щорічника від попередніх полягає в порівняльному аналізі політико-економічних підвалин формування нового зовнішньоекономічного курсу країни та його економічних і безпекових аспектів реалізації; розгорнутій характеристиці стану українсько-російських відносин та тенденцій їх розвитку, шляхів розв'язання проблем і досягнення цілей європейської інтеграції України за дворічний термін.

Належну увагу в щорічнику приділено характеристиці й оцінкам двостороннього співробітництва України з іншими країнами за останні два роки, зокрема, подано інформацію про стан реалізації таких ключових напрямів двосторонніх відносин, як: поглиблення співробіт-

ництва з провідними країнами Європейського Союзу, США, Китаєм, країнами-регіональними лідерами Азії, Африки, Латиноамериканського та Азійсько-Тихоокеанського регіонів.

Таким чином, щорічник є своєрідним довідником визначальних зовнішньополітичних подій, що відбулися впродовж 2009-2010 рр., із розширеним комплексним аналізом ключових аспектів зовнішньої політики України.

Щорічна підготовка цього видання свідчить про прагнення України до прозорості та передбачуваної зовнішньої політики, що відповідала б демократичним стандартам. Складність завдань, які стоять перед українським зовнішньополітичним відомством, потребує відкритої дискусії, критичного переосмислення та виважених оцінок зовнішньої політики України. Видання «Зовнішня політика України – 2009/2010: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети» саме й покликане втілювати означену функцію. Це дає підстави сподіватися, що англомовне видання буде цікавим для вітчизняних та зарубіжних фахівців, науковців, вітчизняного дипломатичного корпусу, іноземних дипломатичних представництв в Україні, а також читачів, не байдужих до зовнішньої політики та міжнародних відносин.

Усе побачене вразило...

Дирекція «Колцентр» ГДІП провела одноденну екскурсію на ЧАЕС, у якій взяли участь співробітники посольств Королівства Данія, Королівства Швеція, Республіки Польща, Королівства Бельгія, Федеративної Республіки Німеччина. Дипломати ознайомилися зі станцією, оглянули об'єкт «Укриття» і відвідали мертве місто Прип'ять. Перший секретар Посольства ФРН Томас Коппман поділився враженнями від поїздки: «Я вперше подорожую з Генеральною дирекцією з обслуговування іноземних представництв і приємно вражений високим рівнем організації поїздки. Давно хотів відвідати Чорнобильську станцію. Усе побачене вразило мене. Це, безумовно, трагічна сторінка в історії України. Думаю, що й надалі подорожуватиму Україною з ГДІП. Ще хотів би обов'язково відвідати Одесу».

Другий секретар Посольства Королівства Швеція Івона Гут додала: «Найбільші враження залишилися від мертвого міста При-

п'ять, де відчувається весь масштаб людської трагедії. Хотіла б подякувати співробітникам Генеральної дирекції за високий професіоналізм і рівень організації подорожі на ЧАЕС, а також за прекрасні спогади про відвідини у червні цього року чудового міста Одеси. Завдяки цій поїздки я познайомила з багатьма своїми колегами з інших посольств, із якими з радістю тепер зустрічаюся на

різноманітних прийняттях і з приємністю згадую чудові літні дні, проведені в Південній Пальмірі. Сподіваюся, що й надалі пізнаватиму Україну з Генеральною дирекцією з обслуговування іноземних представництв. Хотіла б відвідати чинну резиденцію Президента України – містичний «Будинок з химерами». Моя колега Оса Ньюгорт нещодавно побувала на цій екскурсії та була в захваті як від самої будівлі, так і від її інтер'єрів».

Тож попереду у працівників посольств – нові поїздки та екскурсії. А отже, і нові враження.

Инф. «З.С.»

У День української дипломатії 22 грудня 2011 р. відбулося розширене засідання вченої ради Дипломатичної академії України, на якому було презентовано дванадцятий випуск наукового щорічника «Україна дипломатична», присвяченого 20-річчю Незалежності України.

В обговоренні нового видання взяли участь перший заступник Міністра закордонних справ України Руслан Демченко; Міністр закордонних справ України, Голова 52-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН (1997–1998) Геннадій Удовенко; Міністр закордонних справ України (2008–2009) Володимир Огризко; відомий політичний і громадський діяч Георгій Крючков; ректор Дипломатичної академії України, Надзвичайний і Повноважний Посол України Борис Гуменюк; дуаен, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Білорусь в Україні Валентин Величко; член-кореспондент НАНУ, академік Національної академії педагогічних наук України, ректор Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова Віктор Андрущенко; генеральний директор Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв, видавець Павло Кривонос; доктор історичних наук, провідний співробітник Інституту історії НАНУ

Літопис історії української дипломатії

Микола Держалюк; кандидат економічних наук, проєктор Маріупольського державного університету Олена Булатова; письменник, завкафедрою Відкритого університету розвитку людини «Україна» Віталій Карпенко; кандидат історичних наук, заслужений журналіст України, головний редактор щорічника «Україна дипломатична» Анатолій Денисенко, президент Української асоціації видавців та книгорозповсюджувачів Олександр Афонін; секретар Національної спілки журналістів України Михайло Сорока.

На цій презентації було представлено два видання серії «Бібліотеки щорічника «Україна дипломатична»: біографічні есе про видатних дипломатів Івана Филімоновича Грищенка та Геннадія Йосиповича Удовенка – друзів і по життю, і за професією.

У третьому тисячолітті пріоритетного значення набувають дипломатичні відносини у вирішенні міждержавних суперечностей, конфліктів, передусім шляхом переговорів і

міжнародних домовленостей. Дипломатія є тією візитівкою, що формує самодостатність держави. І, отже, сьогодні не знати своєї української дипломатичної історії, напевно, є не виправданим невіглаством. Насамперед, керуючись такими мотивами і враховуючи, що дипломатичні сюжети періоду Київської Русі-України, козацької держави Богдана Хмельницького, наступних гетьманів і особливо історія дипломатії Української Народної Республіки були практично «білими плямами» нашої історії, було започатковано видання щорічного наукового альманаху «Україна дипломатична». Коли у 2000 р. презентували першу книжку наукового щорічника

«Україна дипломатична», реакція запрошених (серед них відомі історики, дипломати, громадські й політичні діячі) була, принаймні для засновників цього видання, надзвичайно приємною новиною. Загалом і думка наукової громадськості, і відгуки засобів масової інформації сходилися до одного: настав час предметно та періодично відтворювати історію дипломатичного життя України, публікувати змістовні й глибокі розвідки про діяльність творців зовнішньої державної політики, ознайомлювати читачський загал з епістолярієм відомих дипломатів, із ґрунтовними науково-теоретичними дослідженнями цієї важливої галузі міжнародних відносин.

Отримавши загальне визнання, редакційна колегія новоствореного щорічника з ентузіазмом взялася за справу. Наслідки не забарилися. Наповнення редакційного портфеля – свідчення необхідності й популярності видання в наукових колах. А творчі пошуки, помножені на реальні завдання сьогодення, стали запорукою зарубіж-

ної популярності. І ось уже третій випуск нашого щорічника започаткувала стаття Генерального Секретаря ООН Кофі Аннана «Демократія – це спосіб життя», у якій зазначалося про європейське значення нашого видання.

Відкривається дванадцятий випуск щорічника вітанням Президента України Віктора Януковича.

Проблемам розвитку сучасної української дипломатії присвячено розлогу статтю Міністра закордонних справ України Костянтина Грищенка.

Щорічник друкує змістовне, об'ємне за обсягом дослідження історії дипломатії незалежної України керівника Державного архіву МЗС України Олександра Шулги.

Під рубрикою «Постаті української дипломатії» читач знайомиться з жит-

тєвим шляхом та діяльністю українських дипломатів Івана Грищенка, Геннадія Удовенка.

Щорічник подає цікаві за своїм розмаїттям ілюстративні блоки «Українська дипломатія доби державної незалежності (1991–2011)», «Світ очима українських дипломатів».

У цьому випуску виступають знакові дипломати, які впродовж років незалежності України очолювали зовнішньополітичне відомство. Читач має змогу ознайомитися зі статтями Сергія Пирожкова «Україна і Молдова: рух до ЄС після 20 років», Юрія Костенка «Від відносин дружби і співробітництва до стратегічного партнерства», Олександра Купчишина «Щодо 20-річчя встановлення Україною дипломатичних відносин з Францією», Миколи Кулінича «20 років українсько-японської співпраці: підсумки та перспективи».

Проблеми національної дипломатії сучасної доби розглядає у своєму ґрунтовному дослідженні ректор Дипломатичної акаде-

мії України доктор історичних наук Борис Гуменюк.

У щорічнику публікують свої статті генеральний директор Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв Павло Кривонос «Для дипломатів і про дипломатів» та Олексій Кийков «Українські маршрути зарубіжних дипломатів».

Розділ «Сучасна українська дипломатія» репрезентовано статтями видатних політичних і державних діячів Василя Дурдинця «На захист суверенітету», Георгія Крючкова «Проблеми національної безпеки і оборони в контексті політики позаблоковості», українських учених Леоніда Шкляра «Сучасні пріоритети зовнішньої політики України», Юрія Шаповала «Шлях довжиною в 15 років».

Нові підходи у висвітленні зовнішньополітичного життя порушують у своїх публікаціях дослідники Віктор Андрущенко, Костянтин Балабанов, Володимир Бех, Євгенія Юрійчук та інші.

Надзвичайно цікавим є блок матеріалів під рубрикою «З відстані століть».

Тут уміщено публікації Олександра Дубини, Валерія Солдатенка, Володимира Головченка, Ігоря Дацківа, Олега Купчика.

Розмаїте коло дипломатичних відносин просліджується в аналітичних матеріалах відомих українських учених Олександра Добржанського, Павла Гай-Нижника, Теофіла Рендюка, В'ячеслава Яремчука.

На сторінках щорічника виступають відомі журналісти та письменники Михайло Сорока, Віталій Карпенко, Петро Коломієць, Сергій Брага, Олександр Децик.

Цікаве дослідження друкує доктор географічних наук Ростислав Сосса «Картографічна складова розмежування Керченської протоки».

Щорічник вміщує енциклопедично-біографічні довідки про українських та зарубіжних керівників дипломатичних місій.

Подано фотохроніку «Укрінформу», Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв з дипломатичного життя країни.

Інформація «З.С.»

У грудні в Колонній залі Київської міської державної адміністрації відбувся традиційний дипломатичний прийом з нагоди святкування Різдва Христового та Нового року, на який були запрошені акредитовані в Україні Надзвичайні і Повноважні Посли, Почесні консули з дружинами, представники центральних і місцевих органів влади, глави найбільших релігійних конфесій країни. Почесних гостей із Новим роком та Різдвом Христовим привітав голова КМДА Олександр Попов. Із словом-відповіддю виступив дуаен дипкорпусу в Україні, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Білорусь Валентин Величко.

Український сувенір

Кажуть, що національний сувенір – це маленький посол держави у світі. Він не лише ідентифікує культуру конкретного народу та країни, уособлює талант майстра, а й зберігає спогади про враження, відчуття, конкретних людей. Українські національні сувеніри та подарунки вражають своєю різноманітністю. Наші вишиванки, рушники, писанки, петриківський розпис, народні обереги знають і цінують у всьому світі.

Красу та розмаїття самобутньої української культури щороку представляє Всеукраїнська виставка коштовного подарунка «Український сувенір» – справжнє свято народних ремесел. Тут можна побачити вироби з дерева, металу та кераміки, каменю і соломи, ювелірні прикраси, бурштинові та полотняні витвори, сувенірні ляльки-мотанки, глиняний посуд та інші предмети народного промислу. Їх купують на пам'ять про країну, дарують іноземним гостям, друзям, партнерам, щоб висловити повагу та вдячність.

Протягом трьох днів виставкова зала столичного Українського дому була справжнім ярмарком, на

якому своєю творчістю поділилися представники різних областей України. Під час офіційного відкриття виставки, директор Українського дому Оксана Гриценко привітала учасників та гостей заходу, подякувала народним майстрам за їхній талант та вміння творити справжнє мистецтво. Начальник Управління протокольного забезпечення ДУС Сергій Бац висловив упевненість, що оригінальні виставкові експонати стануть невід'ємними елементами декору та інтер'єру, сподобаються численними відвідувачами. Серед почесних гостей заходу були Надзвичайні і Повноважні Посли Китайської Народної Республіки, Малайзії, Туркменістану, Азербайджанської Республіки, Республіки Куба, а також По-

сол Ісламської Республіки Пакистан із дружиною, представники посольств Молдови, Словаччини, Польщі.

Хто, як не іноземні гості, найбільш зацікавлені в наших національних сувенірах та подарунках! Як завжди, своєю яскравістю та колоритом вразив петриківський розпис, який зібрав чи не найбільше відвідувачів біля стенду Дніпропетровської області. Тут і тарелі, і кухлі, і була-

ви, ложки та свистунці. Приміром, Послу Пакистану припали до душі вироби з петриківським розписом, а на згадку про Україну він має намір придбати різні його зразки.

По сусідству з «петриківцями» відвідувачів закликав моторний козак. Як і личить справжньому господареві, він вихваляв спеціальний посуд для сала, адже традиційний національний продукт має подаватися у справжній

українській «оправі».

Великий інтерес іноземних гостей уже традиційно викликає національний одяг. Скажімо, придбати яскраву вишиванку вважається обов'язковим. Цього року асортимент одягу вирізнявся підкресленою святковістю та різноманітністю. Так, Івано-Франківська область привезла до Києва чоловічі та жіночі вишиванки з характерними саме для цього краю візерунками. Етнічну вишивку продемонструвало ТОВ «Український сувенір», представивши сорочки з ексклюзивним кроєм, а також вишиті чобітки ручної роботи. Усі вироби – з якісного шовку та натуральних ниток – потребують кілька місяців копіткої праці. До речі, саме такі замовляють наші народні депутати. А для президента Віктора Януковича досвідчені майстрині білим по білому вишили ексклюзивну сорочку.

Полюбують одягати українську вишиванку й іноземні дипломати, у деякого, виявляється, у гардеробі їх навіть кілька. Тож, оминувши увагою ці зразки одягу вони не можуть і прискіпливо розглядають – а як тут знайдуть ще кращу! Представників Ірану, скажімо, зацікавило все – і техніка вишивки, і візерунковий орнамент, і барви.

«На щастя, на долю» Волинська область у своєму розділі стелила вишиті рушники. Мабуть, в усьому декоративному мистецтві немає іншої речі, яка сконцентрувала б стільки різноманітних символічних значень! Для іноземних дипломатів, які працюють в Україні, вишитий рушник також став невід'ємним атрибутом багатьох національних зви-

чаїв. А дехто, як виявилось, навіть особисто вишивав рушник червоними нитками під час однієї з поїздок до Чернігівської області. Такі екскурсії традиційно влаштовує для дипломатичного корпусу Генеральна дирекція з обслуговування іноземних диппредставництв. На фоні вишитих червоними нитками геометричних візерунків милували око солом'яні янголи, павучки та справжні брили від волинських майстрів. Солом'яне мистецтво презентувала й народна майстриня з Луганщини Тетяна Козлова. Тут відвідувачам пропонувалися великі композиції з соломи.

А експозиція Одеської області, окрім яскравих гобеленів та сувенірних тарілок, вабила справжньою живою красою двох дівчат-одеситок у строкатих національних костюмах.

Звичайно, затрималися дипломати й біля павільйону Полтавської області, який представляла Решетилівська майстерня художніх промислів. Знайомство з полтавськими сувенірами у почесних іноземних гостей також почалося дещо раніше. Адже зарубіжні дипломатами є постійними відвідувачами славного Сорочинського ярмарку. На виставці ж

увагу привернув маленький решетилівський баранець, який колись приніс славу цілому регіонові. Основна частина решетилівського краму – гобелени з українськими пейзажами. За словами майстринь, колись у регіоні розводили багато баранів, щоб мати вовну для ткацтва. А нині сировину змушені купувати в Новій Зеландії...

Різнорманітний крам на ярмарок до Києва привезла й Кіровоградська область. Тут і ткані речі, і вишиті ікони, і бісерні прикраси, а також вироби з тіста та розмальовані писанки. А ще – маленькі ляльки-мотанки, які оберігають свого господаря в дорозі. Лялька має торбинку, всередині якої – монетка, щоб подорожньому ви-

стачило грошей, та зернинка, щоб не голодував. Посланці зарубіжних країн зацікавлено слухали розповіді майстринь про особливі властивості їхніх виробів. Колись ця лялечка була сакральним предметом, оберегом, важливим обрядовим атрибутом повсякденного життя людей. Вважалося, що мотанка захищає її власника від лиха, охороняє житло, господарство. Ляльку, замотану в пелюшки, клали біля дитини, дарували дочці на весілля. Ляльки-мотанки – із спеціальним зіллям, освяченим у храмах. Такі сувеніри радують і викликають позитивні емоції як у того, хто дарує, так і в того, хто отримує пам'ятний подарунок.

Ось таким видався ярмарок. Українськими сувенірами можна було не лише милуватися, а й купувати. А ще – самому спробувати творити. Адже зроблений власноруч подарунок має ще більшу цінність. Осягнути ази декоративно-ужиткового мистецтва іноземні гості та всі охочі змогли під час майстер-класів, які проводили народні майстри.

Леся САВЧИН

Світанги — спілкування мовою Всесвіту

Моя творчість належить до так званого об'єктивного мистецтва. Вдале визначення цьому феномену дав у минулому сторіччі філософ Георгій Гурджієв. На відміну від суб'єктивного мистецтва, яке відображає миттєві настрої та емоції особистості художника, об'єктивне мистецтво працює з вищими, спільними для всіх живих істот законами, за якими структуруються світ, природа, суспільство. Суб'єктивному мистецтву неважливо, що відчує глядач — головне, щоб художник виявив свою особистість. Об'єктивне ж мистецтво ретельно, математично точно прораховує свій посыл так, щоб люди, споглядаючи картину, відчували або «читали» одне й те ж. Причому, це «одне й те ж» стосується не особистісних, окремих емоцій художника, а вищих законів структурування душі й духу. Таким чином, художник транслює через своє мистецтво не власну особистість, а щось загальне, єдине для всіх людей — основні цінності та енергії, які є базовими для кожної живої істоти. Об'єктивне мистецтво — це гість із майбутнього, з еволюційного завтра людства. Це виявлення дорослої, зрілої свідомості, яка осягає шлях до більш повного щастя та більш радісного буття для всіх людей.

Свої світанги я почала малювати зовсім нещодавно, коли мені стало зрозуміло, що нинішня ситуація у світі дозволяє з'явитися аудиторії, яка потребує послання об'єктивного мистецтва.

Перший мій проект — «Еволюція». Це — колекція картин, кожна з яких створена на прохання конкретної людини для допомоги в духовному зростанні та координації спрямування духовного пошуку. Саме ці картини складають основу альбому «Ангели. Боги. Будди», який за допомоги приватного фонду «Arcane Art» восени вийшов друком.

Після виник наступний проект — «Гармонія». Цього разу картини були адресовані не конкретним людям, а всьому людству. І все ж, в основному вони адресовані тим, кому недостатньо задоволення матеріальних потреб, аби відчувати себе щасливими, а своє життя — таким, що відбулося. Саме ця аудиторія у світі з кожним днем зростає. Прямо зараз відбуваються якісні перетворення у свідомості людей. Це внутрішній, прихований процес, який несе зміну якості людських сердець, їх зцілення та перевтілення. У результаті, людині відкриваються найширші простори реальності душі й духу, що раніше були дос-

тупні лише одиницям. Вони дають змогу вийти на вищі рівні внутрішньої рівноваги та гармонії, дарують зовсім іншу якість буття. Це — щастя, спокій та внутрішня свобода. Це — радість, мир, доброта й гармонія. Ті, хто першими досягнуть кристалізації свідомості на цьому новому, більш дорослому рівні, і стануть новою елітою завтрашнього дня.

Як художник своїм мистецтвом я намагаюся сприяти цьому процесові. Мої світанги розмовляють із глядачем найтихішою мовою, близькою до мови серця, або до пісні природи. Я далека від гамірного епатажу. Мої картини не притягують увагу глядача в агресивній або нав'язливій манері. Це — спокійне запрошення, у чийй присутності глядач може відчутти власний світ, зв'язок із яким був втрачений цивілізаціями минулого, знайти власну гармонію, пригадати мрії своєї душі, розкрити в собі потайники своєї особистої віри, надії, любові. Адже без цих складових істинне щастя неможливе.

